

**TÜRKİYE'DE SOSYAL HARCAMALARIN
YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİLERİ:
AMPİRİK BİR İNCELEME**
Ferdi ÇELİKAY
(Doktora Tezi)
Eskişehir, 2014

**TÜRKİYE'DE
SOSYAL HARCAMALARIN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİLERİ:
AMPİRİK BİR İNCELEME**

Ferdi ÇELİKAY

DOKTORA TEZİ

Maliye Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Erdal GÜMÜŞ

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Şubat, 2014

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Ferdi ÇELİKAY'ın "Türkiye'de Sosyal Harcamaların Yoksulluk Üzerine Etkileri: Ampirik Bir İnceleme" başlıklı tezi 06 Mart 2014 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Maliye Anabilim Dalında Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Erdal GÜMÜŞ
Üye : Doç.Dr.M.Kemal BEŞER
Üye : Doç.Dr.Şebnem TOSUNOĞLU
Üye : Yard.Doç.Dr.Canatay HACIKÖYLÜ
Üye : Yard.Doç.Dr.Abdurrahman TARAĞTAŞ

Prof.Dr.B.Zafer ERDOĞAN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doktora Tez Özü**TÜRKİYE’DE
SOSYAL HARCAMALARIN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİLERİ:
AMPİRİK BİR İNCELEME****Ferdi ÇELİKAY****Maliye Anabilim Dalı****Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat 2014****Danışman: Doç. Dr. Erdal GÜMÜŞ**

İnsanlık tarihi kadar eski bir sorun olan yoksulluk, günümüz küresel koşullarında da varlığını ve önemini korumaktadır. Bir tarafta kişi başına düşen GSYİH’nın 100.000 Dolar’ın üzerinde olduğu gelişmiş ülkeler (Lüksemburg, Norveç, Lihtenştayn, Monako) öte tarafta ise bunun 1.000 Dolar’ın altında olduğu (Eritre, Kenya, Afganistan, Nepal, Bangladeş) çok sayıda ülke bulunmaktadır. Ayrıca ülkelerin kendi içlerinde de yoksul ile zengin arasındaki gelir farkı kabul edilen sınırın ötesine geçmiş durumdadır. Konunun öneminden dolayı yoksulluk ve yoksulluğu önleme politikalarını içeren çeşitli araştırmalar literatürde bulunmaktadır. Bir taraftan yoksulluk olgusu ve nedenleri incelenirken bir diğer taraftan da yoksullukla mücadele politikaları bölgesel, ulusal ve uluslararası kuruluşlar bağlamında oluşturulmakta ve yürütülmektedir. Yapılan çeşitli çalışmalarda erişilen ortak bulgular, küreselleşen dünyada yoksulluğun sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde rastlanılan ve kalkınma süreciyle ilgili kronik bir problem olmaktan ziyade tüm ülkeleri derinden etkileyen global bir sorun haline geldiğini göstermektedir.

Türkiye’de yoksullukla mücadele bağlamında gerçekleştirilen sosyal harcamaların yoksulluk düzeyini ne derecede etkilediği ise bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, İstatistikî Bölge Birimleri (26 bölge) temel alınarak derlenen 2004-2011 yıllarına ait sosyal harcama ve yoksulluk oranı verileri panel veri analizi yöntemleri ile incelenmiştir. Bu çalışma, sosyal harcamaların yoksulluğu etkilediği, kısa dönemde yoksulluğu azalttığı, uzun dönemde ise beslediği sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Sosyal Harcamalar, Sosyal Politikalar, Beşeri Sermaye, Sosyal Güvenlik Harcamaları, Bölgesel Analiz

Abstract

THE EFFECT OF SOCIAL EXPENDITURES ON POVERTY IN TURKEY: AN EMPIRICAL INVESTIGATION

Ferdi ÇELİKAY

Department of Public Finance

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, February 2014

Poverty, which is a problem as old as the history of mankind, remains its existence and importance in today's global conditions. On the one side there are developed countries (Luxemburg, Norway, Liechtenstein, Monaco) whose GDP per capita is over \$100,000 on the other side there are lots of countries (Eritrea, Kenya, Afghanistan, Nepal, Bangladesh) whose GDP per capita is under \$1,000. Also, the income gap between the rich and the poor is beyond the accepted limit within all countries. Because of the importance of the subject, there are several studies in the literature about poverty and poverty reduction policies. While the phenomenon of poverty and its causes are being examined, also anti-poverty policies are created and implemented in the context of regional, national and supra-national institutions. There are common findings among various studies, showing that in the globalizing world poverty is not just a chronic problem of under-developed or developing countries, also nowadays all countries are affected deeply from poverty, proving it is a global problem.

The purpose of this study is to investigate the effects of social expenditures on poverty level in fighting against poverty. In this context, social expenditure and poverty rate data of Statistical Territorial Units (26 regions) for the years 2004-2011, were analyzed using panel data analysis. This study concludes that social expenditures affect poverty by reducing poverty in the short run, also, fostering poverty in the long run.

Keywords: Poverty, Social Expenditures, Social Policies, Human Capital, Social Security Expenditures, Regional Analysis

Etik İlke ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi

Bu tez çalışmasının bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumunda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Ferdi ÇELİKAY

Özgeçmiş

Ferdi ÇELİKAY

Maliye Anabilim Dalı

Doktora

Eğitim

Yüksek Lisans: 2009/ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Maliye Anabilim Dalı

Lisans: 2007/ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Maliye Bölümü

Lise: 2002/ Süleyman Çakır Lisesi/ Eskişehir

İş

(2009-.....) Araştırma Görevlisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Maliye Teorisi Anabilim Dalı

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Yılı: 13/02/1985-Eskişehir **Cinsiyet:** Erkek **Yabancı Dil:** İngilizce

İçindekiler

	<u>Sayfa</u>
Jüri ve Enstitü Onayı.....	ii
Öz.....	iii
Abstract.....	iv
Etik İlke ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi.....	v
Özgeçmiş.....	vi
Tablolar Listesi.....	x
Kısaltmalar Listesi.....	xiv
1. Giriş.....	1
1.1. Kapsam.....	1
1.2. Problem.....	4
1.3. Amaç.....	5
1.4. Önemi.....	6
1.5. Çalışmanın Hipotezleri.....	6
1.6. Varsayımlar ve Kısıtlar.....	7
2. Literatür İncelemesi.....	9
2.1. Sosyal Refah Devleti Açısından Sosyal Harcamalar	
ve Yoksulluk.....	9
2.2. Kamu Tercihî Açısından Sosyal Harcamalar	
ve Yoksulluk.....	13
2.3. Küreselleşme Açısından Sosyal Harcamalar	
ve Yoksulluk.....	15
2.4. Sosyal Harcamalar ve Yoksulluğun Makroekonomik	
Belirleyicileri.....	19
2.5. Sosyal Harcamalar ve Yoksulluk.....	22
3. Sosyal Harcamalar ve Yoksulluk: Kavramsal Çerçeve.....	26
3.1. Genel Olarak Sosyal Harcamalar.....	26
3.1.1. Tarihsel Bir Perspektifte Devlet Olgusu ve	
Devletin Üstlendiği Roller.....	26
3.1.2. Sosyo-ekonomik Problemlerin Çözümünde	
Devletin Rolü.....	32

3.1.2.1. Sosyal Güvenlik Hizmetleri.....	32
3.1.2.1.1. Sosyal Sigortalar.....	34
3.1.2.1.2. Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler.....	35
3.1.2.2. Eğitim Hizmetleri.....	38
3.1.2.3. Sağlık Hizmetleri.....	41
3.1.2.4. Adil Bir Gelir Dağılımının Sağlanması.....	43
3.1.2.5. Diğer Fonksiyonlar.....	44
3.1.3. Sosyo-Ekonomik Fonksiyonların Yerine Getirilmesi	
Sürecinde Sosyal Harcamalar.....	45
3.1.3.1. Eğitim Harcamaları.....	48
3.1.3.2. Sağlık Harcamaları.....	49
3.1.3.3. Sosyal Güvenlik Harcamaları.....	51
3.2. Genel Olarak Yoksulluk.....	53
3.2.1. Sosyo-ekonomik Bir Fenomen Olarak Yoksulluk.....	53
3.2.2. Yoksulluğun Temel Belirleyicileri.....	58
3.2.3. Yoksullukla Mücadele Stratejileri.....	63
4. Sosyal Harcamaların Yoksulluk Üzerine Etkileri:	
Ampirik İnceleme.....	67
4.1. Çalışmanın Metodolojisi.....	67
4.1.1. Statik Panel Veri Analizi.....	67
4.1.1.1. Değişen Varyans-Dirençli Standart	
Hatalar Tahmincisi.....	70
4.1.1.2. Otokorelasyon-Kümelenmiş Standart Hatalar	
Tahmincisi.....	71
4.1.1.3. Driscoll ve Kraay Tahmincisi.....	73
4.1.2. Dinamik Panel Veri Analizi.....	74
4.1.2.1. Panel Birim Kök Testleri.....	75
4.1.2.2. Panel Eşbütünleşme Testleri.....	77
4.1.2.3. Dinamik Panel Veri Tahmincileri.....	78
4.2. Çalışmada Kullanılan Değişkenler	80
4.3. Çalışmanın Bulguları.....	80
4.3.1. Statik Panel Veri Analizi Sonuçları.....	81

4.3.1.1. Sosyal Harcamaların Yoksulluk Üzerine Etkileri.....	81
4.3.1.1.1. Kişi Başına Sosyal Harcamalar ile Yoksulluk Oranı İlişkisi.....	82
4.3.1.1.2. Sosyal Harcamalar/GSKD ile Yoksulluk Oranı İlişkisi.....	87
4.3.1.1.3. Sosyal Harcamalar/Vergi Hasılatı ile Yoksulluk Oranı İlişkisi.....	92
4.3.1.2. Sağlık, Eğitim, Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Harcamalarının Yoksulluk Üzerine Etkileri.....	97
4.3.1.2.1. Kişi Başına Sağlık-Eğitim-Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Harcamaları ile Yoksulluk Oranı İlişkisi.....	97
4.3.1.2.2. Sağlık-Eğitim-Sosyal Güvenlik Harcamaları/GSKD ile Yoksulluk Oranı İlişkisi.....	103
4.3.1.2.3. Sağlık-Eğitim-Sosyal Güvenlik Harcamaları/Vergi Hasılatı ile Yoksulluk Oranı İlişkisi.....	108
4.3.2. Dinamik Panel Veri Analizi Sonuçları.....	113
4.3.2.1. Panel Birim Kök Testi Sonuçları.....	113
4.3.2.2. Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	115
4.3.2.3. Dinamik Panel Veri Modeli Sonuçları	118
5. Sonuç ve Öneriler.....	124
5.1. Sonuçlar.....	124
5.2. Yapılacak Çalışmalar İçin Öneriler.....	129
Ekler.....	131
Kaynakça.....	142

Tablolar Listesi

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Veriler.....	80
Tablo 2. H_{11} Hipotezi İçin F Testi ve Olabilirlik Oranı Testi	
Özet Sonuçları.....	83
Tablo 3. H_{11} Hipotezi İçin Hausman Testi Özet Sonuçları.....	83
Tablo 4. H_{11} Hipotezi İçin Wald Testi Sonuçları.....	84
Tablo 5. H_{11} Hipotezi İçin Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Testleri	
Sonuçları.....	85
Tablo 6. H_{11} Hipotezi İçin Pesaran'ın CD Testi, Friedman Testi ve	
Frees Testi Sonuçları.....	85
Tablo 7. H_{11} Hipotezi İçin Robust, Cluster ve Driscoll-Kraay	
Tahmincisi Sonuçları.....	86
Tablo 8. H_{12} Hipotezi İçin F Testi ve Olabilirlik Oranı Testi	
Özet Sonuçları.....	88
Tablo 9. H_{12} Hipotezi İçin Hausman Testi Özet Sonuçları.....	89
Tablo 10. H_{12} Hipotezi İçin Wald Testi Sonuçları.....	89
Tablo 11. H_{12} Hipotezi İçin Durbin Watson ve Baltagi-Wu Testleri	
Sonuçları.....	90
Tablo 12. H_{12} Hipotezi İçin Pesaran'ın CD Testi, Friedman Testi ve	
Frees Testi Sonuçları.....	90
Tablo 13. H_{12} Hipotezi İçin Robust, Cluster ve Driscoll-Kraay	
Tahmincisi Sonuçları.....	91
Tablo 14. H_{13} Hipotezi İçin F Testi ve Olabilirlik Oranı Testi	
Özet Sonuçları.....	93
Tablo 15. H_{13} Hipotezi İçin Hausman Testi Özet Sonuçları.....	93
Tablo 16. H_{13} Hipotezi İçin Wald Testi Sonuçları.....	94
Tablo 17. H_{13} Hipotezi İçin Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Testleri	
Sonuçları.....	95
Tablo 18. H_{13} Hipotezi İçin Pesaran'ın CD Testi, Friedman Testi ve	
Frees Testi Sonuçları.....	95

Tablo 19. H_{13} Hipotezi İçin Robust, Cluster ve Driscoll-Kraay Tahmincisi Sonuçları.....	96
Tablo 20. H_{21} Hipotezi İçin F Testi ve Olabilirlik Oranı Testi Özet Sonuçları.....	98
Tablo 21. H_{21} Hipotezi İçin Hausman Testi Özet Sonuçları.....	99
Tablo 22. H_{21} Hipotezi İçin Wald Testi Sonuçları.....	100
Tablo 23. H_{21} Hipotezi İçin Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Testleri Sonuçları.....	100
Tablo 24. H_{21} Hipotezi İçin Pesaran'ın CD Testi, Friedman Testi ve Frees Testi Sonuçları.....	101
Tablo 25. H_{21} Hipotezi İçin Robust, Cluster ve Driscoll-Kraay Tahmincisi Sonuçları.....	102
Tablo 26. H_{22} Hipotezi İçin F Testi ve Olabilirlik Oranı Testi Özet Sonuçları.....	104
Tablo 27. H_{22} Hipotezi İçin Hausman Testi Özet Sonuçları.....	104
Tablo 28. H_{22} Hipotezi İçin Wald Testi Sonuçları.....	105
Tablo 29. H_{22} Hipotezi İçin Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Testleri Sonuçları.....	105
Tablo 30. H_{22} Hipotezi İçin Pesaran'ın CD Testi, Friedman Testi ve Frees Testi Sonuçları.....	106
Tablo 31. H_{22} Hipotezi İçin Robust, Cluster ve Driscoll-Kraay Tahmincisi Sonuçları.....	107
Tablo 32. H_{23} Hipotezi İçin F Testi ve Olabilirlik Oranı Testi Özet Sonuçları.....	109
Tablo 33. H_{23} Hipotezi İçin Hausman Testi Özet Sonuçları.....	110
Tablo 34. H_{23} Hipotezi İçin Wald Testi Sonuçları.....	110
Tablo 35. H_{23} Hipotezi İçin Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Testleri Sonuçları.....	111
Tablo 36. H_{23} Hipotezi İçin Pesaran'ın CD Testi, Friedman Testi ve Frees Testi Sonuçları.....	111
Tablo 37. H_{23} Hipotezi İçin Robust, Cluster ve Driscoll-Kraay Tahmincisi Sonuçları.....	112

Tablo 38. Panel Birim Kök Testleri Sonuçları.....	114
Tablo 39. Pedroni Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	115
Tablo 40. Kao Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	117
Tablo 41. Sosyal Harcamalar ile Yoksulluk Oranı Arasındaki İlişki: Ortalama Grup Tahmincisi ve Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Özet Sonuçları.....	119
Tablo 42. Eğitim Harcamaları ile Yoksulluk Oranı Arasındaki İlişki: Ortalama Grup Tahmincisi ve Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Özet Sonuçları.....	121
Tablo 43. Sosyal Güvenlik/ Sosyal Yardım Harcamaları ile Yoksulluk Oranı Arasındaki İlişki: Ortalama Grup Tahmincisi ve Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Özet Sonuçları.....	122
Tablo 44. Fkod-3 Sınıflandırmasına Göre Sosyal Harcamalar.....	131
Tablo 45. Veri Seti Özet İstatistikleri.....	133
Tablo 46. İstatistiki Bölge Birimleri 2. Düzey Sınıflandırması.....	134
Tablo 47. Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Sonuçları: Bölgelere Göre Kişi başına Sosyal Harcamaların Yoksulluk Üzerine Etkileri.....	135
Tablo 48. Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Sonuçları: Bölgelere Göre Sosyal Harcamalar/GSKD'in Yoksulluk Üzerine Etkileri....	136
Tablo 49. Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Sonuçları: Bölgelere Göre Sosyal Harcamalar/Vergi Hasılatı'nın Yoksulluk Üzerine Etkileri.....	137
Tablo 50. Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Sonuçları: Bölgelere Göre Kişi Başına Eğitim Harcamalarının Yoksulluk Üzerine Etkileri.....	138
Tablo 51. Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Sonuçları: Bölgelere Göre Eğitim Harcamaları/GSKD'in Yoksulluk Üzerine Etkileri...	139
Tablo 52. Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Sonuçları: Bölgelere Göre Kişi Başına Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Harcamalarının Yoksulluk Üzerine Etkileri.....	140

Tablo 53. Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Sonuçları: Bölgelere Göre Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Harcamaları/GSKD'in Yoksulluk Üzerine Etkileri.....	141
--	------------

Kısaltmalar Listesi

AB	: Avrupa Birliği
ADF	: Düzeltilmiş Dickey Fuller (Augmented Dickey–Fuller)
ARDL	: Otoresif Gecikmesi Dağıtılmış (Autoregressive Distributed Lag)
BM	: Birleşmiş Milletler
DF	: Dickey-Fuller
DK	: Driscoll Kraay
ECM	: Hata Düzeltme Modelleri (Error Correction Model)
ESSPROS	: Avrupa Bütünleşik Sosyal Koruma İstatistikleri Sistemi (The European System of Integrated Social Protection Statistics)
EUROSTAT	: Avrupa İstatistik Ofisi
GDW	: Geliştirilmiş Durbin Watson Testi
GSKD	: Gayri Safi Katma Değer
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
GWT	: Geliştirilmiş Wald Testi
HEKK	: Havuzlanmış En Küçük Kareler
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
IPS	: Im, Pesaran ve Shin
İBBS	: İstatistiki Bölge Birimi Sınıflandırması
KDRY	: Klasik Doğrusal Regresyon Yöntemi
LBI	: Yerel En İyi Değişmez (Locally Best Invariant)
LLC	: Levin, Lin ve Chu
MLR	: Maksimum Olabilirlik Oranı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
Örn	: Örnek
PP	: Philips-Perron
RE	: Rassal Etkiler
SE	: Sabit Etkiler
SOCX	: Sosyal Harcamalar Veri Tabanı (Social Expenditure Database)

1. Giriş

1.1. Kapsam

İnsanların sahip oldukları üretim faktörlerini üretim sürecinde kullanarak gelir elde etmeleri ve elde ettikleri gelirleri ile yaşamlarını sürdürmeleri normal beklenen ekonomik faaliyettir. Ancak, yeterince gelir elde edemeyen ya da farklı nedenlerle gelir elde etmeyen yoksul bireylerin tüketimlerini finanse etmeleri için devletin geliştirdiği çeşitli harcama programları vardır. Yoksullukla mücadele için yürütülen söz konusu programların yoksulluğu azalttığı ya da yoksulluğu beslediği konusunda ise tartışmalar sürmektedir. Bir yanda yoksulluğun ortadan kaldırılması için devletin sosyallik niteliğine vurgu yapılarak devlete önemli bir görev atfeden politika önerileri bulunmaktayken, diğer tarafta ise kamu transferlerinin yoksulluk problemini önlemek yerine beslediğini, bu nedenle de devletin bu konuda görev üstlenmemesi ya da daha az rol üstlenmesi gerektiğini savunan daha liberal alternatif seçenekler bulunmaktadır.

Geçmişten günümüze uzanan zaman diliminde yoksullukla mücadele bu bağlamda ele alınan bir problem, önlenmeye çalışılan ve toplumsal huzursuzlukların temeli olarak görülen bir olgu haline bürünmüştür. Yoksullukla mücadele politikaları birey merkezli olarak işlediğinde hiç şüphesiz ki yoksulluk problemine karşı önemli bir çözüm mekanizmasına dönüşebilecektir. Yoksulluğun kısa vadede azaltılması, orta ve uzun vadede tamamen ortadan kaldırılabilmesinin mevcut iktisat politikaları ile mümkün olup olmadığı ise sürekli tartışıla gelen bir konu olmuştur. Bunun en önemli nedeni yoksulluğun pek çok belirleyicisinin olması ve bunların eş zamanlı bir şekilde kontrol edilememesidir.

Ekonomik ve sosyal hayat belirsizlik içeren pek çok bileşenden oluşur. Geçmişin verileri ile geleceğin tahmin edilebilmesi ve politikaların buna göre belirlenmesi ancak geçmişte var olan koşulların gelecekte de devam etmesi halinde gerçekleştirilebilir. Daha doğrusu toplumsal hayat, pek çok riski bünyesinde barındıran ve belirsizliklerin minimize edilmeye çalışıldığı, ancak yine de hüküm sürdüğü bir yapıdadır. Günümüze bakıldığında yaşanan küresel mali kriz, doğal afetler, siyasi ve sosyal çalkantılar

geleceğin belirsizliğini artıran ve kontrol edilemeyen değişkenlerden sadece bir kaçıdır. İşte bahsedilen faktörler, yoksullukla mücadelede izlenecek iktisat politikasının etkilerini ve etkinliğini de değiştirmekte, sonuçların önceden ve tam olarak kestirilebilmesini engellemektedir.

Genel olarak devletten yoksulluğu oluşturan temel etmenleri ortadan kaldırmayı amaçlayacak şekilde politikalar izlemesi beklenir. Dolayısıyla, yoksullukla mücadelede öncelikle problemin ortaya çıkmasına neden olan ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi dinamikler belirlenmelidir. Çünkü bu dinamiklere göre izlenecek olan politikanın alt bileşenleri tespit edilecek ve etkinliği artırılabilir. Yukarıda ifade edildiği gibi politikaların izlenmesi sürecinde belirsizlik unsuru olarak nitelendirilebilecek bir takım sorunlar ortaya çıkabilir. Bunların ise yine politikalarla aynı paralelde oluşturulacak sigorta müesseseleri ile emilmesi ya da yumuşatılması sağlanabilir.

Yoksullukla mücadele açısından izlenmesi öngörülen ve literatürde de hâkim olan en önemli politikalardan biri hiç şüphesiz ki kamu kesimince gerçekleştirilecek sosyal harcamalar bileşenidir. Yapılan çeşitli çalışmalarda sosyal harcamalar ile yoksulluk düzeyi arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu, dolayısıyla sosyal harcamalar arttıkça yoksulluğun da azalacağı sonucuna varılmıştır. Gerçekten de konu uluslararası bir boyutta ele alındığında sosyal harcamaların yüksek olduğu ülkelerde yoksulluğun görece olarak daha düşük seviyelere gerilediği görülmektedir.

Bu bağlamda incelenmesi gereken temel unsurlardan biri siyasi iradenin yoksulluğu azaltmak için sosyal harcamalar aracını nasıl kullanabileceğidir. Daha doğrusu hangi sosyal harcama kaleminin kısa, orta ve uzun vadede daha etkin sonuçlar vererek yoksulluğu ortadan kaldırdığı ve bir çözüm olarak yansıdığı tespit edilmelidir. Çünkü bu sonuçlara göre, ağırlık verilecek sosyal program da ortaya çıkabilir. Ayrıca salt sosyal harcamaların artırılması durumunda yoksulluğun azalacağı yönündeki bir çıkarım siyasi iradeyi ve politika belirleyicilerini yanlış yönlendirebilir. Nitekim burada bir yandan yoksulluğu azaltırken diğer yandan da beşeri sermaye birikimini ve üretkenliği artıracak nitelikteki sosyal harcama kalemlerine ağırlık verilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde yapılacak olan, bireyin çalışarak kendine ve hanesine

asgari bir yaşam standardı sağlamak yerine, sosyal politikalara güvenir bir hale getirerek adeta bedavacı bir hüviyete kavuşturup, devletin mali yapısı üzerinde bir yük unsuru haline dönüştürmektir. Belki de sosyal devletin günümüzde en fazla tartışılmasına neden olan temel olgu bu noktadan beslenmektedir. Sosyal harcamaların ancak etkin bir şekilde dağılması ve verimli alanlara yönlendirilebilmesi sağlanırsa yoksulluk sorunu kökten çözümlenebilir.

Sosyal politikaların oluşturulması sürecinde sosyal harcamaların kısa dönemli hedefler için bir araç olarak kullanılması eğilimi bahsedilen soruna yol açabilmektedir. Özü itibarıyla ele alındığında sosyal harcamalar, siyasi iradenin kolaylıkla rant sağlayabileceği bir kamusal harcama kalemi niteliğindedir. Özellikle siyasi iradenin miyopik bir bakış açısına sahip olması durumunda, yoksullukla mücadelede sadece kısa vadede hane halkının refah seviyesini artıracak nitelikte bir politika izlenmesi, yoksulluk probleminin kronik bir hale gelmesine neden olabilir. Unutulmamalıdır ki hane halkının katma değerini artıran ve faktör piyasasına entegre olmasını sağlayan önlemlerin alınması siyasi otoritenin geleceğe dair vizyonunu gösterir. Burada incelenmesi gereken asıl problem, sosyal devletin ortaya çıkmasının temel gerekçelerinden biri olan yoksullukla mücadelede sosyal harcamaların gerçekten etkin bir çözüm önerisi sunup sunmadığıdır.

1980'li yıllardan günümüze, ülkelerin sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda birbirlerini etkilediği ve etkilendiği bir süreç yaşanmaktadır. Küreselleşme olarak anılan bu süreçte mali anlamda ülkeler, uluslararası vergi rekabeti nedeniyle vergi yüklerini azaltmaya çalışmakta, buna bağlı olarak kamu harcamalarında da kesintiye gitmek durumunda kalmaktadırlar. Kamu harcamalarında gerçekleştirilen kesintilerin yansımaları ise genelde sosyal harcamalar üzerinde görülmektedir. Bu doğrultuda küreselleşme süreci sosyal devletin temel görünümünü de doğrudan etkilemiş ve sosyal harcamalarda uluslararası düzlemde bir kısıtlamaya gidilmesini zorunlu hale getirmiştir. Yukarıda bahsedilenlere bağlı olarak sosyal harcamalar ile yoksulluk arasındaki ters yönlü ilişkinin küreselleşme sürecinde nasıl gerçekleştiği ise araştırılması gereken konulardan bir diğeridir. Çünkü gerçekten ampirik bulgular eşliğinde ifade edildiği gibi sosyal harcamalar ile yoksulluk oranı arasında negatif yönlü bir ilişki var ise sosyal

harcamaların azalmasına bağı olarak yoksulluk oranında uluslararası boyutta artışın görülmesi kaçınılmaz bir sonuç olur.

Bu çalışmada sosyal harcamalar ile yoksulluk arasındaki ilişkiler Türkiye özelinde, 26 istatistiki bölge biriminin 2004 ile 2011 yılları arasındaki verileri kullanılarak incelenmekte ve sosyal harcamaların yoksulluk üzerine etkilerine ilişkin bölgeler bazında karşılaştırmalı bir analiz yapılmaktadır. Genel olarak çalışma beş bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde çalışmanın ele almak istediği problemlere, söz konusu problemler çerçevesinde şekillenen temel amaçlarına ve literatür açısından önemine, temel varsayımları ile araştırma sürecinde karşılaşılan kısıtlara değinilmektedir. İkinci bölümde ise sosyal harcamalar ile yoksulluk arasındaki ilişkiye yönelik yazında daha önceden yapılmış çalışmaların ele alındığı ve araştırma konusu paralelinde gerçekleştirilen literatür incelemesine yer verilmektedir. Üçüncü bölümde çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturmak amacıyla devletin sosyo-ekonomik fonksiyonları açısından sosyal harcamalar ve yoksulluk olguları incelenmektedir. Ampirik inceleme ile elde edilen bulguların yer aldığı dördüncü bölümde ise öncelikle panel veri analizinin metodolojik arka planına değinilmekte, daha sonra sırasıyla veri setine uygulanan statik ve dinamik panel veri analizi sonuçları ele alınmaktadır. Son olarak beşinci bölümde çalışma genel hatlarıyla değerlendirilmekte ve politika önerileri getirilmektedir.

1.2. Problem

Yoksullukla mücadele sürecinde devletin hangi politika araçlarını kullanarak, nasıl bir rol üstleneceği ve süreç içerisinde ne derece etkin olacağı farklı çalışmalarda çeşitli boyutları açısından ele alınan ve sürekli tartışılmalı bir konudur. Literatürde yer alan çalışmalara genel hatlarıyla bakıldığında, sosyal harcamalar ile yoksulluk arasındaki ilişkinin pek çok kez araştırma konusu olarak alındığı görülmektedir. Bu çalışmalardan bazıları kamu kesimince gerçekleştirilen sosyal harcamaların yoksulluğu azalttığını, dolayısıyla yoksullukla mücadele sürecinde etkin bir enstrüman olduğunu yansıtmaktadır (Kenworthy, 1999; Kim, 2000; Atkinson, Marlier ve Nolan, 2004; Caminada ve Goudswaard, 2009; Caminada, Goudswaard ve Koster, 2011; Sarısoy ve

Selçuk, 2010; Hazman, 2011). Buna karşılık sosyal harcamaların yoksulluk problemini tamamen önlemek yerine, sadece belirli bir seviyeye indirgeyerek kronik bir problem haline dönüştürdüğünü, hatta piyasa mekanizmasına doğrudan müdahale niteliğindeki söz konusu harcamaların yoksulluğu görelî olarak daha da artırdığını ileri süren görüşlerde bulunmaktadır (Friedman, 1962; Hayek, 1960).

Literatürdeki bahsedilen bulgular ışığında Türkiye’de sosyal harcamalar ile yoksulluk arasında nasıl bir ilişki olduğu ise tüm detayları ile incelenmesi gereken konuların başında gelmektedir. Nitekim bu çalışmanın ele aldığı temel problem “Türkiye’de sosyal harcamaların yoksulluğu, beklenildiği ve bazı ampirik bulgularda da rastlanıldığı gibi negatif yönlü mü etkilediği, yoksa yoksulluğu besleyen ve artmasına neden olan bir yapıda mı olduğu” sorusuna yöneliktir.

Araştırılması gereken diğer bir konu da sosyal harcamaların alt bileşenleri itibariyle yoksullukla mücadeledeki etkinliği ve belirleyiciliğidir. Türkiye açısından ele alındığında, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik harcamalarının yoksulluk problemini çözüm noktasında ne kadar etkin olduğu, yapılan harcamaların kısa vadeli sorunları mı yoksa orta ve uzun vadeli sorunları mı hedeflediği belirlenmelidir. Bu doğrultuda ağırlık verilmesi gereken sosyal harcama kalemleri tespit edilebilecek ve yoksullukla mücadelede daha net sonuçlar elde edilebilecektir.

1.3. Amaç

Yoksulluk sorunu insanlık tarihi kadar eski ve sürekli varlığını korumuş, iktisadi sistemlerin de oluşumunda önemli paya sahip olan sosyal bir problemdir (Spicker, 2002: 7-10; Bosanquet, 2001: 195-196). Tarih boyunca bu sorunu çözmek üzere pek çok politika önerisi getirilmiştir. Ancak günümüzde bu konu hala varlığını ve önemini korumaktadır (Bradshaw, 2006: 7; Dini ve Lippit, 2009: 3-4). Bu çalışmada, Türkiye’de yoksullukla mücadele bağlamında gerçekleştirilen sosyal harcamaların yoksulluk problemini nasıl etkilediği ve ne gibi sonuçlar doğurduğu İstatistikî Bölge Birimleri (26 Bölge) bazında yapılan ampirik analiz ile tespit edilerek değerlendirilmektedir.

1.4. Önemi

Türkiye’de sosyal harcamaların, yoksullukla mücadele açısından sadece kısa vadeli ve geçici bir iyileştirmeyi mi beraberinde getirdiği, yoksa uzun vadede yoksulluğu tamamen ortadan kaldırmaya matuf niteliklere sahip bir politika aracı mı olduğu hususu bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Çalışmada, istatistiksel bölgeler itibariyle yoksulluk ile sosyal harcamalar arasındaki ilişki değerlendirilerek, literatürdeki teori ve ampirik bulgular ile Türkiye’deki mevcut durum arasındaki benzerlik ya da farklılıklar saptanmakta ve yoksullukla mücadele temelinde izlenen sosyal harcamalar politikasının optimal sonuçlar verebilmesi için farklı seçeneklerin neler olabileceği ve nasıl üretilebileceği irdelenmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın geliştireceği önerilerin sosyal politikaların oluşumuna katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca yoksulluk olgusunun nicel olarak Türkiye özelinde bölgesel analize tabi tutulması ile literatürde yer alan önemli bir boşluğun da doldurulacağı düşünülmektedir.

1.5. Çalışmanın Hipotezleri

Çalışma, iki temel araştırma sorusunu sınamak ve sınanan sorular temelinde politika önerilerinde bulunmak üzere geliştirilmiştir. Ele alınan ilk soru, Türkiye’de TÜİK’in tanımına bağlı istatistiksel bölge birimlerine göre yapılan sosyal harcamalar ile bölgelerin yoksulluk seviyeleri arasında bir ilişki olup olmadığına yöneliktir. Bu ilişkiyi test edebilmek için;

H₁₁: Türkiye’de bölgeler itibariyle yapılan kişi başına sosyal harcamalar ile bölgelerin yoksulluk oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₁₂: Sosyal harcamaların gayri safi katma değer içerisindeki payı ile bölgelerin yoksulluk oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₁₃: Sosyal harcamaların vergi hasılatı içerisindeki payı ile bölgelerin yoksulluk oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

şeklinde üç hipotez geliştirilmiştir. Çalışmada incelenen ikinci soru ise bölgelerin yoksulluk düzeyleri ile bölgelere göre yapılan sosyal harcamaların alt bileşenleri (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal yardım) arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına eğilmektedir. Bu ilişkiyi test edebilmek için de;

H₂₁: Bölgelere göre yapılan kişi başına düşen sosyal harcamaların alt bileşenleri (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal yardım) ile bölgelerin yoksulluk oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂₂: Bölgelere göre yapılan sosyal harcamaların alt bileşenlerinin (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal yardım) gayri safi katma değer içerisindeki payları ile bölgelerin yoksulluk oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂₃: Bölgelere göre yapılan sosyal harcamaların alt bileşenlerinin (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal yardım) bölgelerce elde edilen vergi hasılatı içerisindeki payları ile bölgelerin yoksulluk oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

şeklinde üç alt hipotez geliştirilmiştir.

1.6. Varsayımlar ve Kısıtlar

Çalışmada TÜİK, Kalkınma Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü ile Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü'nden yıllık frekansta elde edilen veriler kullanılmıştır. Analize tabi tutulan veri seti, birim açısından TÜİK İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) 2. düzeyindeki 26 bölgeden, zaman açısından ise 2004 ile 2011 yılları arasındaki 8 yıldan oluşmaktadır. Burada özellikle yoksulluk verilerinin İBBS 2. düzeyde elde edilebilmesi, bunun yanında kamu maliyesinde fonksiyonel bütçe sınıflandırması alt düzey detay bilgilerine sadece 2004 yılından itibaren ulaşılabilmesi en önemli belirleyici olmuştur.

Ayrıca çalışmanın bağımsız değişkeni olan sosyal harcamalar ile sosyal harcamaların alt bileşenlerinin hesaplanmasında sadece merkezi yönetimce gerçekleştirilen eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik-yardım hizmetlerine ilişkin harcama tutarları ele alınmıştır. Dolayısıyla gerek mahalli idarelerce gerekse dernek, vakıf gibi sivil toplum kuruluşları veya özel ya da tüzel kişilerce gerçekleştirilen sosyal harcamalar göz ardı edilmiştir. Merkezi yönetimin yoksullukla mücadele konusunda mahalli idare bütçelerine aktarım yapabilmeleri ve dolayısıyla bunun hem mahalli idare bütçesinde hem de merkezi yönetim bütçesinde gözlemleniyor olması bir anlamda mükerrer hesaplama, dolayısıyla sosyal harcama hesaplamalarının şişmesine sebep olacaktır. Ayrıca OECD'nin sosyal harcamalara ilişkin yaptığı hesaplamalara göre sosyal harcamalar kamu sektörünün yanında özel sektör tarafından da gerçekleştirilmektedir. Özellikle sivil toplum kuruluşları ya da bireylerin gerçekleştirdikleri harcamalar özel sosyal harcamalar başlığında değerlendirilmektedir. Ne var ki ülkemizde özel sektör tarafından gerçekleştirilen alturistik harcamaların detay bilgileri bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmada gerek mahalli idarelerce gerekse özel kesimce gerçekleştirilen sosyal harcamalar göz ardı edilmiştir.

2. Literatür İncelemesi

Yoksulluk olgusunun sosyolojik ve ekonomik boyutları itibariyle bir problem olarak algılanıp, temel iktisat politikası araçlarıyla mücadele edilmeye başlamasından günümüze, sosyal devletin bu alandaki etkinliği sürekli merak edilmiştir (Lewis ve Ulph, 1988: 118; Blackburn, 1994: 372; Caminada ve Goudswaard, 2009: 7). Nitekim literatürde, sosyal devletin dönüşüm ve gelişim sürecini ele alan ve bu süreçte sosyal harcamalar ile yoksulluk olgusunu değerlendiren pek çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Bunun dışında sosyal harcamalar ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi nedensellik bağlamında ele alan, sosyal harcamalar ile yoksulluk probleminin makroekonomik belirleyicilerini saptayan, söz konusu iki olguyu kamu tercihi yaklaşımı ve küreselleşme açısından ele alan ampirik ve teorik çalışmalarda bulunmaktadır.

Özellikle ülkelerin gelişmişlik seviyeleri, milli gelirleri ya da yönetim biçimleri temel alınarak yapılan söz konusu çalışmalarda genel olarak, sosyal harcamalar ile yoksulluk arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı doğrultusunda çeşitli bulgulara ulaşıldığı görülmektedir (Creedy, 1996: 164; Kenworthy, 1999: 1120; Kim, 2000: 22; Atkinson, Marlier ve Nolan, 2004: 48; OECD, 2008: 20-27; Melo, 2008: 27-29; Caminada, Goudswaard ve Koster, 2011: 9). Literatürde konu ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalara aşağıda kısaca değinilmektedir.

2.1. Sosyal Refah Devleti Açısından Sosyal Harcamalar ve Yoksulluk

Tarihsel süreç içerisinde değişen üretim anlayışıyla birlikte bireylerin sosyal korunmaya muhtaç hale gelmeleri, muhtelif sosyal politikalar arz etmeyi vadeden bir siyasi iradenin doğmasına neden olmuştur. Logue (1979) genel olarak refah devletini, nüfusun büyük bir kesimine ekonomik anlamda güvence sağlamayı amaç edinen ve bu bağlamda pek çok sosyal sorumluluk yüklenen, tüm bu işlevlerini ise kamu sektörü aracılığıyla gerçekleştiren bir mekanizma olarak betimlemiştir. Refah devletinin gelişmesinde ise sırasıyla sanayileşme, sosyal demokrasi anlayışının yaygınlaşması ve yaşanan Birinci ve

İkinci Dünya Savaşları ile 1929 Dünya İktisadi Buhranı gibi bireyleri ve toplumları etkileyen sosyal, siyasi ve ekonomik olaylar belirleyici olmuştur (Logue, 1979: 71-74).

Refah devletlerinin 20. yüzyılda yaşadıkları gelişimi dinamik bir süreç olarak ele alan Lindbeck (2003) ise kökeni itibariyle refah devletinin piyasa mekanizması ile siyasi mekanizmalar arasındaki mücadelelere dayandığını belirtmektedir. Aynı zamanda toplumsal anlamda değişen sosyal normlar ve politika çeşitlilikleri refah devletinin gelişim ve değişim sürecini belirleyen içsel etmenler arasında yer almaktadır (Lindbeck, 2003: 10-11). Bunun yanında Gough (2005), refah devleti anlayışının gelişim trendini sanayileşme ve demokratikleşme süreci ile Avrupa ülkeleri nezdinde karşılaşılan mezhep farklılıkları olmak üzere üç saç ayağına dayandırarak ele almaktadır. Gough'a göre Sanayi devrimi sonrasında hızlı bir endüstrileşme sürecine giren batılı ülkelerde bireyi (çocukları, kadınları, yaşlıları) daha doğrusu emek faktörünün refah seviyesini koruyabilmek amacıyla sosyal politikalar oluşturulmuştur. Buna ek olarak toplum nezdinde sosyal politikalara karşı ortaya çıkan sosyal talep, yaşanan demokratik gelişmeler sayesinde siyasi hayatta muhatap bulmaya başlamıştır. Ayrıca Avrupa'da Katolik inancının Protestan inancına göre sosyal politikalara (kadın iş gücünün çalışması, sosyal transferler) daha fazla yer vermesi, kamu müdahaleciliğinin de bu inancın yaygın olduğu ülkelerde daha farklı gelişmesini beraberinde getirmiştir (Gough, 2005: 5-7).

Sosyal politikaların kapsamı ve çeşitliliği her ülkenin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel birikimine, kurumsal alt yapısına ya da demografik dokusuna bağlı olarak farklılık arz edebilmektedir. Nitekim refah devletlerinin, kamu kesimince yapılan sosyal harcamalara, sosyal kurumların idari örgütlenmesine ya da refah harcamalarının finansmanına göre sınıflandırıldığı görülmektedir. Esping-Andersen (1990) batılı gelişmiş ülkeleri idari yapılarına göre incelemiş, bu bağlamda refah rejimlerinin liberal, sosyal demokrat ve muhafazakâr olmak üzere üç ana kategoriye ayrılabilceğini belirtmiştir.

Ferragina ve Kaiser (2011) ise özellikle Esping-Andersen'in 1990 yılındaki çalışmasında yapmış olduğu farklı refah rejimleri betimlemesini temel alarak gerçekleştirilen çeşitli ampirik analizlerin vardıkları sonuçları aktarmaktadır. Buna göre yapılan çalışmalar ile Esping-Andersen'in yapmış olduğu tasnif, bölgelere, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine ve siyasi olgunluklarına göre çeşitlenebilmektedir. Nitekim Leibfried (1992), Esping-Andersen'in yapmış olduğu üçlü sınıflandırmaya Akdeniz ülkelerini de eklemiş ve refah devletleri sınıflandırmasını sosyal harcamalar itibarıyla ele almıştır. Bunun yanında refah devletlerinin klasik anlamda sınıflandırılması ise sosyal politikaların finansmanı temel alınarak gerçekleştirilmektedir (Özdemir, 2007: 150).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında etkinliğini ve yaygınlığını iyice artıran refah devleti anlayışının, özellikle 1970'li yıllardan itibaren yaşanan iktisadi, siyasi, teknolojik ve kültürel olaylar ile birlikte topyekûn bir değişim ve dönüşüm sürecine girdiği görülmektedir. Nitekim Pierson (1998), refah devletlerinin söz konusu değişim sürecini üç ana dönemde ele almaktadır. Buna göre 1970'li yıllarda yaşanan mali kriz sosyal devlet anlayışının tartışılmaya başlamasına neden olmuş, 1980'li yıllarda kriz ortamının yönetimi ve telafisi için yeni politikalar üretilmeye çalışılmış ve refah devleti anlayışından yavaş yavaş vazgeçilmeye başlanmış, 1990'lı yıllara gelindiğinde ise özellikle gelişmiş ülkelerde yaşanan demografik problemler izlenen sosyal politikalar üzerinde önemli bir kısıt oluşturmuştur (Pierson, 1998: 794).

Myles ve Quadagno (2002) refah devletinin teorik temellerini ele aldıkları çalışmalarında sosyal devlet anlayışında yaşanan kurumsal ve yapısal değişimin nedenini; "1970'li yılların başında yaşanan petrol krizi sonrasında post-endüstrileşme olarak tabir edilen imalat sektöründen hizmet sektörüne hızlı geçiş süreci", "1990'lı yıllardan itibaren ivme kazanan küreselleşme süreci" ve son olarak "kadınların işgücünde önemli ölçüde rol almaya başlamaları"na dayandırmaktadır.

Taylor-Gooby (2002)'ye göre ise metaforik anlamda gümüş çağını yaşamaya başlayan refah devleti, küreselleşme ile birlikte emek piyasasının yeniden yapılandırılması gibi iktisadi, nüfusun yaşlanması ve doğum oranlarının azalması gibi demografik

değişiklikler sonrasında izlediği politikalarda mecburi olarak bir sınırlamaya gitmiştir. Bu durum gerek mali gerekse idari anlamda devletin küçülmesini beraberinde getirmiştir.

Sonuç itibariyle gerek küreselleşme süreci ve gerekse refah rejimlerinin yoğun bir şekilde uygulandığı pek çok devlette yaşanan demografik ve ekonomik dönüşüm sosyal devlet anlayışının zayıflamasına neden olmuştur. Bu olgu ülkeler arası çeşitli karşılaştırmalara yer veren çalışmalarda daha net ortaya konmaktadır. Zira Scharp (2000a), pek çok betimsel analize yer verdiği çalışmasında bir takım önemli bulgulara ulaşmıştır. Buna göre 15-64 yaş aralığındaki çalışabilir durumdaki nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının ve dolayısıyla istihdam hacminin yüksek olduğu ülkelerde vergi ve sosyal güvenlik katkılarının milli gelire oranının düşük olduğu, nüfus yaşlandıkça bu etkileşimin tersine döndüğü görülmektedir. Tam aksine kamuda istihdam edilenlerin toplam istihdam içerisindeki payı yüksek olan ülkelerde ise vergi ve sosyal katkıların milli gelire oranının son derece yüksek olduğu saptanmıştır (Scharp, 2000a).

Özellikle uluslararası vergi rekabeti nedeniyle refah devletinin gelirleri kısıtlanmıştır. Aynı zamanda kamu sektöründe yaşanan açıklardan sakınabilmek için de refah harcamalarında zorunlu kesintiye gidildiği, bunun da ötesinde bazı sosyal hizmetlerin özel sektöre devredilerek kamu kesiminin hizmet sunan yerine hizmet alan konumuna geçtiği görülmektedir (Scharp, 2000a).

Gökbunar, Özdemir ve Uğur (2008) ise küreselleşme sürecinin her ne kadar refah devleti üzerinde yıpratıcı ve daraltıcı bir takım etkiler oluştursa da, sürecin doğurduğu çeşitli olumsuzlukları gidermek için yine refah politikalarına ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedirler. Bu bağlamda yeni bir refah devleti anlayışının geliştirilmesi bir bakıma zorunlu hale gelmiştir (Gökbunar, Özdemir ve Uğur, 2008: 171). Zafir (2009) 1980'li yıllardan sonra çevre ve merkez ülkelerde devletin üstlendiği rolleri ele aldığı çalışmasında, eskisine göre günümüzde daha güçlü bir devlet figürüne ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca sosyal harcamalar bağlamında refah devletlerinin yapısını incelediği çalışmasında Çalışkan (2012), refah devletlerinin 1986-

2009 döneminde, rejim türlerine göre farklılık arz etmekle birlikte, sosyal politika alanlarına yönelik gerçekleştirdikleri harcamaları kararlılıkla devam ettirdiklerini belirtmektedir.

2.2. Kamu Tercihi Açısından Sosyal Harcamalar ve Yoksulluk

1930'lu yıllardan sonra faaliyet alanı artarak genişleyen devletin, milli ekonomi ve ülke yönetimi üzerinde ne gibi etkiler oluşturduğunu konu alan Kamu Tercihi Teorisi, politik karar alma sürecinin iktisadi yöntemlerle analizini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Literatürde, Kamu Tercihi Teorisi perspektifinde sosyal harcamaların belirlenme sürecini ya da çeşitli harcama kalemlerinin yoksulluk düzeyi üzerindeki etkilerini ele alan konu başlıkları bulunmaktadır.

Vatandaşlarının refah düzeylerini artırmayı amaç edinen sosyal devletin temel politika araçlarından biri sosyal harcamalardır. Sosyal harcamalar ile devlet, adil bir gelir dağılımının sağlanması, temel sosyo-kültürel ihtiyaçların karşılanması ya da yoksulluk sorunun üstesinden gelinebilmesi gibi amaçlara hizmet etmektedir (Sinn, 1995: 496-498). Bu hizmet, demokratik olmayan rejimlerde idarenin bir nevi vatandaşlarına lütfu ya da taahhüdü niteliğinde iken, demokratik rejimlerde ise devletin tek taraflı yerine getirmeyi taahhüt ettiği bir faaliyet değil, rasyonel seçmen kitlesi olarak betimlenen vatandaşların yerine getirilmesini beklediği ve istediği sosyal aktiviteler bütünüdür. Dolayısıyla sosyal harcamaların ne seviyede olacağını ve hangi bileşenlerden oluşacağını belirleyen en temel etmenlerden biri de yönetim sistemidir.

Literatürde özellikle demokratikleşme düzeyi/derecesi ile sosyal harcamalar arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla pek çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Demokratik bir yönetim sisteminde, kamu harcamaları bileşeni bireylerin oyları doğrultusunda oluşacak siyasi irade tarafından tayin edileceğine göre, sosyal harcamaların ne seviyede ve hangi bileşenlerden oluşacağına da karar veren “siyasi sürece katılan bireyler”dir. Dolayısıyla, şayet oy mekanizması etkin bir şekilde işliyor ve toplumun her kesimi kolektif tercihlerini yansıtabiliyor ise sosyal

harcamaların belirlenmesi noktasında siyasi bir yansıma mekanizması geliştirilebilir (Hotelling, 1929: 42-45; Downs, 1957).

Bu konuda özellikle uluslararası düzlemde yeni ölçüm değerlerinin belirlenmesi, özgürlükler, siyasi haklar, yönetim şekilleri, siyasi partiler, yasama faaliyetlerinin etkinliği, oylama mekanizması gibi temel bileşenlerden oluşan indekslerin oluşturulması pek çok nicel araştırmayı da beraberinde getirmiştir. Söz konusu araştırmaların sonuçlarına göre, demokratik bir rejime sahip ülkelere göre anti-demokratik ülkelere göre daha fazla sosyal hizmetlere yönelik harcama yapılmaktadır (Brown ve Hunter, 1999; Kaufman ve Segura, 2001; Stasavage, 2005; Huber, Mostrilo ve Stephens, 2008; Ross, 2011). Diğer yandan Baum ve Lake (2003)'e göre demokratik ülkelere göre sosyal harcamalar nicel olarak arttığı gibi, sosyal refah seviyesinin de aynı şekilde yükseldiği yani kalite bakımından da bir gelişme olduğu görülmektedir.

Demokratikleşme sürecinin sosyal harcamaları artıracağına ilişkin ampirik sonuçlar elde eden çalışmalarda bulunmaktadır. Örneğin Avelino, Brown ve Hunter (2005)'in araştırmalarına göre Latin Amerika ülkeleri için şayet demokratikleşme süreci hızla devam ederse, sosyal harcamaların GSYİH'ya oranı % 0,5 yükselebilir. 1980-1999 dönemini kapsayan 19 Latin Amerika ülkesine ait veriler ile yapılan bu analizde, ticari anlamda dışa açıklık ve yönetsel anlamda ise demokratikleşme arttıkça, sosyal harcamaların hem miktarında hem de bileşenlerinde bir takım değişiklikler olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, görece olarak daha demokratik olan Latin Amerika ülkelerinde, özellikle eğitim ve sağlık harcamalarında bir artış yaşanırken, sosyal güvenlik harcamalarında ise durağan bir görünüm bulunmaktadır.

Demokratikleşme sürecinin sosyal harcamaları artıracağı doğrultusunda ortak bir kanaat oluşsa da dışa açıklığın sosyal harcama bileşenleri üzerindeki etkilerine ilişkin farklı görüşlerde mevcuttur. Nitekim Kaufman ve Segura (2001), 9 Latin Amerika ülkesinin sosyal harcamalar, GSYİH, demografik özellikler, kamu harcamaları, ihracat oranı, demokrasi seviyesi, dışa açıklık gibi verilerini kullanarak yaptıkları analizlerinde, dışa açıklık ile sosyal harcamalar arasında ters yönlü bir ilişki saptamışlardır. Dolayısıyla ekonomilerin dışa açıklık seviyesi arttıkça sosyal harcamaların gerek genel kamu

harcamaları ve gerekse GSYİH içerisindeki payı gerilemektedir. Buna karşılık aynı çalışmada demokratikleşme seviyesi ile sosyal harcamalar arasında ise pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür (Kaufman ve Segura, 2001).

Melo (2008)'da farklı ülkelerin sosyo-ekonomik verilerini inceleyerek yaptığı çalışmada, demokrasi ile sosyal güvence arasında anlamlı bir ilişki olduğunu saptamıştır. Elde edilen sonuçlar demokrasinin sosyal güvenceyi olumlu bir şekilde etkilemekte olduğunu göstermektedir. Ayrıca diğer çalışmaları destekler şekilde eğitim harcamaları ile dışa açıklık derecesi arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Özellikle ülkelerin dışa açıklık dereceleri arttıkça her alanda olduğu gibi eğitim alanında da yabancı sermaye ve özel kesimin payı artmakta, dolayısıyla özel kesimce gerçekleştirilen eğitim harcamaları kamu kesimince yapılması gereken eğitim harcamalarını telafi veya ikame etmektedir.

Huber, Mostrillo ve Stephans (2008) ise 18 Latin Amerika ülkesinin 1970-2000 dönemine ait verilerini kullanarak, sosyal harcamaların temel belirleyicilerini ve sınırlılıklarını incelemişlerdir. Burada değişken olarak siyasi yönetim biçimi, parti taraftarlığı, ekonomik, sosyal ve demografik yapı gibi faktörler ele alınmış, demokratik bir yönetime sahip ülkelerde uzun dönemde sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim alanlarında yapılan harcamaların eşanlı olarak arttığı tespit edilmiştir. Buna karşılık otoriter rejimlerde ise eğitim ve sağlık harcamalarında bir artış gözlemlense de sosyal güvenlik harcamalarında durağan bir seyir hâkimdir.

2.3. Küreselleşme Açısından Sosyal Harcamalar ve Yoksulluk

Küreselleşme; uluslararası ticaret, iletişim, parasal koordinasyon, uluslararası örgütler, teknik gelişmeler, kültürel değişimler, zengin ya da fakir ülkelerinin aynı üretim ve tüketim ağları çevresinde ilişkiler kurması gibi farklı boyutlar temelinde inşa olan çok yönlü bir olgudur (Goldstein, 2005: 305). Daha öz bir ifadeyle küreselleşme, bilişim ile gelen değişimin bir bütün halinde yoğunlaşarak, tüm ülkeleri etkiler hale gelmesi ve dünyanın küçülmesi şeklinde de tanımlanabilmektedir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda

neredeysi her alan üzerinde baskı kuran küreselleşme, sosyal harcamalar ile yoksulluk problemi üzerinde de doğrudan ya da dolaylı olarak etki sahaları oluşturmuştur.

Kolektif karar alma mekanizması her ne kadar kamusal harcama bileşenleri üzerinde belirleyici bir rol oynasa da, günümüzde kamu kesiminin büyüklüğünü, faaliyet çeşitliliğini ve harcama düzeyini dolaylı olarak etkileyen diğer bir önemli olgu küreselleşmedir. Bu konuda yapılan çalışmalardaki genel kanı, refah devletlerinin küreselleşme sürecinde yaşadığı dönüşümün, sosyal harcamaları ve dolayısıyla yoksulluğu da etkilediğidir (Scharpf, 2000b; Castles, 2002; Anderson, 2004; Kühner, 2007).

Nitekim Adelantado ve Cuveas (2006), kamu harcamaları ve sosyal harcamalar gibi değişkenleri Avrupa Birliği'ne üye ülkeler açısından ele alarak, küreselleşme sürecinin refah devletleri üzerindeki daraltıcı baskıları sonucunda, yoksulluk ve gelir dağılımı göstergelerinin negatif yönlü bir seyir izlediği bulgusuna ulaşmışlardır. Yapılan karşılaştırmalara göre ilgili dönemde ülkelerin GSYİH'ları içerisindeki sosyal harcamalar ile kamu harcamaları payının azaldığı görülmektedir. Bu durum özellikle ülkeler nezdinde gelir adaletsizliğini ve yoksulluğu artırmıştır (Adelantado ve Cuveas, 2006).

Literatürde 1970'li yıllar, refah devleti anlayışının tartışılmaya başlandığı, neo-liberal politikaların yaygın bir şekilde benimsendiği ve küreselleşme sürecinin ivme kazandığı bir dönem olarak anılmaktadır. Bu noktadan hareket eden Anderson (2004), kişi başına düşen GSYİH, yoksulluk seviyesi, kişi başına düşen sosyal refah harcamaları ve gelir dağılımı eşitsizliği gibi değişkenleri kullanarak 101 ülkeye ilişkin yaptığı analizinde 1970'li yılların sonuna kadar sosyal refah düzeyinin arttığını ancak 1980'li yılların başından itibaren gerileme sürecine girildiğini, bunun yanında ele aldığı dönemde zengin ülkeler ile fakir ülkeler arasındaki kutuplaşmanın ve gelir eşitsizliğinin çoğaldığını saptamıştır.

Küreselleşme sürecinin ülkeler nezdinde vergi rekabeti yaşanmasına neden olması, bunun yanında uluslararası kuruluşlar tarafından ulusal politikaların belirlenme sürecine

müdahale edilmesi, izlenen politikalar itibariyle ülkelerin birbirleri ile ortak bir paydaya sahip olmalarını sağlamaktadır. Nitekim Castles (2002), 21 OECD ülkesi üzerinde yapmış olduğu çalışmada, söz konusu ülkelerin sosyal harcamalar ve izlenen sosyal politikalar açısından birbirlerine yakınlaştığı sonucuna varmıştır.

Benzer şekilde Schmitt ve Starke (2011), 21 OECD ülkesinin 1980-2005 yıllarına ait sosyal harcama kalemleri ve büyüklüklerini incelemiş, bu ülkelerde sosyal harcama kalemleri itibariyle bir yakınsama olduğunu saptamıştır. Ayrıca yazarlar çalışmalarında, bu yakınsamanın AB üyeliği ve küreselleşme süreciyle ivme ve hız kazandığına ilişkin bulgulara ulaşmışlardır. Dolayısıyla bölgesel ya da küresel entegrasyonlar, izlenen liberalleşme politikaları ve yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi için girişilen uluslararası vergi rekabeti dünya genelinde ülkelerin birbirlerine yakın makroekonomik politikalar uygulamalarını beraberinde getirmektedir.

Küreselleşme sürecinde en önemli belirleyici unsurlardan biri de Doğu Bloku'nun 1980'li yılların sonunda dağılmasıdır. Özellikle Sovyetler Birliği içerisinde yer alan ülkelerin söz konusu gelişmeler sonrasında uluslararası sisteme entegrasyon süreçleri, her alanda izlenen kamu politikalarını ve özellikle de sosyal politikaları etkilemiştir. Kakwani (1995), 1980 yılından 1990'lı yılların ilk yarısına kadar geçen zaman diliminde Ukrayna'da uygulanan sosyal programlar ile vergi politikalarının gelir dağılımı, yoksulluk ve refah düzeyi göstergeleri üzerindeki etkilerini incelediği çalışmada, Doğu Bloku'nun dağılması öncesindeki durum ile sonrasında resmetmektedir. Çalışmada kurumsallaşmış sosyal programların sosyal göstergelerde iyileşmeyi beraberinde getirdiği, Bloğun dağılması sonrasında ise küresel sisteme entegrasyon sürecine girilmesi ile birlikte yoğun sosyal programların terkedildiği ve buna bağlı olarak pek çok sosyal problemin gün yüzüne çıktığı görülmektedir. Çalışmada değinilen problemlerden en önemlisi ise yoksulluktur (Kakwani, 1995: 30-36).

Küreselleşme süreci, gelişmişlik seviyelerine göre ülkeler üzerinde farklı etkiler meydana getirebilmektedir. Zira Wibbels'a (2006) göre küreselleşme sürecinin sosyal harcamalar üzerindeki etkileri ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre değişmektedir.

Özellikle uluslararası mali şoklar açısından ele alındığında, ilerleyen teknolojinin de etkisiyle birbirine daha entegre hale gelen ülkelerin bu dalgalanmalardan etkilenmemeleri söz konusu değildir. Ancak gelişmiş ülkeler bu gibi şoklarla karşılaştıklarında bir yandan sermaye piyasalarından rahat bir şekilde borçlanarak öte yandan telafi edici sosyal harcamalar programlarını devreye sokarak refah seviyesinin minimal şekilde etkilenmesini sağlayabilmektedirler. Buna karşılık gelişmekte olan ülkeler ise kısıtlı borçlanma imkânları nedeniyle kaynak bulamamaları sonucunda bütçe kısıtıyla karşılaşmakta, bu kısıtı ise sosyal harcamalara yansıtarak denk bütçe politikası uygulamaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla Wibbels, küreselleşme sürecinde sosyal harcamaların gelişmiş ülkelerde pek fazla etkilenmediğini, gelişmekte olan ülkelerde ise menfi doğrultuda etkilendiğini ileri sürmektedir (Wibbels, 2006).

Gelişmekte olan ülkelerde sosyal harcamaların küreselleşme sürecinden etkilenmesi, söz konusu ülkelerin izledikleri dış ticaret politikasına göre de değişebilmektedir. Özellikle ithal ikameci politika izleyen ülkelerde sosyal harcamalar genişlemeye devam ederken, ihracata dayalı dış ticaret politikası izleyen ülkelerde ise gerileme yaşanmaktadır. Huber (1996), çalışmasında özellikle Latin Amerika ülkelerinden ithal ikameci kalkınma stratejisi izleyenlerin sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim harcamalarında ciddi bir artış olduğunu belirtmektedir.

Segura-Urbiego (2007) ise küreselleşme sürecinin sosyal refah harcamalarına yansımalarını farklı bir açıdan ele almaktadır. Yazara göre söz konusu süreç ile birlikte önceden ithal ikameci kalkınma stratejisini benimsemiş ülkelerin üretim yapılarında ciddi anlamda değişim yaşanmaktadır. Bu değişim sürecinde, özellikle ithal ikameci sanayi kolları ciddi anlamda gerilemektedir. Ancak bu dönüşüm sürecini yaşayan ülkelerin sosyal güvenlik sistemleri ithal ikameci sektörlere bağımlı bir haldedir. Dolayısıyla küreselleşme süreci nedeniyle değişen ekonomik yapıda işgücü, uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek şekilde üretim yapan sanayi kollarına, hizmet sektörüne ve/veya kayıt dışı ekonomiye kaymaktadır. Tüm bu dönüşüm ise ülkelerin sosyal güvenlik harcamalarını doğrudan ve olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Küreselleşme süreciyle birlikte ulusal ekonomilerin birbirlerine entegre hale gelmeleri, oluşan iktisadi, sosyal ya da siyasal istikrarsızlıklardan farklı derecelerde olsa da tüm ülkelerin etkilenmesini beraberinde getirmektedir. Bu açıdan Bilge'ye (2009) göre yaşanan ekonomik krizler özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde istihdam hacminden, cari tüketime, eğitimden sağlığa pek çok alanda olumsuz yansımalar oluşturarak yoksulluk probleminin kronik bir sorun haline dönüşmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla yaşanan iktisadi krizler küreselleşme aracılığıyla yoksulluk probleminin dünya geneline yaygınlaşmasını da beraberinde getirmektedir.

2.4. Sosyal Harcamalar ve Yoksulluğun Makroekonomik Belirleyicileri

Sosyal harcamalar, uygulanan sosyal politikaların yoksulluk ve gelir dağılımı üzerindeki etkileşimini sağlayan unsurlardan sadece biridir. Özellikle vergi sisteminin yapısı, sosyal güvenlik sistemi, iş gücü piyasası, demografik özellikler ve sosyo-ekonomik durum gibi bileşenler, izlenecek sosyal politikaların etkinliğini ve sosyal harcamaların bu politikalar içerisindeki ağırlığını belirleyebilir.

Kim'in (2000) 11 OECD üyesi ülkeye ilişkin yaptığı çalışmasında, yoksulluk, vergi ve sosyal transferler ile ilgili veriler kullanılmış, söz konusu ülkelerde izlenen maliye politikalarının yoksullukla mücadele sürecindeki etkinliği karşılaştırılmıştır. Kim'e göre yoksullukla mücadelede sadece sosyal transferler değil vergi sisteminin global anlamda yapısı da son derece önemlidir. Kim incelemelerinde, artan oranlı bir vergi sistemine sahip ve sosyal harcamaları etkin şekilde kullanan ülkelerde yoksulluğun daha düşük, düz oranlı bir vergi sistemine sahip ülkelerde ise yoksulluğun göreceli olarak daha yüksek ve gelir dağılımı göstergelerinin ise daha kötümser olduğu sonucuna ulaşmıştır (Kim, 2000).

Özellikle kamu harcamalarının milli gelire oranının oldukça yüksek olduğu ve sosyal refah seviyesinin artırılması noktasında nispeten daha fazla çaba sarf eden refah devletlerinde, yoksullukla mücadele çerçevesinde kamu kesimince gerçekleştirilen sosyal harcamaların daha etkin sonuçlar vermesi beklenmektedir. Smeeding (2006), kamu harcamalarının milli gelire oranı yüksek olan Finlandiya ve İsveç gibi Kuzey

Avrupa ülkeleri ile Kanada’da, gelirin yeniden adil bir şekilde dağılmasına ve yoksulların refah seviyelerinin artırılmasına yönelik politikaların daha etkin yürütüldüğünü ifade etmektedir. Dolayısıyla yoksulluk olgusunun, sosyal harcamalardan, sosyal politikalardan ve sosyo-demografik özelliklerden etkilendiği görülmektedir.

Esping ve Myles (2009) ise sosyal harcamalara ilişkin rakamların, (vergilerin ve bir bütün olarak vergi sisteminin) izlenen sosyal politikalar üzerindeki etkilerini yansıtmaktan uzak olduğunu ifade etmektedir. Zira Creedy (1996)’nin çalışmasına göre de birbirine alternatif olabilecek vergi ve transfer sistemleri, yoksulluk ve gelir eşitsizliği gibi olgular üzerinde farklı etkiler oluşturmaktadır. Örneğin asgari gelir desteği sağlanan bir sistemde yoksulluk, doğrusal gelir vergisinin uygulandığı sisteme göre daha düşük olabilmektedir.

Bunun yanı sıra Kühner (2007), sosyal politikalardan ziyade ekonomik ve demografik yapının sosyal harcamalar üzerinde daha etkili olduğunu belirtmektedir. Bilindiği gibi özellikle gelişmiş ülkelerin demografik anlamda yaşlı bir nüfusa sahip olmaları, bu nüfusa yönelik emekli aylıkları ve sağlık ödemeleri gibi sosyal harcama kalemlerini artırmaktadır.

Yoksulluk seviyesini belirleyen ya da söz konusu problemin şiddeti üzerinde etkili olan en önemli faktörlerin başında ise ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyeleri gelmektedir. Nihayetinde yoksulluk probleminin ekonomik kalkınma sürecini tamamlamış gelişmiş ülkelerde, kalkınma sürecine henüz başlayamamış ya da tamamlayamamış olan ülkelere göre daha yüzeysel olduğu rahatlıkla söylenebilir. Nitekim Arpacıoğlu ve Yıldırım (2011)’a göre azgelişmiş ülkelerde neredeyse nüfusun yarısı, gelişmekte olan ülkelerde ise önemli bir kısmı yoksulluk problemi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bunun yanında Can (2013), yaşanan ekonomik istikrarsızlıkları, işgücü piyasasında karşılaşılan problemleri, doğal kaynaklardan optimal ölçekte yararlanılamamasını, eğitimde maruz kalınan fırsat eşitsizlikleri ile yetersizlikleri ve sağlık sisteminde çeşitli aksaklıklarla karşılaşılmasını yoksulluğun en önemli sebepleri arasında nitelendirmektedir. Bu faktörler gelişmişlik seviyesinin de birer göstergesidir.

Hiç şüphesiz işsizlik ve işsizliğin kronik bir hal almasını beraberinde getiren kayıtdışı istihdam da, yoksulluk problemi üzerinde etkili ve belirleyici olan faktörler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Şener (2010), yoksullukla mücadele sürecinde işsizliğin önlenmesi ve asgari hayat standardının tüm bireylere yaygınlaştırılması için çeşitli politikalar izlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu politikaların başında ise sosyal güvenlik tabanının genişletilmesi, işgücüne katılımın artırılması ve kayıtdışı istihdamı önleyecek alternatifler çözümlerin geliştirilmesi gelmektedir.

Bunun yanında Çabuk'a (2003) göre yoksullukla mücadele sürecinde, yoksulluk problemini orta ve uzun vadede ortadan kaldıracabilecek niteliklere sahip en önemli enstrüman bölgesel kalkınma politikalarıdır. Özellikle az gelişmiş bölgelerde altyapı yatırımları ile sosyo-ekonomik etkinliklerinin ve istihdam olanaklarının artırılması ile bölgesel dengesizlikler giderilebilecek, böylece başta göç ve yoksulluk sorunu olmak üzere pek çok sosyal problemin üstesinden gelinebilecektir.

Ayrıca yerel yönetimlerin yoksullukla mücadele açısından merkezi yönetimin yoksul kesimlerin tespiti ve kaynak aktarımı noktasında yaşadığı bir takım eksiklikleri telafi etme bağlamında çeşitli roller üstlenmesi gerektiği de söylenebilir. Nitekim Önen (2010)'e göre yoksullukla mücadele sürecinde yerel yönetimlerin yoksul kimselere en yakın kamu kurumu niteliğinde olmaları üstlenilecek rollerin önemini daha da artırmaktadır. Ancak etkin sonuçlar alınabilmesi açısından gerek merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin gerekse tüm kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşlarının birbirleri ile koordineli çalışmaları gerekmektedir.

Behrendt (2000) ise hane halkı verilerine dayanarak yaptığı karşılaştırmalı analizde, farklı sosyal güvenlik sistemlerinin yoksulluk oranı üzerinde farklı etkileri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Nitekim dağıtım esasına dayanan bir sistem ile prim esasına dayanan bir sistemin kamu maliyesi üzerinde oluşturacağı etkiler farklılaşabilmektedir. Bunun yanında devletin sosyal güvenlik şemsiyesi altına toplumun ne kadarlık kısmını dâhil etmek istediği, bu doğrultuda hangi sistemi kullanarak nasıl bir sosyal güvenlik politikası uygulayacağı tüm sosyal konularda olduğu gibi yoksulluk üzerinde de belirleyici olacaktır. Literatürde küreselleşme, demokratikleşme ve ekonomik büyüme

gibi konu başlıklarının yoksulluk üzerine etkilerini inceleyen çeşitli çalışmalarda bulunmaktadır (Adelantado ve Cuveas, 2006; Kim, 2000; Wibbels, 2006; Caminada, Goudswaard ve Koster, 2011; Atkinson, Marlier ve Nolan, 2004).

2.5. Sosyal Harcamalar ve Yoksulluk

Sosyal harcamaların politika aracı olarak kullanıldığı alanlardan biri de yoksullukla mücadeledir. Teorik olarak, problemin kısa vadede sosyal harcamalar ile azaltılıp minimize edilmesi, orta ve uzun vadede ise izlenecek mali ve sosyal politikalar aracılığıyla tamamen ortadan kaldırılması gerekir (Brady, 2003: 559-561). Literatürde ülkelerarası karşılaştırmalara yer vererek sosyal harcamaların yoksulluk üzerindeki etkilerini irdeleyen çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Yoksulluğu kavramsal olarak ele aldığı çalışmasında Spicker (2002), refah devletinin öncelikli olarak izleyeceği politikalar ile yoksulluğun gerekçelerini ortadan kaldırması gerektiğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda devlet, ya refah harcamaları ile bir takım sosyal fonksiyonlar üstlenerek ya da elindeki vergi enstrümanını kullanarak veya piyasa mekanizmasına yönelik hukuki düzenlemeler yaparak bireylere asgari bir yaşam standardı sağlamalıdır. Refah devletinin izleyeceği her politika hiç şüphesiz ki bünyesinde çeşitli maliyet unsurlarını barındırmaktadır. Ancak söz konusu unsurlardan hiçbiri yoksulluğun toplum üzerinde oluşturduğu sosyal maliyetten daha yüksek değildir (Spicker, 2002: 26-29).

Yoksullukla mücadele açısından izlenebilecek pek çok politikanın varlığından söz etmek mümkündür. Sosyal harcamalar ise bu politikaların en önemli enstrümanlarından. Sosyal harcamaların görece olarak daha fazla olduğu ülkelerde yoksulluğun düşük seviyelere gerilediğine ilişkin yaygın bir kanı söz konusudur. Kenworthy (1999), 1960-1991 yıllarını kapsayan döneme ait verileri kullanarak yaptığı çalışmada, 15 sanayileşmiş ülkeyi karşılaştırmalı olarak incelemiş ve sosyal refah harcamalarının yoksulluğu azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Behrendt (2000) ise Avrupa ülkelerinin geçmiş 25 yıllık verilerini kullanarak yaptığı çalışmada, sosyal harcamalar ile yoksulluk arasında negatif yönlü bir korelasyon olduğu sonucuna varmıştır. Bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre sosyal harcamaların yüksek olduğu ülkelerde daha düşük yoksulluk oranını beklenmektedir. Yine Caminada ve Goudswaard'ın (2009) AB'ye ilk üye olan 15 ülkeye ilişkin verileri derleyerek yaptıkları çalışmalarında, sosyal harcamalar ile yoksulluk oranı arasında negatif yönlü güçlü bir ilişkinin varlığı görülmüştür.

Caminada, Goudswaard ve Koster (2011) ise sosyal transfer harcamaları ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi makroekonomik ve demografik bir takım değişkenleri de ele alarak incelemişlerdir. İncelemelerinde 22 OECD ülkesinin 1985-2005 yılları arasındaki verileri kullanılarak, sosyal transfer harcamaların yanı sıra işsizlik oranı, yaşlı nüfus ve kişi başına düşen GSYİH değişkenlerinin de yoksulluk oranı üzerinde belirleyici olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak yoksullukla mücadele açısından en önemli etkin aracın ise sosyal transfer harcamaları olduğu belirtilmiştir.

Buna ek olarak Caminada ve Goudswaard'ın (2012) çalışmalarında sosyal harcamalar ile görelî yoksulluk arasındaki ilişki, 28 OECD ülkesinin verileri kullanılarak incelenmiş ve bu iki değişken arasında negatif yönlü bir etkileşim saptanmıştır. Bu çalışmada ayrıca vergisel düzenlemeler ile özel sosyal harcamalara da bağımsız değişken olarak model içerisinde yer verildiği görülmektedir.

Sarısoy ve Selçuk'un (2010) Türkiye'de kamu sosyal transfer harcamalarının yoksulluk üzerinde ne gibi etkileri olduğunu ekonometrik bir modelle inceledikleri çalışmalarında 2002-2008 yıllarını kapsayan analiz ile kırsal kesime yönelik yapılan sosyal transfer harcamaların yoksulluğu çok az etkilediği, buna karşılık kentlerde yapılan harcamaların yoksulluk üzerinde çok önemli bir etkisi olduğu sonucuna varmışlardır.

Yine 2000 ve 2010 yıllarını kapsayan dönemde kamu harcamaları ve yoksulluk verileri arasındaki ilişkiyi betimsel olarak inceleyen Barışık ve Kasap (2012), yapılan kamu harcamalarının kırsal alandaki yoksulluğu engellemede yetersiz kalırken, kentsel alanlarda ise tam tersine etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kentsel bölgelerde

istihdam alanlarının genişliği ve sosyal güvenlik sistemine dâhil olma zorunluluğu, aynı zamanda yerel yönetimlerin etkin hizmet sunumu gibi faktörler yoksullukla mücadele sürecinin olumlu yönde etkilenmesini beraberinde getirmektedir.

Hazman (2011) ise 1980-2005 yılları arasındaki verileri (gini katsayısı, kamu harcamalarının GSMH içerisindeki payı, sosyal güvenlik harcamalarının GSMH içerisindeki payı) ele alarak yaptığı çalışmada gelir dağılımı ile kamu harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiş, gelir dağılımından kamu harcamalarına ve kamu harcamalarından sosyal güvenlik harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik saptamıştır. Buna göre gini katsayısının artması durumunda gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltmak amacıyla sosyal güvenlik harcamalarında artış yaşanmakta, sonuç itibariyle kamu harcamaları da artmaktadır.

Bunun yanında Topuz (2009), genel olarak sosyal devletin gelişimini ve Türkiye açısından değerlendirmesini yaptığı çalışmada, kamu kesimince gerçekleştirilen eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamalarının 2001-2009 yıllarına ilişkin trendini incelemiş ve genel eğilimine değinmiştir. Kamu kesimince gerçekleştirilen sosyal harcamaların özellikle diğer ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça yetersiz kaldığı ve yıllar itibariyle ciddi anlamda bir artış yaşanmadığı sonuçlarına ulaşan Topuz, bunun nedeni olarak küreselleşme sürecinin, neo-liberal politikaların ve devletin küçültülmesi hamlelerinin ön plana çıktığını ifade etmektedir.

Benzer şekilde Akçacı ve Kocağ (2012) Türkiye'de 2001 ile 2011 yılları arasında gerçekleştirilen sosyal harcamalar ile söz konusu yıllara ilişkin yoksulluk seviyesi arasındaki etkileşimi inceledikleri çalışmalarında, kamu kesimi sosyal harcamalarında yıllar itibariyle bir artış gözlenmekle birlikte, yoksullukla mücadele açısından beklenen sonuçların elde edilemediğini aktarmaktadırlar. Yoksulluk probleminin engellenebilmesi ise sistemde gerçekleştirilecek yapısal reformlara bağlıdır. Kılıç ve Çetinkaya (2012)'ya göre de çok fazla sayıda ve dağınık bir örgütlenme yapısına sahip kuruluşlarca sistematik olmayan bir şekilde yapılan sosyal yardımlar, kaynakların ihtiyacı olmayanlara yönlendirilmesine, bu şekilde kaynak israfı yaşanmasına ve başta yoksulluk olmak üzere diğer pek çok sosyal problemin çözümlenememesine neden

olmaktadır. Yapılması gereken ise sosyal yardımlar mekanizmasının topyekûn şekillendirilmesi ve yeniden yapılandırılmasıdır. Bunun yanında Şeker (2012) yaptığı çalışmada, bir bütün olarak sosyal transferler mekanizmasının etkin bir şekilde işlemediği bulgusuna dikkat çekmektedir. Nitekim ülkemizde sosyal transferlere ayrılan kaynağın son yıllarda önemli ölçüde artmasına rağmen, söz konusu transferlerden daha çok yoksul olmayan kesimlerin yararlanması bunun en önemli nedenidir.

Buğra ve Adar (2007) ise yoksulluk ve sosyal dışlanmışlık gibi toplumsal problemlerle mücadele sürecinde diğer ülkelerle mukayese edildiğinde son derece yetersiz olan başta sosyal yardım ve sosyal hizmetler ile eğitim harcamaları olmak üzere tüm sosyal harcamaların mutlak suretle artırılması gerektiği belirtmektedirler. Bunun dışında sosyal sorunlarla mücadele için sosyal kurumların yeniden yapılandırılması, sivil toplum örgütlerinin yoksullukla mücadele sürecinde daha aktif rol üstlenmelerinin sağlanması ve sosyal fonksiyonlara daha fazla kaynak aktarılması gibi tedbirlerde alınmalıdır.

Güneş (2012)'e göre sosyal harcamaların bir alt bileşeni niteliğindeki sosyal yardımlar uzun vadede yoksulluk problemine çözüm üretmekten yoksun bir karakteristiğe sahiptir. Türkiye'de de yoksulluğun sürekli alturistik bir bakış açısıyla ele alınması, sosyal yardım politikalarının yoksulluğu sadece kısmen önlemesini ve bu durumun ise geçici olmasını beraberinde getirmiştir. Yoksullukla mücadele sürecinde yapılması gereken ise sadece kişi başına gelir artırımını hedef alan alternatif çözümlerden ziyade, beşeri sermaye birikimini ve sosyal entegrasyonu amaçlayan politikalara ağırlık verilerek, sosyal yardımların bireyleri toplumsal hayata aktif bir şekilde katılmayı teşvik edecek şekilde düzenlenmesinden geçmektedir (Güneş, 2012: 178-179).

3. Sosyal Harcamalar ve Yoksulluk: Kavramsal Çerçeve

Geçmişten günümüze toplumlar, ihtiyaçlarını karşılayabilmek için iş bölümü ve uzmanlaşmaya gitmişler, bireysel gereksinimlerini piyasa sistemi aracılığıyla, toplumsal gereksinimlerini kurdukları yönetim mekanizmalarıyla gidermeye çalışmışlardır. Bu bağlamda genel olarak devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde egemen olan belirli bir insan topluluğunun oluşturduğu, hukuki, ekonomik ve sosyolojik boyutları olan siyasi bir varlıktır (Gözler, 2011: 4). Devlete olan bakış açısı ise piyasa sisteminin ve kurulacak olan yönetim mekanizmasının hacmini, kamu kesiminin üstleneceği rolleri belirleyen temel unsurlar arasında yer almıştır. Çalışmanın bu bölümünde tarihsel bir perspektifte devlet olgusunun evrimi ele alınmakta, devletin üstlendiği sosyal fonksiyonların bir gereği olarak sosyal harcamalar incelenmekte ve yoksulluk probleminin belirleyicileri ile yoksullukla mücadele sürecinde izlenen politika seçeneklerine değinilmektedir.

3.1. Genel Olarak Sosyal Harcamalar

3.1.1. Tarihsel bir perspektifte devlet olgusu ve devletin üstlendiği roller

İnsanlığın erişilebilir en eski izlerinden bugüne her olgunun devingen bir gelişim süreci içerisinde olduğu söylenebilir. Şüphesiz ki bireyin aktif şekilde yer edindiği toplum ve toplumsal bir oluşum niteliğindeki devlet de bu sürecin bir parçasıdır (Bosenquet, 2001: 18-19). Nitekim ilkel kabilelerden şehir devletlerine, imparatorluklardan günümüz modern toplum hayatına, devletin üstlendiği görev ve sorumluluklar sürekli bir gelişim göstermiştir. Bu gelişim terminolojik olarak da etkilerini yansıtmaktadır.¹

Antik Yunan'da kullanılan “Şehir (Polis)”, Antik Roma'da kullanılan “Site (Civitas)” ve ilk Türk boylarında kullanılan “İl” terimleri, şunda kabul gören hukuki ve siyasi tanımları tam olarak karşılamasa da devlet kelimesiyle eş değer kabul edilmektedir (Gözler, 2011: 6; Şencan, 2007: 35). Yine “Krallık (Kingdom)”, “İmparatorluk

¹ Kelime anlamı itibarıyla devlet, toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlıktır. Tedavül eden, güç, hâkimiyet ve galip anlamlarında ki Arapça “devle” sözcüğünden Türkçe'ye geçmiştir (TDK, 2012).

(Empire)” ve “Ulus-devlet (nation-state)”, yönetim şekillerine göre farklılıklar gösteren, ancak terminolojide devlet terimi yerine kullanılan diğer kavramlardır (Doehring, 2002: 18). Zira Niccolò Machiavelli (1532), devleti bir üst kurum ya da kavram olarak tanımlamış, diğer tüm kavramları (şehir, imparatorluk ya da cumhuriyet) devlet yönetiminin farklılaşmış şekilleri olarak ifade etmiştir (Machiavelli, 2011: 3-5). Dolayısıyla devlet olgusu, yönetim şekillerine ya da toplumsal örgütlenme çeşitlerine göre farklı kavramlarla anılsa da siyasi bir otoriteyi temsil etmektedir. Ne var ki bu otorite sosyolojik, hukuki, siyasi ve iktisadi alanlarda anlam açısından küçük de olsa farklılıklar gösterebilmektedir.

Sosyolojik açıdan devletin varlığı, belirli bir toprak parçası üzerinde egemenlik tesis etmiş, hukuki zemin üzerinde hareket eden ve politikalarını uygulayabilme noktasında askeri güç kullanma tekeline haiz politik bir iradeye dayanır (Giddens, 2000: 361). Bunun yanında hukuki bakımdan devlet bir normlar bütünüdür (Akbay, 1947: 36). Bu yaklaşıma göre siyasi iradeden ziyade devlet olgusunun sahip olması gereken niteliksel unsurlar ön plana çıkmaktadır. Nitekim hukuki açıdan devlet, ortak bağlarla bir araya gelmiş insan topluluğunun (millet), belirli bir toprak parçası üzerinde (ülke) kurmuş olduğu, egemenliğe dayanan ve hukuki kişiliği olan bir kurumdur (Özbudun, 2009: 122-123; Huber, 1970: 27-28). Siyaset teorisinde devlet, toplumsal yapının bir alt kurumu niteliğinde olup, ortak politik kararların belirlenmesinde ve yürütülmesinde görevli tüm kamu kurum ve kuruluşları ile yapılan her türlü işlemin hukuka uygunluğunu denetleyen yargı sistemini ve ülkenin çeşitli tehditlere karşı korunmasını sağlayan savunma güçlerini bünyesinde barındıran siyasal sistemin bir bileşenidir (Yayla, 2002: 7-8; Das, 1996: 33-34; Das, 1996: 52-53). İktisadi açıdan ise toplumsal ihtiyaçların giderilmesi sürecinde sahip olduğu mali ve mali olmayan araçları kullanarak roller üstlenen, siyasi ve bürokratik karar alma mekanizmalarına sahip ekonomik süjüdür.

Tarihsel süreç içerisinde devlet, özellikle bireylerin ve toplumun ihtiyaçları ile iktisadi, siyasi ve sosyolojik koşulların gereklilikleri doğrultusunda ciddi anlamda dönüşüm geçirmiştir. Nitekim bireyi bireyden koruyan devlet², bireyi devletten koruyarak “hukuk

² Thomas Hobbes (1588-1679) Leviathan adlı eserinde (1651), insanların hiçbir otoriteye bağlı kalmaksızın hayatlarını idame ettirebildikleri doğal bir düzen olduğunu varsayarak devleti kurgulamaya başlamaktadır. Bu şekilde kurgulanmış bir düzende insanlar, “rekabet”, “güvensizlik” ve “herkesten üstün

devletine”, bireyi iktisadi ve sosyal risklerden koruyarak “sosyal devlete”, iktisadi düzeni istikrarsızlıklardan koruyarak “müdahaleci devlete” ve nihayet iktisadi düzeni devletten koruyarak “minimal devlete” dönüşmüştür.

İlk olarak hukuk devleti, bireyleri devlet otoritesine karşı koruyan, bu bağlamda siyasi otoritenin her türlü yasama ve yürütme faaliyetini hukuka uygun şekilde gerçekleştirmesini sağlayan bir devlet şeklidir (Özbudun, 2009: 122). Hukuk devletinin temeli, felsefi yapısı mutlak otoriteye dayanan polis devletine³ karşı 18. yüzyılın sonlarında yaşanmış Burjuva Devrimi sonucunda atılmıştır. Burjuva toplumunun mutlak monarşilere karşı yürüttüğü yoğun mücadeleler ile 1789 tarihinde hazırlanan “Fransız Yurttaşlık ve İnsan Hakları Bildirgesi” ile devletin egemenlik gücü hukuk kuralları ile sınırlandırılmış, özellikle bireyin haklarını ve özgürlüğünü devlet karşısında koruyacak nitelikte düzenlemeler yapılmıştır (Özbudun, 2009: 122-128; Müftüoğlu, 1996: 339; Huber, 1970: 29-30).

Fransız Devrimi ile burjuva sınıfının “polis devlet” anlayışı karşısında önemli haklar kazanması ve devletin mutlak otoritesini bireylerin özgürlüğü çerçevesinde daraltması iktisadi hayatta liberal akımın hızla gelişmesini sağlamıştır. “Polis devlet” yerini “jandarma devlet⁴”e bırakmış, böylece devletin burjuva sınıfı üzerindeki hiyerarşik

olma” güdülerini nedeniyle birbirleriyle sürekli mücadele içerisine gireceklerdir. İnsanların birbirlerini içgüdüsel şekilde düşman olarak görmeleri, önlenemez bir savaşın başlamasına neden olacaktır. Hiçbir bireyin can güvenliğinin olmadığı bu şekildeki doğal düzenin sona ermesi ise insanların akıl ve tutkuları ile hareket ederek birbirleri ile sözleşme yapmaları sayesinde gerçekleşecektir. İşte devlet, bireyi bireyden korumak amacıyla yapılan söz konusu sözleşme sonrasında doğmuştur. Devletin temel amacı ise bireysel güvenlik, suçluları tespit etme ve cezalandırma fonksiyonlarının gerçekleştirilmesidir (Hobbes, 2012: 81-133; Güriz, 1955: 310-312).

³ 17. ve 18. yüzyıllarda Kara Avrupa’sı ülkelerindeki mutlakiyet rejimlerini açıklamak için kullanılmaktadır. İlk kez Almanya’da ortaya çıkmıştır. Bu devlet türünde, hükümdarın mutlak, kesin ve denetim tanımayan yetkilere sahip olması kabul edilir (Gözler, 2011: 170). Ortaçağda ise Avrupa’da mülk devletinin yaygın olduğu görülmektedir. Polis devletinin aksine Bu anlayışın temelinde derebeylik sistemi vardır. Bahsedilen dönemde kamu gücü mülkiyete dayalı haklardan sayılmaktadır. Bu maliklik statüsü, kamu gücünü elinde bulunduran hükümdar ve derebeylerine sınırsız hak ve yetkileri de beraberinde getirmiştir. Hükümdar ve derebeyleri, hak ve yetkilerini hiçbir kayıt ya da şarta bağlı olmaksızın kullanmakta, bu haklarını sözleşme ile devredebilmektedirler. Zaman içerisinde merkezi otoritenin güçlenmesi sonucu feodal güçler yetkinliğini yitirmiş ve merkezi otoritenin mutlak egemenliğine dayanan polis devleti anlayışı ortaya çıkmıştır (Akarsu, 2009).

⁴ Jandarma devlet anlayışı, iktisadi hayatta devlet müdahalesine kesinlikle yer vermeyen klasik liberalizm doktrininden beslenmiştir. Bu anlayışa göre devlet sadece savunma, güvenlik ve adalet hizmetlerini yerine getirmeli, diğer faaliyet alanlarına hiçbir şekilde müdahil olmamalıdır. Çünkü devletin muhtelif faaliyet alanlarına yapacağı müdahaleler iktisadi hayatın işleyişini ve düzenini bozacak, çeşitli istikrarsızlıkların doğmasına neden olacaktır (Özgüven, 2005: 75; Gözler, 2000: 155).

vesayetinin azalması ile girişimcilik ve üretim açısından ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. 19. yüzyılda yaşanan Sanayi Devrimi ile birlikte artan sanayileşme beraberinde kitlesel üretimi getirmiş, tarımsal üretim ise hızla terkedilmiştir (Pierson, 1998: 776; Arslanel ve Eryücel, 2011: 16). Sanayi kuruluşlarının belirli yerleşim yerlerinde yoğunlaşması ve tarımsal üretimi terk eden çiftçilerin söz konusu kuruluşlarda çalışmak için bu yerleşim yerlerine göç etmesi hızlı bir kentleşme furyasının başlamasına neden olmuştur. Sonuç itibariyle Sanayi Devrimi üretimin sanayi kuruluşlarına kaymasını sağlarken toplumda yeni bir katmanın, “işçi sınıfının” oluşmasına yol açmıştır (Dilnot, 1995: 2-3). Bunun yanında yerleşim yerlerinin hızla artan nüfusu çarpık kentleşmeye neden olmuş ve pek çok problemi de beraberinde getirmiştir. Sanayi Devrimi sonrasında izlenen liberal politikalarla her ne kadar üretim hacmi çoğalarak, ulusların maddi anlamda zenginlikleri artsa da yeni oluşan işçi sınıfının problemlerine ve sanayileşmenin getirdiği diğer sorunsallar zincirine çözüm üretecek bir mekanizma oluşturulamamıştır. Bu açıdan Burjuva Devrimi sonrasında oluşan hukuk devleti bireyi devlet karşısında korumayı başarsa da aynı başarıyı sosyal problemlere karşı gösterememiştir. Özelde birey, sınıfsal açıdan ise işçiler yeni kurulan düzende refah artışından hak ettiği ölçüde pay alamamış ve oluşan sosyal risklere karşı kendilerini koruyamaz hale gelmişlerdir (Lindbeck, 2003: 12-16 Myles ve Quadagno, 2002: 35). Kısacası siyasi otorite karşısında bireyin özgürlüğünü savunan hukuk devleti anlayışı tek başına yetersiz kalmış, toplumsal adaletsizliklerin artmasına, kitlesel yoksulluk probleminin doğmasına ve sosyal huzursuzluk ortamının oluşmasına engel olamamıştır. Tüm bu bahsedilen problemler ise sosyal amaçlar güdecek ve koruyucu politikalar izleyecek siyasi bir otoritenin ya da devlet anlayışının yani sosyal devletin gündeme gelmesine zemin hazırlamıştır (Spicker, 2002: 9).

Sosyal devlet, gerçekleştireceği politika değişiklikleri ile sanayileşme süreci sonrasında ortaya çıkan toplumsal problemleri ortadan kaldırmayı amaçlayan, aynı zamanda izleyeceği sosyal politikalarla bireylerin refah seviyelerini artırmayı arzulayan sistematik bir anlayış olarak doğmuştur.⁵ Terminolojik açıdan “sosyal devlet” ile “refah

⁵ Günümüzde sosyal devlet, devletin sosyo-ekonomik hayatta üstlendiği sosyal sorumlulukları, sosyal problemlerin çözümü noktasında mali ve mali olmayan araçlarıyla uyguladığı sosyal politikaları içeren ve toplumsal refah seviyesinin artırılması noktasında bireylere yönelik sosyal güvence mekanizmalarını bünyesinde barındıran bir yaklaşımı yansıtmaktadır (Alp, 2009: 266; Ferragina ve Kaiser, 2011: 584).

devleti” kavramlarının aynı içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Ancak literatürde bu iki olguya farklı anlamlar yükleyen yaklaşımların da olduğu görülmektedir.⁶ Öte yandan özünde bir farklılık olmamakla birlikte özellikle Kıta Avrupası ülkelerinde sosyal devlet (sozialstaat), Anglo-Sakson ülkelerinde ise refah devleti (welfare state) kavramının yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Serter, 1994: 33-35; Rosanvallon, 2004: 119). Türkiye’de ise her iki kavramın da birbiri yerine kullanıldığı söylenebilir.

20. yüzyılın ikinci çeyreğinde, efektif talepteki yetersizlik ya da istikrarsızlıkların, sosyal risklerin öncelikli belirleyeni niteliğindeki ekonomik istikrarsızlıklara neden olduğu, devletin ise elindeki mali araçlarla piyasa mekanizmasına müdahalelerde bulunarak bu istikrarsızlıkları önleyebileceği ya da en azından etkilerini azaltabileceği görüşü yaygınlık kazanmıştır. Bu bağlamda devlet, müdahaleci bir hüviyete bürünerek adeta istikrarın teminatı pozisyonuna atanmış, makroekonomik konularda birincil görevler üstlenmiştir (Berger, 1994: 48; Topak, 2012; 51-53). Ancak 1970’li yılların başlarında yaşanan petrol şoklarıyla ivme kazanan stagflasyonist süreç, özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ile 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran’ın da etkisiyle gerek pratikte gerekse teoride kendine geniş bir zemin oluşturan müdahaleci devlet anlayışını tartışılır hale getirmiştir (Gökbayrak, 2010: 42). Devletin istikrar işlevini yerine getirmekten ziyade, bizzat kendinin istikrarsızlığa neden olduğu ileri sürülmüş, buna bağlı olarak daha liberal politikaların uygulanması gündeme gelmiştir.⁷

⁶ Örneğin Luhman’a göre refah devleti gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan ve sosyal devlete göre daha kapsamlı bir olgudur. Söz konusu kapsam farklılığının nedeni ise refah devletinin sanayileşmenin doğurduğu olumsuz etkileşimleri sadece sosyal yardım politikaları ile gidermeye çalışmamasından ileri gelmektedir. Nihayetinde kavramsal olarak refah, sosyal yardımdan ve telafi edilmiş mağduriyetlerden çok daha geniş bir kapsama sahiptir (Luhman; 2002: 5).

⁷ Kamu tercihi teorisyenlerine göre iktisadi hayatta yaşanan problemlerin kaynağı hacim itibariyle genişleyen kamu kesiminin politik yozlaşmasıdır. James Buchanan’ın kamu harcamalarındaki artış nedenlerini incelediği çalışmasında, siyasetçilerin mali, siyasi ya da ekonomik çıkar çatışmalarının bir ürünü olarak ürettikleri politikalar, kamu harcamalarının artmasına sorumlu devletin yerini aşırı devlete bırakmasına neden olmaktadır. Yaşanan çıkar çatışmaları sonucunda artan kamu harcamaları, devletin hacim itibariyle daha da büyümesine neden olmuş ve devlet artık piyasa başarısızlıklarını gideren bir aktör değil kendisi sorun üreten bir hale bürünmüştür (Buchanan, 1999: 47-55). Konuyu özellikle bürokrat davranışları ve rant kolları faaliyetleri temelinde ele alan Gordon Tullock’a göre artık devlet bazı sorunların bizzat nedeni haline gelmiştir. Gerek Buchanan’a ve gerekse Tullock’a göre devletin hacmi bireyin hak ve özgürlüklerini sınırlayacak şekilde genişlemektedir. Bunu önleyebilmek için devletin ve bireylerin hak, yetki, sorumluluk, görev ve ödevleri belirlenmeli, saptanan sınırlılıklar anayasal bir zemine kavuşturulmalıdır (Muller, 1987: 142-144; Muller, 1991; Eskridge, 1988: 284-288; Küçükkalay, 2008: 443-449).

Ayrıca 1980’li yıllarda özellikle iletişim ve teknoloji alanındaki gelişmeler ile ülkeler arasındaki etkileşim ve rekabetin artması, yine 80’li yılların sonlarında Doğu Bloku’nun çözülerek iki kutuplu sosyo-politik ortamın yerini tek kutuplu bir ortama bırakması, dünya genelinde minimal devleti⁸ popüler hale getirmiştir. Nihayetinde küreselleşen iktisadi düzende mobil halde bulunan sermayenin ulusal ekonomilere çekilebilmesi, herşeyden önce düşük vergi yüküne, buna bağlı olarak hacmi küçük bir kamu sektörüne bağımlı hale gelmiş, devlet başta reel yatırım harcamaları olmak üzere neredeyse tüm harcama kalemlerinde kısıtlamaya gitmiştir (Saygılıoğlu ve Arı, 2003: 27-32; Biber, 2008: 60; Bulut, 2003: 184; Rosanvallon, 2004: 91-94). Ne var ki günümüzde sosyal dengesizliklerin halen yaşanması ve söz konusu dengesizliklere yönelik çözüm arayışlarının hızla devam etmesi söz konusu kısıtlamayı sınırlandıran en önemli etmenler arasında yer almaktadır.

Hiç şüphesiz ki devletin temel amaçları arasında sosyal dengesizliklerin giderilmesi ve sosyal refah seviyesinin artırılması yer almaktadır. Yukarıda genel hatlarıyla kavramsal bir çerçeveye oturtulan devletin, mali ve mali olmayan araçlarıyla sosyal sorunlara eğilmesine genel olarak sosyal politika denilmektedir (Clasen ve Oorschot, 2002: 93). Özellikle ekonomik ve sosyal ihtiyaçların neticesinde ortaya çıkan sosyal devlet anlayışının yaygınlaşması ile sosyal politikanın tam olarak neyi içerdiği ve ne olması gerektiğine ilişkin kavramsal birikim de olgunlaşmaya başlamıştır. Buna göre spesifik olarak devlet, sosyal politika ile sanayi devrimi sonrasında oluşan işçi ve işveren sınıfları arasındaki çatışmaları önlemeyi, özellikle sanayileşme sürecinin doğurduğu sorunları giderebilmeyi hedeflemektedir. Buna karşılık sosyal politika daha genel bir perspektifte ele alınırsa devlet, sadece işçi ve işverenler arasındaki problemleri değil, toplumdaki tüm sosyal grupların (yoksullar, yaşlılar, kimsesizler, kadınlar, çocuklar) problemlerine çözüm üretmeyi amaçlamaktadır.

Modern devlet anlayışında sosyal politikalar ile siyasi otoritenin önlemeye ya da düzenlemeye çalıştığı olguların başında öngörülebilir/öngörülemeyen sosyal riskler (hastalık, kaza, yaşlılık, işsizlik vb.), gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlikler ile fırsat eşitsizliği ve tüm bunlara bağlı olarak oluşan yoksulluk problemi gelmektedir

⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Zafir, Ceran Zeynep (2009). Neoliberalizmin Minimal Devlet Yaklaşımına Bir Eleştiri, Yönetim Bilimleri Dergisi, 7(2), ss. 65-82.

(Kwiek, 2007: 149; Taylor-Gooby, 2002: 619). Yoksullukla ve diğ er toplumsal problemlerle mücadele sürecinde devlet, sahip oldu ğ u mikro ve makro öl çekli politik araçlarla piyasa mekanizmasına müdahalelerde bulunmaktadır. Günümüzde tartışılan konuların başında ise gerçekleştirilen bu müdahalelerin karşılaşılan sorunları kalıcı bir şekilde çözüme kavuşturup kavuşturamadığı gelmektedir.

3.1.2. Sosyo-ekonomik problemlerin çözümünde devletin rolü

Sosyal devlet insan onuruna yaraşır bir yaşam standardını herkese sunmayı amaç edinmektedir. Devletin söz konusu amaç doğrultusunda hareket kabiliyeti ise toplumsal hayatta üstleneceği sosyal fonksiyonların çeşitliliğine bağlıdır.

Devletin üstleneceği sosyal fonksiyonlar arasında insanlara asgari bir gelir sağlaması, sunacağı sosyal hizmetlerle yaşam koşullarını iyileştirmesi ve işsizlik, yaşlılık, hastalık gibi sosyo-ekonomik risklere karşı güvenlik müesseseleri oluşturarak, kurulan toplumsal düzeni sürdürülebilir hale getirmesi beklenmektedir. Bu doğrultuda devletin üstlendiği sosyal fonksiyonlar; sosyal güvenlik hizmetleri, eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri ile gelir ve servet dağılımında adaletin sağlanması olmak üzere dört alt bileşende incelenebilir.

3.1.2.1. Sosyal güvenlik hizmetleri

Sosyal güvenlik, bireyleri sosyo-ekonomik hayatta karşılaşılabilecekleri risklere ve bu risklerin oluşturacağı maliyetlere karşı korumayı amaçlayan bir mekanizmadır. Dolayısıyla kavramın özünü sosyal riskler oluşturmaktadır. Sosyal riskler ise hastalık, iş kazası, malullük, yaşlılık, analık, işsizlik gibi yaşamın temel dinamiklerinde yer alan fizyolojik ve sosyo-ekonomik tehlikeleri ya da hayatın doğal getirilerini içermektedir (Pierson, 1998: 776-778). Bu bakımdan sosyal güvenlik, bireylerin istek ve iradeleri dışında meydana gelen, maddi ya da manevi anlamda olumsuz etkilenmelerine neden olan çeşitli tehditlerin giderilmesine ve olası zararlarının tazmin edilmesine yönelik önlemler bütünü olarak ifade edilebilir (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 22. madde; Kulke ve Morales, 2007: 98).

Sosyal güvenlik sisteminin olgunlaşması sürecinde ilk önce birey, oluşturduğu güvenlik mekanizmalarıyla kendini korumaya çalışmıştır. Daha sonra ise sırasıyla aile, dini kurumlar, meslek örgütleri ve nihayet devlet bu doğrultuda girişimlerde bulunmuş, sosyal riskleri kapsayan müesseseler geliştirmişlerdir (Lee ve Ku, 2007: 201-202). Özellikle Sanayi Devrimi sonrasındaki dönemde sosyal güvenliğin sistematik bir şekilde inşası için görev üstlenen devlet, toplumsal ihtiyaçların şiddetine ve karşılaşılan sosyal risklerin çeşidine göre oluşturduğu sosyal güvenlik sistemine farklı fonksiyonlar yüklemiştir (Clasen ve Oorschot, 2002: 109).

Sosyal güvenlik hizmetlerinin üç temel fonksiyonu vardır. Bunlardan ilki sistemin sosyal riskleri kapsayacak ve bertaraf edecek şekilde sigorta müesseselerini içermesidir. Böylece bireylerin sosyo-ekonomik hayatta karşılaşılabilecekleri hastalık, işsizlik, doğum, yaşlılık ve iş kazası gibi olağandışı durumlarda gelirlerini asgari bir seviyede korumaları sağlanabilir (Juurikkala, 2008: 265). Sosyal güvenlik hizmetlerinin ikinci fonksiyonu, toplumda adil bir gelir dağılımını sağlayabilecek şekilde organize olmasıdır (Clasen ve Oorschot, 2002: 111-113). Bu bağlamda sistem içinde bulunan enstrümanlar ve finansman yöntemleriyle toplumdaki yüksek gelirli bireylerden düşük gelirlilere doğru bir gelir transferi sağlanarak özellikle orta gelirli sınıfın genişlemesi doğrultusunda politika izlenebilir. Sosyal güvenlik hizmetlerinin üçüncü fonksiyonu ise bireylerin gelecek ile ilgili kaygılarını ortadan kaldıracak şekilde bir nevi tasarruf mekanizması olarak çalışmasıdır. Bireyler söz konusu tasarruf mekanizması ile gelecekte, özellikle yaşlılık dönemlerinde belirli bir refah seviyesine sahip olabilecekler, bu şekilde maddi anlamda hiç kimseye muhtaç olmadan hayatlarını devam ettirebilir (Lindbeck, 2003: 15-17; O'Connor, 2009: 139-142).

Sosyal güvenlik sisteminin sözü edilen fonksiyonlarını gerçekleştirebilmesi için sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmet araçlarının etkin bir şekilde işlemesi gerekmektedir. Bu araçlardan sosyal sigortalar, karşılık ilkesine göre çalışmakta, sadece prim ödeyen bireyler sosyal risklere karşı garanti kapsamına alınmaktadır⁹. Prim

⁹ Bu husus her ülke ve rejim için farklılık arz edebilmektedir. Nitekim sosyal sigortalar sistemi, bazı ülkelerde tamamen vergiler ile finanse edilerek sigorta kapsamı tüm toplumu içerecek şekilde geniş tutulurken, bazı ülkelerde ise sadece parafiskal gelirlerle (sigorta primleri) ya da hem vergi hem de

ödemeyen/ödeyemeyen dolayısıyla sosyal sigortaların kapsamına alınmayan bireyler ise devletin sunduğu sosyal koruma hizmetlerinden (sosyal yardım ve sosyal hizmet) yararlanmaktadırlar. Kamu kesimince tedarik edilen ve sosyal refah düzeyinin artırılmasını amaçlayan sosyal koruma hizmetleri doğrudan vergi gelirleriyle finanse edilmektedir (Spicker, 2002). Aşağıda sosyal güvenlik hizmetlerinin temel araçlarından olan sosyal sigortalar ile sosyal yardım ve sosyal hizmetler ele alınmaktadır.

3.1.2.1.1. Sosyal sigortalar

Çalışma hayatı bireylerin karşı karşıya kalabileceği pek çok risk unsurunu bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamda sosyal sigorta müesseseleri, söz konusu risklere karşı bireyleri koruyabilmek için oluşturulmuşlardır. Sosyal sigorta müesseselerin gelişimi açısından Sanayi Devrimi bir milat niteliğindedir. Nitekim Sanayi Devrimi öncesinde daha çok meslek örgütlenmeleri bünyesinde kurgulanan sosyal sigortalar, sanayileşme sonrasında değişen çalışma ve yaşam koşullarına bağlı olarak daha geniş bir yelpazeye yayılan risk kategorilerini bünyesinde barındırmak zorunda kalmışlardır. Bu zorunluluk ise devlet müdahalesini beraberinde getirmiştir (Kwiek, 2007: 156).

İlk olarak Bismarck'ın Almanya'da uygulamaya koyduğu, çalışan nüfusu kapsayan devlet kontrolündeki sosyal sigorta sistemi, zaman içerisinde güvenlik teminatı verdiği risk unsurlarını da genişleterek özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında neredeyse tüm dünya ülkelerinde uygulanır hale gelmiştir. Devlet müdahaleciliği dâhilinde şekillenmiş sosyal sigorta sisteminde, finansman kaynağı olan sigorta primleri, bireylerin karşılaşmaları muhtemel tehlikelerin risk düzeylerine göre değil gelirlerine göre belirlenmektedir. Bu husus aslında sosyal sigorta sistemini özel sigorta sistemlerinden de ayırmaktadır. Bu bakımdan finansmanı sigorta primleriyle sağlanan sosyal sigorta sisteminde, prim ödemeleri çalışanlar, işverenler ve devlet tarafından yapılmaktadır (Kwiek, 2007: 158-159; Gökbayrak, 2010: 23). Nihayetinde özel sigorta sistemlerinde bireylerin içinde buldukları koşullar ve sahip oldukları risk unsurları ödeyecekleri primleri belirlemektedirken, sosyal sigorta sisteminde asıl belirleyici olan bireylerin

parafiskal gelirler kullanılarak finanse edilmektedir. Sosyal güvenlik sistemlerindeki finansman farklılıkları açısından detaylı bilgi için bakınız: *Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı. (2012). Avrupa Birliği'nde Sosyal Güvenlik, Yayın No: 46. Ankara: Tasarım-Baskı: Sistem Ofset Ltd. Şti.*

gelirleridir. Bu bakımdan sosyal sigorta sistemi özellikle çalışan nüfus arasında gelirin yeniden dağılmasını da sağlamakta, bu şekilde sosyal dengesizlikleri gidermektedir (Gümüş, 2004: 5). Ancak bireyin sosyal sigorta sisteminden yararlanabilmesi için bahsedilen primi ödemiş olma şartı aranabilmekte, bu bakımdan sistem karşılık esasına dayanabilmektedir. Sosyal sigorta sistemlerinin bir diğer önemli ve ayırt edici özelliği de çalışan nüfusun sisteme cebri olarak dâhil edilmesidir. Bunun nedeni, bireyi gelir elde etme yeteneğinden mahrum bırakacak hastalık, geçici ya da sürekli iş görememe durumları, işsizlik ya da ölüm gibi öngörülemeyen veya doğum, yaşlılık gibi öngörülebilir risk unsurlarına karşı devletin koruyabilmesidir. Bu şekilde bireye asgari bir yaşam standardı da garanti edilebilmektedir (Gough, 2005: 50-54; Alper, Değer ve Sayan, 2012: 17-19).

Günümüzde sosyal sigorta sistemini tamamlayıcı nitelikte özel sigorta kurumlarının da faaliyet gösterdiği görülmektedir. Her ne kadar özel sigorta müesseseleri de sosyal sigorta sistemi gibi hastalık, kaza, yaşlılık gibi belirli risk unsurlarını kapsıyor olsa da, toplumsal refah düzeyi yerine özel çıkar temelinde işlemesi iki sistem arasında belirleyici bir farklılık oluşturmaktadır (Gough, 2005: 59). Ayrıca sosyal sigorta sisteminin aksine özel sigorta müesseselerine bireylerin dâhil olup olmamaları isteklerine bağlıdır. Birbirlerinin tamamlayıcısı niteliğindeki iki sistemin arasındaki en önemli farklılık ise sigorta primlerinin belirlenme koşullarından ileri gelmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi sosyal sigorta sisteminde primler bireylerin gelirlerine göre belirlenmektedir. Özel sigorta müesseselerinde ise kişilerin risklilik durumlarına göre farklı sigorta primleri ortaya çıkabilmektedir. Risklilik düzeyi yükseldikçe ödenecek sigorta priminin de artması söz konusu olmaktadır. Bunun nedeni ise özel sigorta müesseselerinin minimum maliyet ile en uygun karlılığa ulaşma istediğinden ileri gelmektedir (Kakwani, 1995: 37-33).

3.1.2.1.2. Sosyal yardım ve sosyal hizmetler

Sosyal sigortalar sisteminin çalışan nüfusu esas alarak, karşılık prensibine göre işlemesi sosyal risklere karşı tüm toplumun güvence altına alınmasını engellemektedir. Bu bakımdan her bir bireyin sosyal güvenlik hizmetlerinden yarar sağlamasını, böylece

toplumsal refah seviyesinin artırılmasını hedefleyen sosyal güvenlik sistemlerinde sosyal sigortalar sisteminin yanında sosyal yardım ve sosyal hizmet uygulamalarına da yer verildiği görülmektedir (Myles ve Quadagno, 2002: 37).

Sosyal yardımlar, sosyal sigortalar sisteminin kapsamı dışında kalanlar ile asgari bir yaşam standardından yoksun bireylere yönelik olarak kamu kurumları tarafından gerçekleştirilen ayni ve/veya nakdi transferleri ifade etmektedir. Geçmişte genellikle vakıflar ve dini kuruluşlarca üstlenilen ve asıl amacı yoksullukla mücadele edebilmek olan sosyal yardımlar, sosyal devlet anlayışının gelişmesiyle birlikte sosyal politikaların geliştirilmesi sürecinde üstlenilen sosyal fonksiyonların en önemli sacayağı haline gelmiştir (Taylor-Gooby, 2002: 601-602).

Bireylerin sosyal yardımlardan yararlanabilmeleri için kamu kurumlarına karşı mali bir külfete katlanmaları gerekmemektedir. Nitekim devlet sosyal yardımların finansmanını genel bütçe gelirleriyle karşılamaktadır. Bu yönüyle sosyal yardım programları gelirin yeniden ve adil bir şekilde dağılmasında kullanılabilir en uygun araçlar arasında yer almaktadır (Taylor-Gooby, 2002: 606). Ükelere göre farklılık arz etse de yardım sağlanacak bireyin asgari standartlarda yaşamını idame ettirebilmesi için yapılacak transfer işlemine muhtaç olması sosyal yardımlardan yararlanılması bağlamında aranan öncelikli koşuldur. Bu şekilde sosyal devlet, vergi sistemi aracılığıyla finanse ettiği sosyal yardım programlarıyla yüksek gelirlilerden, geliri belirli bir seviyenin altında kalmış bireylere kaynak transferi gerçekleştirmektedir (Myles ve Quadagno, 2002: 40).

Devletin sosyal güvenlik hizmetlerini kapsamlı bir şekilde gerçekleştirmesinde önemli bir araç niteliğindeki sosyal yardımlar, bireylere nakit olarak ya da ayni olarak sunulabilmektedir. Bireylerin asgari bir yaşam standardına kavuşabilmesi için öncelikle temel ihtiyaçlarını gidermeleri gerekmektedir. Ayni ve/veya nakdi olarak gerçekleştirilen sosyal yardımlar bu doğrultuda önemli rol oynamaktadır. Ayni nitelikteki sosyal yardımlar özellikle beslenme, barınma, ısınma, sağlık ve ulaşım gibi zorunlu ihtiyaçların giderilmesini sağlamaktadır (Scharpf, 2000: 195-196). Böylece söz konusu ihtiyaçlar itibarıyla bireylerin fayda düzeylerinde bir artış gözlemlenebilmektedir. Ancak burada kişinin ihtiyaç duyduğu miktarın üzerinde ya da

hiç ihtiyaç duymadığı bir mal ya da hizmet ile aynı sosyal yardım yapıldığı takdirde etkinlik kaybı yaşanabilmektedir. Bu bakımdan zorunlu ihtiyaç niteliğindeki mal veya hizmetlerin aynı yardım olarak aktarılması yerine, doğrudan nakdi yardım olarak da muhataplarına aktarılabilir. Böylece sosyal yardımın nerede ve nasıl kullanılacağı bireyin bir nevi kendi iradesine bırakılmaktadır. Nakdi sosyal yardımlarda beklenen durum bireyin asgari ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde elde ettiği geliri harcamasıdır (Schmitt ve Starke, 2011: 122; Şanlıoğlu, 2011: 56-57).

Asıl amacı yoksul kimselerin yaşam standartlarını yükseltmek olan sosyal yardımların¹⁰ en temel özelliklerinden biri de belirli bir şart ileri sürülmeksizin muhataplarına sunulmalarıdır. Yapılan aynı ve nakdi yardımlar yoksullukla mücadele sürecinde sosyal devletin atacağı birincil öncelikli adımlar arasında yer almaktadır. Ne var ki herhangi bir şarta bağlanmaksızın yapılan sosyal yardımların yoksulluğu kronik bir hale getirdiği, kişileri tembelleştirdiği ve çalışma hayatına girmek yerine yapılan aynı ve nakdi yardımlara bağlı bir şekilde yaşamlarını sürdürmeye yönlendirdiği, bununda ötesinde siyasi iradenin söz konusu sosyal politika enstrümanlarını politik çıkarları doğrultusunda kullanabildikleri yönünde ciddi eleştiriler bulunmaktadır (Adelantado ve Cuveas, 2006: 377). Son yıllarda şartlı nakit transferi ya da mikro kredi uygulaması gibi yoksul bireylerin çalışma ve sosyal hayatta rol üstlenmeleri koşuluyla aktarılan sosyal yardım uygulamalarının gündeme geldiği görülmektedir (Şengür ve Taban, 2012: 65). Bu şekilde şarta bağlanan sosyal yardımlar bireyleri tembelliğe iterek yapılacak aynı ve nakdi transferlere bağımlı olarak yaşamlarını sürdürmeleri yerine sosyo-ekonomik hayata entegre olmalarını sağlamaktadır (Schmitt ve Starke, 2011: 128).

Devletin sosyal güvenlik fonksiyonunu gerçekleştirirken kullandığı bir diğer enstrüman ise sosyal hizmet uygulamalarıdır. Sosyal hizmetler genel olarak birey, aile ya da sosyal toplulukların toplumsal hayatta kendilerini daha mutlu, huzurlu ve emniyette hissetmelerini sağlamak, bu şekilde sosyal refah düzeyini artırmak amacıyla kamu

¹⁰ “Sosyal yardım, yerel ölçüler içinde asgari seviyede dahi kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirme imkânından kendi ellerinde olmayan nedenlerden dolayı yoksun kalmış kişilere, resmi kuruluşlar veya kanunların verdiği yetkiye dayanarak yarı resmi veya gönüllü kuruluşlarca muhtaçlık tespitine ve kontrolüne dayalı olarak yapılan ve kişileri en kısa sürede kendi kendilerine yeterli hale getirmek amacıyla taşıyan parasal ve nesnel sosyal gelirden oluşan bir sosyal güvenlik yöntemi ve bir sosyal hizmet alanıdır” (Uşan, 2009’dan aktaran Gümüş, 2012: 51).

kurumlarınca sunulan ve/veya finanse edilen programlardır (Adelantado ve Cuveas, 2006: 378-379). Sosyal hizmetlerin hedef kitlesi asgari bir yaşam standardının altında hayatını idame ettirmeye çalışan yoksullar, korunmaya muhtaç, sokaklarda yaşayan, çalışmak zorunda kalan ya da suç işlemiş çocuklar, rehabilitasyona ya da tıbbi müdahaleye ihtiyacı olan hastalar ile madde bağımlılığı olan bireyler, fiziki ya da psikolojik şiddete maruz kalan kadınlar, engelliler, yaşlılar gibi toplumsal desteğe gereksinim duyan birey ya da topluluklardır. Bu bakımdan sosyal hizmetlerin temel amacı bahsedilen kişi ya da grupların toplum tarafından dışlanmalarını önleyerek, sosyo-ekonomik hayata entegre etmektir (Schmitt ve Starke, 2011: 129; Şişman, 2002: 222-223).

Sosyal hizmetler bağlamında sosyal güvenlik sistemince yapılan harcamalar tıpkı sosyal yardımlarda olduğu gibi genel bütçe gelirleriyle finanse edilmektedir. Dolayısıyla hizmetten yararlananlar belirli bir karşılık, prim ya da bedel ödemeksizin ihtiyaç duydukları takdirde söz konusu hizmetlerden yararlanabilmektedirler. Bu açıdan sosyal hizmetler de gelirin yeniden ve adil bir dağılım açısından önemli bir politika aracı niteliğindedir. Ayrıca, toplumdaki tüm bireylerin sosyal refahını artırmayı ve geleceklerinin teminat altında olduğu duygusunu empoze etmeyi amaçlayan sosyal hizmetler, toplumun kendilerini dışladığı düşüncesindeki bireyleri sosyo-ekonomik kalkınma sürecine dâhil etmektedir (Adelantado ve Cuveas, 2006: 381-382; Şişman, 2002: 222).

Sosyal yardımlar ile sosyal hizmetler, devletin sosyal koruma şemsiyesini oluşturmaktadır. Her iki enstrümanın da sosyal sigortalar sistemini tamamlayıcı nitelikte rol üstlenmesi, sosyal risklere karşı korumasız kalan nüfusun garanti altına alınmasını sağlamakta, böylece sosyal güvenlik sistemini tüm toplumu kuşatır hale getirmektedir.

3.1.2.2. Eğitim hizmetleri

Gelirin adaletsiz şekilde dağılımının önlenmesi açısından belirlenecek politikaların, orta ve uzun vadede toplumda bireyler arası fırsat eşitliğini tahsis edecek şekilde şekillendirilmesi son derece önemlidir. Devletin, eğitim hizmetleri piyasasına yaptığı

doğrudan ya da dolaylı müdahaleler bu bağlamda ele alınması gereken konuların başında gelmektedir. Bireylere sürekliliği olan asgari bir yaşam standardının sağlanabilmesi, her şeyden önce kaliteli ve çağın koşullarında sunulacak olan eğitim hizmetlerinin varlığına bağlıdır. Nihayetinde eğitim, kişilerin ve içinde buldukları toplumun sosyal, kültürel ve iktisadi anlamda gelişmesini sağlayan ve geleceği teminat altına alan son derece önemli bir süreçtir.

Her neslin kendinden sonra gelen nesli eğitmesi gerektiğini düşünen Immanuel Kant (1724-1804), eğitimi mekanik bir süreç olarak tanımlamaktadır. Kant'a göre eğitimin asıl amacı bireylerin fiziki ve zihni yetenekleri itibariyle mükemmelleştirilmesidir. Böylece birey, eğitim ile çevresini anlamlandırarak, topluma entegre hale gelecek, kültürel ve ahlaki olarak disipline olacaktır (Bozkurt, 2010). Emile Durkheim (1858-1917) ise eğitimi, temel toplumsal kurumlardan biri olarak görmektedir. Nitekim eğitim hizmetleri bireysel yeteneklerin toplumsal gereksinimler bağlamında geliştirilmesini sağlamaktadır. Bu açıdan eğitimin toplumsal gereksinimlere cevap veren sosyal bir olgu olduğu ifade edilmektedir (Durkheim, 2003: 85-86).

Sonuç itibariyle bireysel ya da toplumsal gelişme açısından eğitim, yönlendirilmesi ve yönetilmesi gereken bir süreçtir. Ayrıca eğitim, özellikle 1940'lı yıllar sonrasında yapılan ve çoğu ülke tarafından da kabul edilen uluslararası düzenlemeler ile bireylere sunulması gereken sosyal haklar içerisinde yer almaktadır (Örn: 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 20 Kasım 1959 tarihinde kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi). Bu bakımdan eğitim-öğretim hizmetlerinin sunulması ve bireylerin bu hizmetlerden yararlanmalarının sağlanması devletin en önemli sosyal fonksiyonları içerisinde yer almaktadır (Ferragina ve Seeleib-Kaiser, 2011: 587).

Eğitim, sadece bireye değil içinde yaşadığı topluma da pozitif etkiler sağlamaktadır. Etkin şekilde sunulacak eğitim hizmetlerinin toplum açısından sağlayacağı faydalar sosyal hayattan iktisadi düzene, kültürel olgunlaşmadan siyasal sistemin işleyişine kadar uzanan geniş bir yelpazede gözlemlenebilir. Eğitim ile vatandaşlık bilincinin artması, toplumsal dayanışmanın sağlanması, istikrarlı ve demokratik bir siyasi mekanizmanın

inşası gibi sosyal alanlarda, oluşan beşeri sermaye birikimi ile birlikte iktisadi verimliliğin, ekonomik gelişmişliğin, etkin teknoloji kullanımının artması gibi ekonomik alanlarda sosyal faydalar sağlanabilir (Maldonado, 2008: 141). Eğitim hizmetlerinden sağlanacak pek çok sosyal faydanın yaygınlığı ve salt piyasa koşullarına bırakılması halinde söz konusu pozitif dışsallıkların elde edilememesi olasılığı, eğitim hizmetlerinin kolektif bir şekilde sunumu, finansmanı ya da denetlenmesi süreçlerine devletin müdahalesini haklı ve zorunlu kılmaktadır (Patrinos ve Psacharopoulos, 2011: 9-14; Gökbunar, Özdemir ve Uğur, 2008: 166).

Eğitim hizmetlerinin sunumunda devlet aktif rol üstlenebilir. Çünkü toplumdaki tüm bireylerin fırsat eşitliğine sahip olduğu bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Devlet sosyo-ekonomik hayatta karşılaşılan çeşitli engelleri ortadan kaldırarak toplumdaki tüm bireylerin eğitim hizmetlerinden adil bir şekilde yararlanmasını sağlamalıdır. Örneğin gelir dağılımındaki adaletsizliklerden ve cinsiyet farklılığından kaynaklanan “eğitime erişememe” problemlerinin mutlaka çözülmesi gerekmektedir. Bu şekilde toplumdaki sosyo-ekonomik dengesizlikler azaltılabilecek, toplumsal ve kuşaklararası gelir adaletsizliğinin önüne geçilebilecektir (Schmitt ve Starke, 2011: 128-129; Lange ve Topel, 2006: 463-467).

İktisadi açıdan eğitim hizmetleri yarı kamusal mal ve hizmet niteliğindedir. Eğitim hizmetlerinin sunumunda özel kesim kamu kesiminin tamamlayıcısı ya da ikamesi olarak faaliyet gösterebilmektedir. Ancak bir yandan pozitif dışsallıkların topluma mal edilme gerekliliği, diğer yandan fırsat eşitliği ilkesi bağlamında her bir bireye eğitim hizmeti götürülme zorunluluğu kamu kesiminin daha fazla ön plana çıkmasına ve belirleyici bir rol üstlenmesine neden olmaktadır. Kamu kesimi, yarı kamusal nitelikteki eğitim hizmetlerinin finansmanını yararlanan bireylerden alacağı harçlar ile gerçekleştirebilir. Ancak burada bireyler tarafından ödenecek olan harçlar, hizmetin tam anlamıyla piyasa koşullarındaki fiyatı değil, siyasi irade tarafından ürünün marjinal maliyetine göre belirlenen bir değerdir. Dolayısıyla siyasi irade toplumsal gelişme düzeyine ve izleyeceği politikaların amaçlarına göre eğitim hizmetlerinden ne kadar bedel alınacağına ya da alınmayacağına karar verebilir (McMahon, 2004: 211-212; Alp, 2009: 271). Devlet hizmet sunumunda alacağı harç miktarını şayet marjinal maliyeti

altında belirlerse ya da hiçbir bedel almaksızın hizmet sunumunu gerçekleştirirse, sistemin yükleneceği maliyeti genel bütçe gelirleri ile karşılar. Böylece eğitim sistemi gelirin yeniden dağıtımına da katkı sağlamaktadır. Özellikle sosyal faydanın özel faydadan daha yüksek olduğu ilk ve ortaöğretim kademelerinde devlet okullarınca sunulan eğitim hizmetleri bedelsiz sunulmaktadır. Yükseköğretimde ise bireysel fayda toplumsal faydaya göre daha fazla olduğu için fiyatlandırma yoluna gidilebilmektedir (Psacharopoulos, 1985: 591-592).

Günümüzde temel eğitim hizmetlerinin yeterli düzeyde verilmesi devletten beklenmekte, devletin temel görevleri arasında görülmektedir. Ayrıca yaşam boyu eğitim-öğrenimin desteklenmesi, mesleki eğitim imkânlarının geliştirilmesi, işgücü piyasasının meslek içi eğitim almasının sağlanması gibi alanlarda da düzenlemeler yapılması arzu edilmektedir (Fouarge, 2003: 23–24).

3.1.2.3. Sağlık hizmetleri

Sağlık, bireyin hastalık ya da sakatlık durumunun olmaması, tam bir huzur içerisinde bulunmasıdır (World Health Organization, 1981: 20). Devletin sosyal fonksiyonlarını yerine getirebilmesi açısından bir araç olarak nitelendirilebilecek sağlık hizmetleri ise birey ve toplumun, çeşitli hastalık ve sakatlıklardan korunması, ruhsal, iktisadi ve sosyal açıdan yaşamın huzur içerisinde sürdürebilmesi amacıyla organize edilmiş faaliyetler bütünüdür (Akdur, 2006: 17-20; Özsemerci, 2004: 86; Çelikay ve Gümüş, 2011: 56).

Bir bütün olarak sağlık hizmetleri mikro ölçekte bireyi, makro ölçekte ise tüm toplumu ilgilendirdiği için iktisadi hayatın ve sosyal yapının temel bileşenlerinden biri niteliğindedir (Belek, 2009: 46). Toplumsal ölçekteki gelir adaletsizliği, sağlık hizmetlerinin sunumu ve finansmanı bağlamında karşılaşılan piyasa aksaklıkları, toplumdaki tüm bireylerin sağlık hizmetlerinden optimum seviyede faydalanmasını engellemektedir (Ener ve Demircan, 2008). Devlet bir yandan sağlık hizmetlerinin sunumu ve finansmanı bağlamında ortaya çıkan piyasa aksaklıklarını gidermek, diğer yandan gelir dağılımındaki adaletsizlik nedeniyle bireyler nezdinde adil

yararlanılmayan sağlık hizmetlerini etkinleştirmek amacıyla sisteme çeşitli müdahalelerde bulunmaktadır. Devlet söz konusu müdahalesini hizmetin sunumunu bizzat üstlenerek gerçekleştirebileceği gibi sistemin finansmanını sağlayarak ya da yapısal kontrol işlevini yerine getirerek de yapabilir (Eikemo, Bamba, Joyce ve Dahl, 2008: 593).

Sağlık hizmetlerinin toplumsal anlamda bahsedilen nedenlerle önem arz etmesi, devletin bu alanda kendine rol biçerek faaliyet göstermesine zemin hazırlamaktadır. Bunun yanında sağlık hizmetlerinin sunumunda karşılaşılan piyasa aksaklıkları ve bireylerin çeşitli etkenlerden dolayı fırsat eşitliğine sahip olmamaları sistematik bir kamu müdahalesini zorunlu kılmaktadır (Stiglitz, 2000: 309).

Sağlık hizmetlerinin sunumunda piyasa mekanizmasının etkin bir şekilde işlememesinin altında tam rekabet koşullarının eksikliği yatmaktadır. Zira sağlık hizmetleri piyasasında birbirini etkileyecek kadar az sayıda hizmet sunucusu olması, bunun yanında hizmet alan bireyler ile hizmeti tedarik edenler arasında asimetric bilginin varlığı ve sağlık ile ilgili problemlerin orta ya da uzun vadede tüm toplumu etkileyecek nitelikte dışsallıklar içermesi, piyasa mekanizmasının söz konusu hizmetin sunumu ve finansmanı bağlamında etkin işlemlerini engellemektedir. Ayrıca bireylerin farklı gelir seviyelerine, dolayısıyla adil olmayan satın alma gücüne sahip olmaları sağlık hizmetlerinden yararlanılması bağlamında fırsat eşitliğinin bozulmasına neden olmaktadır (Akalin, 1981: 207). Sonuç itibariyle bir yandan piyasa mekanizmasının sağlık hizmetlerini etkin sunamaması diğer yandan sosyal refah seviyesinin artırılma amacı, devletin sağlık hizmetlerinin sunumu sürecine müdahale etmesine neden olmaktadır.

Sağlık hizmetleri, bireyi ve toplumu sağlık risklerine karşı koruyup kollayarak hastalıkların ortaya çıkmasını önleyebilmek, önlenemeyen veya beklenmedik bir nedenle sonuçlanan rahatsızlıkları giderebilmek, ağır rahatsızlıklar geçiren bireyleri ruhen ve bedenen sosyo-ekonomik hayata entegre edebilmek amaçları doğrultusunda devlet tarafından gerçekleştirilmektedir (Yıldırım, 1994: 10-11).

Dolayısıyla devlet sağlık hizmetlerinin sunumundan finansmanına geçen süreçte çeşitli aşamalarda müdahalelerde bulunarak, bireylerin yaşam kalitelerini artırmak istemektedir.

3.1.2.4. Adil bir gelir dağılımının sağlanması

Toplumunu oluşturan tüm unsurların, sürdürülebilir bir büyüme sürecine dâhil edilebilmesi ve bireyler arasında sosyo-ekonomik anlamda tam bir uzlaşının sağlanabilmesi açısından gelirin adil dağılıp dağılmadığı son derece önemlidir. Bu bakımdan sosyal devlet, sahip olduğu mali ve mali olmayan araçları ile sosyal fonksiyonlarından olan adil gelir dağılımının sağlanması doğrultusunda hareket etmektedir (Şenkal ve Sarıipek, 2007: 152; Turan, 1998: 227).

Bireylerin, sosyal grupların ya da üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları payı ifade eden gelir dağılımı, oluşumunda devletin rol alıp almamasına göre birincil ve ikincil dağılım olmak üzere adlandırılmaktadır. Üretim süreci sonrasında elde edilen hasılanın, üretim faktörleri arasında salt piyasa mekanizması aracılığıyla dağılımına birincil gelir dağılımı denilmektedir. Birincil dağılımda süreç, piyasada yer alan bileşenlerce belirlenmekte, dolayısıyla piyasa mekanizmasının yapısı, oluşacak gelir dağılımını doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda aksak rekabet koşullarının varlığı, ekonomik istikrarsızlıklar, üretim faktörlerinin vasıflarındaki farklılıklar, fırsat eşitsizlikleri ve servet dağılımındaki dengesizlikler gibi pek çok etmen gelir dağılımında adaletsizliğe neden olabilmektedir (Sahota, 1978: 22-23). Devlet, ekonomik ve sosyal hayat üzerinde çeşitli politikalar yürüterek piyasa mekanizmasını Őekillendirebilmekte, böylece ikincil gelir dağılımını ortaya çıkmaktadır.

Devlet sahip olduğu mali araçlar ile, milli gelirin bölüşüm sürecine çeşitli nedenlerle katılamayan işsizler, yoksullar, engelliler, yaşlılar, kimsesiz çocuklar ve kadınlar gibi sosyal grupların lehine olacak Şekilde sürece müdahale edebilmektedir (Şişman, 2002: 136-137). Bu doğrultuda, gerçekleştirdiği kamu harcamaları ve bu harcamalarını finanse ettiği kamu gelirleri ile gelirin yeniden dağıtılmasını sağlamaktadır.

Asgari geçim indirimi, artan oranlılık, ayırım ilkesi gibi müesseseleri bünyesinde barındıran, ödeme gücü ilkesi doğrultusunda şekillenmiş esnek yapıdaki bir vergi sistemi ile, refah seviyesi yüksek olan kişilerin gelirleri arzu edilen ölçütlerde kavranabilmektedir. Böylece gelir düzeyi düşük bireylere göre gelir seviyesi yüksek bireylerden daha fazla vergi alınabilir (Turan, 1998: 269-270). Bunun yanında devletin gerçekleştireceği eğitim, sağlık, sosyal yardım ve sosyal hizmetler gibi toplumdaki her kesimin refah düzeyini etkileyebilecek ve fırsat eşitliği sağlayacak nitelikteki sosyal programlar da adil gelir dağılımı için kullanılabilir önemli bir mali araç niteliğindedir (Durdu, 2009: 41).

3.1.2.5. Diğer fonksiyonlar

Günümüzde devlet, gerçekleştirdiği sosyal faaliyetlerinin yanında iktisadi anlamda pek çok fonksiyonu üstlenmektedir. Söz konusu fonksiyonların neler olduğu ve kapsamı ülkelerin gelişmişlik seviyelerine, toplumca benimsenen değer yargılarına ve bu doğrultuda şekillenmiş siyasi tercihlere göre farklılıklar gösterebilmektedir. Ancak genel itibariyle bu fonksiyonların ekonomik hayatta tam istihdamın ve fiyat istikrarının sağlanması, makul bir büyüme ve kalkınma ivmesinin yakalanması, bölgeler arasında var olan gelişmişlik farklılıklarının önlenmesi ve ödemeler bilançosu dengesizliklerinin giderilmesi gibi temel makroekonomik amaçlara yönelik başlıklardan oluştuğu görülmektedir (Ataç, 2009: 36-37).

Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından iktisadi kalkınmanın sağlanabilmesi, tüm toplumun hissedeceği bir refah artışının yaşanması için son derece önemlidir. Ekonomik kalkınma ise kapsamlı ve uzun bir süreci açıklayan bir kavram niteliğindedir. Nitekim ekonomik kalkınma bir ülkenin sadece ekonomik yönden değil sosyal, politik ve kültürel bileşenlerinde gerçekleştirdiği, beşeri sermaye birikimini arttırıcı yönde bir takım etkileşimlerin görüldüğü topyekûn bir dönüşüm sürecini ifade etmektedir. Kalkınma sürecinin başarıyla sürdürülmesi bağlamında devletin, sahip olduğu mali araçlar ile piyasa mekanizmasının eksikliklerini giderecek, özel teşebbüsü teşvik edecek ve gerek beşeri gerekse iktisadi açıdan gerekli olan alt yapı yatırımlarını gerçekleştirecek doğrultuda politikalar geliştirmesi beklenmektedir. Devletin,

vatandaşlarına arzu ettiği ölçüde bir hayat standardını sunabilmesi için belirli bir kalkınmışlık seviyesine ulaşılması gerekmektedir.

İktisadi ve sosyal anlamda kalkınma problemini çözmüş olan ülkelerde ise devletin temel fonksiyonları arasında sürdürülebilir ekonomik büyüme ortamının oluşturulması hedefi yer almaktadır. Bu doğrultuda devlet, makroekonomik istikrarı sağlayabilmek, refah seviyesindeki artışı sosyal politikalar ile tüm topluma yayabilmek, yapısal ve kurumsal anlamda yapılacak düzenlemelerle kamu ve özel kesim etkinliklerini artırabilmek üzere politikalar uygulayabilir.

3.1.3. Sosyo-ekonomik fonksiyonların yerine getirilmesi sürecinde sosyal harcamalar

Sosyal harcamalar, devletin toplumsal problemleri çözerek sosyal adaleti sağlamak ve refah düzeyini artırmak için gerçekleştirdiği kamu harcamalarıdır. Pampel ve Williamson (1988), sanayileşmiş ülkelerin refah rejimlerini analiz ettikleri çalışmalarında sosyal harcamaları, bireylerin karşılaşabilecekleri risklere karşı asgari yaşam standartlarını korumak ve güvence sağlamak amacıyla geliştirilmiş sosyal koruma programlarına kamu kesimi tarafından yapılan harcamalar olarak ifade etmişlerdir. Bunun yanında Lindert (1996), sosyal harcamaların kapsam ve sınırlılıklarına ilişkin yaptığı çalışmada, uygulanacak sosyal politikaların şekillendirilmesi amacıyla siyasi idarece verilen sosyal transferler¹¹ ile eğitim için yapılan harcamaların toplamını “sosyal harcamalar” olarak tanımlamaktadır. D’Andria (2008) ise sosyal harcamaları kısaca hane halkına yapılan ayni¹² ve nakdi¹³ kamu transferleri olarak belirtmektedir.

¹¹ Sosyal transferler; işsizlere ve emeklilere yapılan ödemeler, yoksul kimselere yapılan ayni ve nakdi transferler, sağlık harcamaları, toplumsal refah seviyesini artıracak nitelikteki (sosyal, ekonomik ve kültürel) alanlara aktarılan diğer kaynaklar gibi kalemlerden oluşmaktadır (Lindert, 1996: 1-2).

¹² Ayni transferler genel olarak kamu kurum ve kuruluşlarınca sunulan sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri, bakıma muhtaç çocuk ve yaşlılara yönelik yürütülen hizmetler, istihdam artırıcı hizmetler ve toplu konut hizmetlerinden oluşmaktadır.

¹³ Nakdi transferler ise hane halkının satın alma gücünü artırmaya yönelik olarak yaşlılara, özürllülere, sigortalı yakınlarına yapılan ödemeler, hastalık ve iş kazası nedeniyle verilen tazminatlar ile vergi harcamaları (vergi istisna, indirim ve muafiyetleri) ve işsizlere yapılan yardımları kapsamaktadır.

Sosyal harcamaların ana hatlarıyla tarif edildiği ve kavramsal çerçevesinin belirlendiği bu tanımlar, izlenen sosyal politikanın kapsamına ve belirlenen sosyal risk unsurlarının niteliklerine göre değişebilecek bir esnekliğe sahiptir (Buğra ve Adar, 2007: 3). Uluslararası platformda değişik ülkelerin sosyal harcama düzeylerini ve bu harcamaların karşılaştırmalı etkinliğini inceleyen Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Avrupa İstatistik Veri Tabanı (EUROSTAT), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi kuruluşlar, metodolojik açıdan sosyal harcamaların kapsamını birbirlerinden farklı kıstaslara göre belirlemektedirler.

OECD'nin sosyal harcamalar veri setinde (SOCX) yer alan bilgilere göre, ülkelerin karşılaştırmalı bir analizinin yapılabilmesi için derlenen sosyal harcamalar kalemi sağlık, işsizlik, yaşlılık, malullük, konut ve aile ödemeleri ile aktif iş gücü piyasasına yapılan transferleri içermektedir (OECD, Erişim: 28.11.2012). Özellikle Avrupa Birliği'ne üye ve aday ülke konumunda olan ülkelerin verilerinin yer aldığı EUROSTAT bünyesinde de OECD veri tabanına benzer bir şekilde sosyal harcamaların kategorize edildiği, Avrupa Bütünleşik Sosyal Koruma İstatistikleri Sistemi (ESSPROS) veri bankasınca isimlendirildiği görülmektedir. Ancak ESSPROS veri tabanında sosyal harcamalar SOCX veri tabanından farklı olarak, idari ve yönetsel harcamaları da içermektedir (EUROSTAT, Erişim, 28.11.2012). Bunun yanında ILO'nun sosyal harcama düzeyini belirlemek amacıyla kullandığı metodoloji, gerek OECD'nin gerekse EUROSTAT'ın kullandığı metodolojiden daha kapsamlıdır. Özellikle OECD ve EUROSTAT'ın, belirli bir gelişmişlik seviyesine ulaşmış ve iktisadi koşulları itibarıyla birbirlerine daha yakın ülkeleri temel alıyor olması, buna karşılık ILO'nun az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere ilişkin verileri de toplaması bu kapsam farklılığının temel nedeni olarak ileri sürülebilir. ILO'nun sosyal harcamalar kavramında özellikle eğitim, ayni ve nakdi yardımlar gibi başlıklar da dâhil edilmektedir (ILO, Erişim, 28.11.2012). Çünkü az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından özellikle eğitim hizmetleri, nesiller arası adil bir gelir dağılımının sağlanması bağlamında son derece önemli bir bileşen ve sosyal politika aracıdır (Buğra ve Adar, 2007: 17).

Bunun yanında BM'nin sınıflandırmasına göre sosyal harcamalar sağlık ve sosyal koruma şeklinde iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Burada sosyal korumalar kategorisi

ise kendi içerisinde hastalık, yaşlılık, aile yardımları, işsizlik, sosyal dışlanmanın önlenmesi, araştırma ve geliştirme faaliyetleri şeklinde alt başlıklardan oluşmaktadır (UN, Erişim, 28.11.2012).

Ülkemizde Kalkınma Bakanlığı'nın derlediği veriler incelendiğinde ise sosyal harcamaların genel olarak eğitim, sağlık ve sosyal koruma olmak üzere üç ana kategoriye ayrılarak ele alındığı görülmektedir. Buradaki sosyal koruma başlığı, emekli aylıkları ile işsizlik sigortası kapsamında ele alınan ödemeler, sosyal yardım ve primsiz ödemeler, doğrudan gelir desteği ödemeleri şeklinde alt kalemlerden oluşmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, Erişim: 28.11.2011).

Günümüzde devletin üstlendiği sosyal fonksiyonların, sosyal harcamalar ile gerçekleştirebileceği beklenmektedir. Nitekim özellikle eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve bireylerin beşeri sermaye birikimlerinin artırılması doğrultusunda gerçekleştirilen sosyal harcamalar, orta ve uzun vadede yaşam standartlarının gelişmesine ve ekonomik kalkınma sürecinin ivme kazanmasına aracı olmaktadır. Bunun yanında yapılan ampirik araştırmalar göstermektedir ki sosyal harcamaların yüksek olduğu ülkelerde yaşam süresi artmakta, bebek ölüm oranları düşmekte, ayrıca toplumsal anlamda sağlık göstergeleri olumlu bir gelişim trendi göstermektedir (Chung ve Muntaner, 2007: 328-329). Sonuç itibarıyla refah devletlerince gerçekleştirilen sosyal harcamalar aracılığıyla bireylerin ve toplumun refah seviyesinin arttığı görülmektedir¹⁴ (Mishra, 1999: 120-123; Lindbeck, 2004: 154).

Sosyal harcamalar yoksullukla mücadeleden, fırsat eşitliklerinin sağlanmasına, sosyal risklere karşı bireylerin korunmasından, ekonomik istikrarsızlıklar karşısında telafi edici bir fonksiyon üstlenilmesine kadar geniş bir yelpazede, sosyal refah seviyesinin artırılması açısından etkin bir politika aracı olarak kullanılmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği farklı metodolojilere göre çeşitli bileşenlere ayrılabilen sosyal harcamalar genel

¹⁴ Sosyal harcamaların bahsedilen olumlu etkilerinin yanında bir takım olumsuzluk etkilerinin olduğu da tartışılmaktadır. Özellikle refah devletinin bir takım sorunlarla karşı karşıya kalmasıyla birlikte refah düzeyini optimal seviyeye getirme doğrultusunda işlememesi sonucunda beklenen sosyal fonksiyonlar etkinliğini yitirmeye başlamış, gelirin ve refahın yüksek gelirlilerden düşük gelirlilere doğru dağılımı sektöre uğramıştır. Ayrıca sosyal güvenlik sistemleri bir yandan demografik, diğer yandan da iktisadi faktörlerin etkisiyle siyasi irade nezdinde bir nevi sosyal maliyet kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır (Meny ve Knapp, 1998: 11-13; Eriksen, 2011: 244).

itibariyle eğitim harcamaları, sağlık harcamaları ve sosyal güvenlik harcamaları olmak üzere üç alt başlık halinde incelenmektedir.

3.1.3.1. Eğitim harcamaları

Beşeri sermaye birikiminin artırılabilmesi, bireyin kendine, ailesine ve içinde yaşadığı topluma faydalı olabilmesi ve bu şekilde sosyo-ekonomik gelişme sürecine ivme kazandırılabilmesi açısından eğitim hizmetlerine yapılacak harcamaların miktarı son derece önem taşımaktadır. Dolayısıyla devlet temel eğitimden yükseköğrenime, meslek eğitiminden okul öncesi eğitime hemen her kademede, yapılan harcamaların çok büyük bir kısmını üstlenmektedir. Devlet gerçekleştirdiği eğitim harcamaları ile toplumda bireyler arası fırsat eşitliğini sağlamayı amaçlamakta, bu şekilde orta ve uzun vadede gelir dağılımındaki adaletsizlikleri gidererek sosyal refah seviyesinin artırılmasını arzu etmektedir. Bu yönüyle eğitim harcamaları, devlete temel sosyal fonksiyonlarını gerçekleştirme fırsatı sunmaktadır (Lee ve Ku, 2007: 201; McMahan, 2004: 212-213; Lange ve Topel, 2006: 463).

Kamu sektöründe gerçekleştirilen sosyal harcamaların çok büyük bir kısmını eğitim harcamaları oluşturmaktadır. Bunun en önemli nedeni ise sunulan eğitim hizmetlerinin topluma çok yönlü fayda sağlaması ve bir nevi sosyo-iktisadi kalkınma sürecinin temel belirleyicileri arasında yer almasındandır (Clasen ve Oorschot, 2002: 92-93). Sosyal devlet anlayışı temelinde şekillenen eğitim hizmetleri, sunumu itibariyle örgün ve yaygın eğitim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Örgün eğitim sistemi aynı yaş grubundaki bireylere sunulan ve belirli bir amaç doğrultusunda hazırlanmış programlardan oluşan hizmet bütünüdür. Genel olarak okulöncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim, ortaöğretim sonrası mesleki eğitim ve yükseköğretim kurumlarını kapsamaktadır. Yaygın eğitim ise örgün eğitim haricinde düzenlenen diğer eğitim faaliyetlerini kapsamaktadır. Özellikle yetişkin bireylere okuma-yazma öğretilmesi, temel bilgiler verilmesi, bilgi ve kabiliyetlerinin geliştirilmesi veya yeni imkânlar oluşturmak amacıyla gerçekleştirilen eğitim hizmetleri yaygın eğitime örnek niteliğindedir. Burada amaç örgün eğitime hiç dâhil olamamış ya da bir şekilde yarıda

bırakmış bireylere tamamlayıcı nitelikte hizmet sunmaktır (Gürüz, 2008: 113-115; Şişman, 2000; Seldon, 2005: 290-291).

Devletten beklenen, her vatandaşına fırsat eşitliği perspektifinde gerekli alt yapı ve donanım ile eğitim hizmetini sunmasıdır. Bu bağlamda ülkemizde bireyler, özellikle temel eğitim kabul edilen ilköğretim ve ortaöğretim hizmetlerinden bedelsiz olarak yararlanabilmektedir. Bunun yanında hayat boyu öğrenme faaliyetlerini teşvik edecek şekilde de politikalar geliştirilmektedir.

Günümüzde eğitim hizmetleri sadece kamu kurumlarınca tedarik edilmemekte, özel sektörde bu alanda az da olsa faaliyet göstermeye başlamaktadır. Bu bağlamda devlet, kamu sektörünü tamamlayıcı nitelikte gördüğü özel sektöre belirli vergisel avantajlar sağlamak ve çeşitli teşvik edici düzenlemeler getirmektedir. Dolayısıyla özel sektöre yapılan eğitim harcamaların ve özel sektörü teşvik için uygulanan vergi harcamalarının da sosyal harcamalar içerisinde sayılması yerinde olacaktır (Kwiek, 2007: 148-149).

3.1.3.2. Sağlık harcamaları

Sağlık, bireyin huzur içerisinde yaşamını sürdürebilmesi açısından temel ihtiyaçlar içerisinde birincil önceliğe sahiptir. Vazgeçilemez bir servet niteliğindedir (WHO, 1981: 19). Devlet tıpkı eğitim harcamalarında olduğu gibi sağlık harcamalarında da sosyal eşitsizlikleri gidermeyi ve temel insan haklarından biri olan sağlıklı yaşama hakkını tüm vatandaşlarına sunabilmeyi amaçlamaktadır. Bu bakımdan bireye sağlıklı ve sürdürülebilir bir yaşam sunabilmek amacıyla, sağlık hizmetlerinin tedarik edilmesinden sunumuna, finansmanından denetimine kadar uzanan geniş bir yelpazede farklı misyonlarla görev üstlenebilmektedir (Logue, 1979: 72).

Koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetleri ile rehabilitasyon hizmetlerine yönelik olarak gerçekleştirilen harcamalar, sağlık harcamaların ana çerçevesini oluşturmaktadır. Koruyucu sağlık hizmetleri, bireyin ve tüm toplumun sağlıklı bir hayat idame ettirebilmeleri için psikolojik ve fizyolojik anlamda yaşam koşulların iyileştirilmesi, hastalıkların henüz ortaya çıkmadan önlenmesine yönelik tedbirlerin alınması gibi

sosyal ve önleyici yönü ağır basan, bu nedenle sosyal faydası özel faydasına göre oldukça yüksek olan hizmetlerdir (Akdur, 2006: 13). Dolayısıyla çevre temizliğinin sağlanması, aşılama programlarının düzenlenmesi, anne ve çocuk sağlığının korunması, doğum kontrolünün yapılması, dengeli beslenme alışkanlıklarının kazandırılması, sağlığa zararlı madde kullanımının önlenmesi, besin maddelerinin tüketime elverişliliğinin kontrolü, sağlığın ve temizliğin önemine yönelik bireylerin eğitimi doğrultusunda yapılan sağlık harcamaları koruyucu sağlık hizmetlerinin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Koruyucu sağlık hizmetlerine yönelik yapılan harcamalar ile öncelikli olarak bireysel faydadan ziyade toplumsal faydanın maksimizasyonu, yani halk sağlığının tesisi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda koruyucu sağlık hizmetleri devlet tarafından tüm bireylere herhangi bir bedel alınmaksızın sunulmaktadır (Ferragina ve Seeleib-Kaiser, 2011: 587-588; Seldon, 2005: 195).

Devlet koruyucu sağlık hizmetlerinin yanında tedavi edici sağlık hizmetlerinin sunumu ve finansmanı açısından da sağlık sisteminde önemli roller üstlenmektedir. Tedavi edici sağlık hizmetleri hastalık belirtilerinin ortaya çıkmasından sonraki süreçte hastalığa teşhis konulması ve tedavi edilmesini içermektedir. Bu tür sağlık hizmetleri bireylerin yaşam sürelerini uzatmakta, ayrıca çalışma hayatında aktif rol üstlenmelerini sağlayarak refah seviyesinin de artmasını sağlamaktadır (Foster ve Clements, 2009: 79-80; Altay, 2007: 35). Tedavi edici sağlık hizmetlerinin özel faydası koruyucu sağlık hizmetlerine göre daha fazla iken, sosyal faydası ise daha düşüktür. Buna bağlı olarak harcamaların finansmanı genellikle parafiskal gelirlerle karşılanmaktadır. Ancak özellikle söz konusu hizmet için gerekli alt yapı ve ekipman imkanlarının oluşturulması, yoksul, her hangi bir sosyal güvencesi olmayan, bakıma muhtaç bireylerin tedavi masraflarının karşılanması doğrultusunda devletin hareket etmesi adeta zorunluluk arz etmektedir. Sosyal refah seviyesinde bir iyileşme sağlanabilmesi için söz konusu grupların yaşam standartları ve sağlıklı hayat sürme haklarının kendilerine mutlak suretle verilmesi gerekmektedir (Topuz, 2009: 117; Bulutoğlu, 1977: 254).

Sağlık harcamalarının yönlendirildiği bir diğer alan ise rehabilitasyon amaçlı sağlık hizmetleridir. Sosyal devlet özellikle hastalık, kaza gibi öngörülemeyen olayların bireyler üzerinde bıraktığı fizyolojik ya da psikolojik etkileri gidermek, engelli, suçlu ya

da madde bağımlılığıyla mücadele eden bireyleri topluma kazandırmak amacıyla gerek tıbbi ve gerekse sosyal yönden rehabilite edici hizmetler sunmaktadır. Bu doğrultuda yapılan harcamalarda sağlık harcamaları içerisinde nitelendirilmektedir (Özkara, 2006: 78).

Ayrıca devlet, sağlık hizmetlerinin sunumu bağlamında gerekli alt-yapının oluşturulması ve sağlık ekipmanlarının tedarik edilmesi açısından büyük ölçekte harcamalar gerçekleştirmektedir. Bunun yanında kamu sağlık kuruluşlarında istihdam edilen personele yönelik yapılan ödemeler de sağlık harcamaları içerisinde yer almaktadır.

Günümüzde özel sektörün, özellikle tedavi edici sağlık hizmetlerinin ya da rehabilitasyon hizmetlerin sunulmasında sağlık merkezleri oluşturduğu görülmektedir. Ancak bu merkezlerden bireylerin yararlanması karşılığında oluşan masrafların çok büyük bir kısmı sigorta sistemi ya da devlet tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca devlet söz konusu merkezleri teşvik edebilmek için vergi mekanizması aracılığıyla çeşitli teşvikler uygulamaktadır. Bu bağlamda özel sektör sağlık ve sigorta kurumlarınca yapılan harcamalar ve devlet tarafından sağlık sistemine yönelik olarak yapılan vergi harcamaları da sosyal harcamalar içerisine dâhil edilebilir.

3.1.3.3. Sosyal güvenlik harcamaları

Sosyal güvenlik harcamaları, bir yandan yoksul ve/veya muhtaç bireylerin insan onuruna yaraşır bir yaşam standardına kavuşmalarını temin edebilmek, diğer yandan günlük hayatta karşılaşılabilecek muhtelif risklere karşı bireyleri koruyabilmek amaçlarını güderek devletin temel fonksiyonlarını yerine getirmesini sağlamaktadır (Kantarıcı, 2003: 78). Sosyal güvenlik harcamaları sosyal hizmetler, sosyal yardımlar ve sosyal sigortalar olmak üzere üç alt başlıkta gerçekleştirilmektedir. Sosyal hizmet ve sosyal yardım harcamaları sosyal koruma olarak da adlandırılmakta, adil gelir dağılımının sağlandığı, sosyal dışlanmanın yaşanmadığı bir toplumsal ortamın oluşturulması amacıyla doğrudan kamusal hizmet olarak sunulmakta ve finanse edilmektedir. Sosyal hizmet ve sosyal yardım harcamalarıyla mukayese edildiğinde

bireysel fayda düzeyi daha yüksek olan ve sigortalıların ödedikleri primlerle finanse edilen sosyal sigorta harcamaları ise sosyal risklerin oluşturacağı maliyetlere karşı bireylerin korunmasını içermektedir (Hazman, 2011: 213-214).

Sosyal hizmet harcamaları çocuklardan yaşlılara, kadınlardan gençlere, engellilerden işsizlere değişik kitlelere yönelik yürütülen ve toplumda yaşayan her bir bireyin yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla gerçekleştirilen koruyucu, iyileştirici, geliştirici nitelikteki programlarca gerçekleştirilmektedir. Bu bakımdan sosyal hizmet harcamaları daha çok bireylerin topluma entegre bir yaşam sürdürebilmeleri doğrultusunda şekillenmektedir. Sosyal koruma fonksiyonunun bir diğer ayağı olan sosyal yardım harcamaları ise esas itibariyle asgari seviyede dahi kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirme olanağı bulunmayan, elinde olmayan bir takım sosyo-ekonomik nedenlerle yoksulluk yaşayan kişilere yönelik olarak gerçekleştirilmektedir. Sosyal devlet anlayışı çerçevesinde şekillenen kurum ve kuruluşlarca muhtaçlık tespitine ve kontrolüne dayalı olarak yapılan sosyal yardım harcamaları en kısa zaman diliminde kişinin/hanenin kendi kendine yeterli bir hale gelebilmesini amaçlamaktadır. Sosyal yardımlar ayni (barınma, yakacak, gıda vb.) ve/veya nakdi (kira yardımı, çocuk yardımı, yaşlılık yardımı vb) şekilde uygulanabilir (Erdoğan ve Yenigün, 2008: 26-27).

Sosyal güvenlik fonksiyonunun özellikle sosyal riskleri kapsaması bağlamında önem arz eden sosyal sigortalar ise sigortacılık ilkesi doğrultusunda, bireyleri muhtelif risklere karşı koruma amacıyla çalışmaktadır (Kwiek, 2007: 152-153; Ostaszewski, 2008: 147). Nitekim Türkiye’de sosyal sigorta sistemi devlet tarafından oluşturulmuş, bireylerin sisteme katılımları ve finansmanına prim ödeyerek katkı sağlamaları zorunlu tutulmuştur. Dolayısıyla bu şekilde sosyal risklerle karşılaşılması durumunda ortaya çıkan maliyet kalemleri aslen sigorta sistemi aracılığıyla oluşan sigorta primleri havuzundan karşılanmaktadır. Ne var ki günümüzde prime dayalı sosyal güvenlik sistemi giderlerini karşılayamaz durumdadır (Çiftçi, 2007: 98). Buna bağlı olarak devlet, sosyal güvenlik sisteminin sigorta ayağında yaşanan açıkları kapatabilmek amacıyla genel bütçe gelirlerinden sosyal güvenlik kurumu bütçesine telafi edici kaynak aktarımı gerçekleştirmektedir. Ayrıca finansman yapısı itibariyle sistem bireysel prim ödemelerine dayanıyor olsa da sosyal güvencesi olmayan, muhtaç ve/veya

çalışamayacak durumdaki vatandaşların karşılaştıkları sosyal risklerin maliyetlerini de yüklenmektedir (Gümüş, 2008: 27; Gümüş, 2010: 16). Ülkemizde 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun uygulanmaya başlanması ile birlikte söz konusu vatandaşların genel sağlık sigortası kapsamında değerlendirileceği ve sosyal güvenlik sistemi ile ilgili karşılaşılabilecekleri maliyetlerin devlet tarafından karşılanmasına başlanmıştır.

3.2. Genel Olarak Yoksulluk

Çalışmada, devletin sosyal refah düzeyini artırmak ve sosyo-ekonomik problemlerin üstesinden gelebilmek amacıyla gerçekleştirdiği sosyal harcamaların yoksulluk seviyesini etkileyip etkilemediği, şayet etkiliyorsa bunun hangi yönde gerçekleştirdiği tespit edilmek istenmektedir. Bu başlıkta yoksulluk olgusu ana hatlarıyla ele alınmakta, devletin yoksullukla mücadele sürecinde izlediği sosyal harcamalar politikasının yeri ve önemi belirlenmektedir.

3.2.1. Sosyo-ekonomik bir fenomen olarak yoksulluk

Tarihsel süreç içerisinde yoksulluğun gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin en önemli problemlerinden biri olması, sorunun sürekli gündemde kalmasına neden olmuştur. Birleşmiş Milletler'den Dünya Bankası'na, OECD'den Avrupa Birliği'ne pek çok uluslar üstü organizasyonun konuyu yakından incelemesi ve alternatif çözüm önerileri geliştirmeye çalışması bu yargıyı açıkça destekler niteliktedir.

Yoksulluk ile ilgili birçok betimsel açıklama olmasına karşın genel anlamda iki temel kavramdan söz edilmektedir.¹⁵ Literatürde mutlak ve göreceli yoksulluk olarak tanımlanan

¹⁵ Rowntree (1908) yoksulluğu ailevi bir olgu olarak ele almış ve iki kategoriye ayırmıştır. Bunlardan ilki toplam gelirin asgari ihtiyaçları dahi karşılamada yetersiz olduğu birincil yoksulluktur. İkincisi ise elde edilen gelirin asgari ihtiyaçları karşılamada yeterli olup, diğer ihtiyaçların giderilmesinde yetersiz olduğu ikincil yoksulluktur (Rowntree, 1908: 86-87). Drenowski (1977) ise problemin kavramsal çerçevesi ve ölçüm metodları üzerine yaptığı çalışmada yoksulluğu; kişilerin kendi değer yargılarına ve tatmin düzeylerine göre ortaya çıkan öznel, kişinin ihtiyaçlarını, refah seviyesini ve tatmin düzeyini toplumdaki diğer bireyler ile karşılaştırarak belirleyen göreceli, minimum düzeyde ihtiyaçların karşılanma limiti belirlenerek kişilerin bu limitin aşağısında mı yoksa yukarısında mı yaşam idame ettirdiğini ele alan mutlak yoksulluk olmak üzere üçe ayırarak incelemiştir. Ayrıca yoksulluk düzeyini ölçmek için geliştirilen farklı metodolojilerinin kaynağını da bu ayırma dayandırmıştır. Bunun yanında Dünya

bu iki yoksulluk kavramının temel ayırt edici özelliği ise kapsamları ile ilgilidir. Kavramlardan ilki, yoksulluğu diğerine göre daha dar bir çerçevede ele alarak, konuyu gelir açısından değerlendirmektedir. Buna göre hane halkının, yaşamını idame ettirebilecek kadar asgari bir refah düzeyi yakalayamaması durumu gelir yoksulluğu ya da mutlak yoksulluk olarak ifade edilir (Ravallion, Datt ve Walle, 1991: 346). Dolayısıyla mutlak (gelir) yoksulluk¹⁶, bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duydukları minimum tüketim gereksinimlerinin belirlenmesi ile tespit edilmektedir. Mutlak yoksulluk sınırı ise, yaşamın devamı için bireylerin ihtiyaç duyacağı minimum geliri ifade etmektedir (Uzun, 2003: 157-159).

Yoksulluk olgusunu, mutlak yoksulluğa göre daha geniş bir çerçevede ele alan kavram ise görelî ya da insani yoksulluktur. Görelî yoksulluk bireyi sadece biyolojik bir varlık olarak görmemekte, kişinin sosyal hayatında müreffeh bir yaşam sürdürebilmesi için gerekli asgari koşulları da dikkate almaktadır.¹⁷ Burada belirlenecek görelî yoksulluk göstergesi, toplumsal hayatta kabul edilebilir gelir ve/veya harcama düzeyini ifade edecektir. Kişisel ölçütlere göre tespit edilmesi muhtemel bu gösterge seviyenin altında gelir elde eden hane halkları yoksul olarak anılabilecektir (Madden, 2000: 197; Dağdemir, 1999: 26). Yani görelî yoksullukta sadece biyolojik gereksinimler değil, sağlık, eğitim, ulaşım, kültürel faaliyetler, sosyal güvence, temiz su kaynaklarına ulaşım gibi pek çok sosyal faktörde belirleyici olmaktadır.

Bir toplumda kimin ya da kimlerin yoksul olduğu, yoksulluk olgusunun kişisel yargılardan uzak ve nesnel kriterlere göre belirlenip belirlenmemesine göre de farklılık gösterebilmektedir.¹⁸ Buna göre yoksulluğun, saptanabilir ve somut bir standart ölçüye

Bankası (1990)'na göre yoksulluk, maddi yetersizlikler nedeniyle üretim faktörlerine ulaşamama, tüketim kaynaklarından ise mahrum kalma durumu olup, asgari standartlarda bir yaşam sürdürememe halidir.

¹⁶ Mutlak yoksulluk yaklaşımını benimseyen en önemli isimlerin başında Amartya Sen gelmektedir. Sen (1983) yaşam standardından ziyade, beslenme, barınma, ulaşım gibi mutlak göstergelerin yoksulluğun belirlenmesi açısından daha önemli olduğunu savunmaktadır. Bu açıdan yoksulluk olgusunun tespiti sürecinde objektif karakteristiğe sahip mutlak belirleyiciler göz önüne alınmalıdır (Sen, 1983: 168).

¹⁷ Townsend (1962)'e göre gerek yoksulluk gerekse asgari yaşam standartları, toplumdan topluma ve hatta toplumdaki kişiler arasında farklı algılanabilecek niteliktedir. Bu nedenle yoksulluğu minimum standartlara göre genel bir şekilde belirleyebilmek mümkün değildir (Townsend, 1962: 210-213).

¹⁸ Yoksulluk tanımı/kapsamı devletin yoksullukla mücadele sürecinde üstleneceği rolleri belirleyen görüşlere göre değişebilmektedir. Nitekim devletin sosyal ve ekonomik hayatta daha fazla rol üstlenmesi gerektiğini savunan müdahaleci devlet anlayışı görelî yoksulluk tanımını kendine temel edinirken, sınırlı devlet anlayışını benimseyen liberal yaklaşım ise mutlak yoksulluk tanımını dikkate almaktadır (Spicker, 1993: 4-7)

göre doğrulanabilir olması objektif bir özellik taşıdığını, bireylerin algı ve yargılarına göre değişen bir ölçüye göre belirlenebilen, dolayısıyla soyut ve kişiden kişiye farklılaşabilen bir yapıda olması ise sübjektif özellik taşıdığını yansıtmaktadır (Hagenaars ve Vos, 1988: 213-215). Yoksulluk literatüründe, problemin mukayese edilebilir bir ölçü ile ele alınabilmesi açısından objektif yoksulluk tanımına dayanan yöntem ve tekniklerin daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Bunun nedeni ise sübjektif yoksulluk tanımının “asgari geçim seviyesi”ni kişilerin, bölgelerin veya ülkelerin değer yargılarına ya da yoksulluk anlayışına göre farklı saptayabileceğinden ileri gelmektedir. Sübjektif yoksulluğa göre aynı refah düzeyine sahip olan kişilerden bir kısmı kendini yoksul, bir kısmı ise zengin olarak tanımlayabilmektedir (Pradhan ve Ravallion, 2000: 460-463). Bu durumda ise bölgeler, ülkeler ya da farklı topluluklar arasında karşılaştırmalı bir analiz yapılması mümkün olmamaktadır.

Yoksullukla mücadele sürecinde atılması gereken ilk adım yukarıda yapılan tanımlar eşliğinde toplumda kimlerin yoksul olduğunun belirlenmesidir. Zira kimlerin yoksul olduğu belirlendikten sonra, yoksulluğun ortaya çıkış nedenleri objektif bir şekilde saptanabilecek ve bu paralelde uygulanacak politikaların hedef kitlesi şekillenecektir. Yoksulluk ile ilgili temel kavramlar ışığında bir toplumda kimlerin yoksul olduğu ya da yoksulluk probleminin kapsam ve şiddetinin ölçümü için literatürde çeşitli yöntemler geliştirildiği görülmektedir. Genel olarak söz konusu yöntemler sınır yaklaşımı, eşdeğerlik yaklaşımı ve indeks yaklaşımı olmak üzere üç ana başlık altında incelenmektedir.

Sınır yaklaşımında yoksulluğun ölçümü için öncelikle harcama ya da gelir seviyesine göre asgari bir refah düzeyi belirlenmektedir. Daha sonra hanehalkı refah düzeyinin, yoksulluk sınırı olarak anılan asgari düzeyin neresinde olduğuna bakılmakta ve hanehalkının yoksul olup olmadığına karar verilmektedir (Kakwani, 1980: 437). Mutlak, görelî ve öznel yoksulluk tanımlarına göre farklı kriterlerde belirlenen sınır yaklaşımı ile yoksulluğun sosyo-ekonomik profili çıkarılabilmekte, yoksulluğun zaman içerisindeki gelişimini gözlemlenebilmektedir.

Eşdeğerlik yaklaşımında ise yoksulluk sınırı, her bir bireyin hanehalkı bütçesi üzerindeki tüketim ve gelir etkileri (ölçek ekonomileri) dikkate alınarak hesaplanmaktadır (Banks ve Johnson, 1994: 890). Bu bağlamda eşdeğerlik yaklaşımı sınır yaklaşımının daha detaylandırılmış ve öznel hale getirilmiş halidir. Özellikle bazı mal ya da hizmetlerin aile içerisinde ortak tüketilmesi (barınma, yiyecek, ısınma), kişi sayısı arttıkça ortalama maliyetin düşmesine neden olmaktadır. Ayrıca hanehalkındaki ebeveyn, yaşlı ve çocuk bileşenlerinin her biri bir yandan toplam hane geliri diğer yandan ise yapılan bireysel harcamalar üzerinde farklı etkiler oluşturmaktadır (Blundell ve Lewbel, 1991: 64). Nihayetinde yaşlı bir birey ile yetişkin bir bireyin, ebeveyn ile küçük bir çocuğun tüketimi ve elde ettiği gelir, dolayısıyla hanehalkı bütçesi üzerinde oluşturacağı net etki farklı olacaktır. Bu doğrultuda eşdeğerlik yaklaşımında hanehalkındaki her bir bireye farklı katsayılar verilmekte, böylece farklı hanehalklarının büyüklüğü birbirine denk olacak şekilde karşılaştırılabilmektedir (Coulter, Cowel ve Jenkins, 1992: 1067).

Yoksulluğun büyüklük ve şiddeti itibariyle ölçümünde kullanılan bir diğer yöntem endeks yaklaşımıdır. Endeks yaklaşımı ile yoksulluk probleminin genel boyutunun yanında derinliği (kimin yoksulluk sınırına en yakın ya da en uzak olduğu), yoksulluk olgusunun bölgeler ya da ülkeler itibariyle nasıl bir farklılık veya benzerlik gösterdiği de saptanabilmektedir (Haughton ve Khandker, 2009: 68). Yoksulluk analizlerinde genel olarak kafa sayısı, yoksulluk açığı, Amartya Sen tarafından geliştirilen Sen endeksi ile Foster, Greer ve Thorbecke tarafından geliştirilen yoksulluk endeksleri kullanılmaktadır. Ayrıca Birleşmiş Milletler tarafından kullanılan İnsani Kalkınma Endeksi, İnsani Yoksulluk Endeksi ve Çok Yönlü Yoksulluk Endeksi de uluslararası karşılaştırmalar yapılmasını sağlayan ve sıklıkla kullanılan ölçütlerdir.

Rowntree tarafından 1901 yılında geliştirilen kafa sayısı endeksi, endeks yaklaşımının en ilkel versiyonu olup, genel itibariyle bir toplumda yoksulluk sınırı altında yaşayan bireylerin toplam nüfus içerisindeki payının bulunması ile tespit edilmektedir. Bu endeks bir bütün olarak yoksulluk probleminin boyutunu gözler önüne sermekteyken, özellikle yoksul bireylerin kendi içlerindeki dağılımlarını ya da bir bireyin ne kadar yoksul olduğunu ya da yoksulluk probleminin üstesinden gelinebilmesi için ne kadarlık

bir mali desteğe ihtiyacı olduğunu göstermemesinden dolayı eksik bulunmaktadır (Sen, 1983: 154).

Batchelder (1971) tarafından geliştirilen yoksulluk açığı endeksi ise kafa sayısı endeksinin aksine yoksul kimselerin yoksulluk sınırının ne kadar aşağısında olduğunu göstermektedir. Buna karşılık yoksulların kendi içlerinde gelirin nasıl dağıldığına yer vermemesi nedeniyle eleştirilmektedir. Dolayısıyla bu endeks, tek bir yoksul kişinin yoksulluk probleminden kurtulması için ihtiyaç duyduğu desteğin hesaplanmasına yardımcı olurken, yoksul bireylere yapılan transfer ödemelerinin yoksullar arasındaki genel dağılımı nasıl etkilediğini göstermemektedir (Sen, 1979: 293-294).

Gerek kafa sayısı endeksinin gerekse yoksulluk açığı endeksinin eleştirilen ve eksik görülen yerlerini gideren ve Sen (1976) tarafından geliştirilen endeks ise bir toplumdaki yoksul sayısını, problemin şiddetini ve büyüklüğünü, ayrıca yoksullar arasındaki gelir dağılımını göstermektedir. Bunun yanında Foster, Greer ve Thornbecke (1984) tarafından geliştirilen endeks, Sen endeksinin de ötesinde toplum nezdinde hesaplanan yoksulluk göstergelerini bölgesel, coğrafi, etnik ya da ekonomik farklı alt gruplara göre ayrı ayrı ele alabilmektedir. Böylece farklı sosyo-ekonomik ve bölgesel alanlarda yoksulluk probleminin ağırlığı ve şiddeti tespit edilmektedir (Şenses, 2003: 67).

Günümüzde de özellikle uluslararası kuruluşlar nezdinde pek çok yoksulluk göstergesi ve endeksinin belirlendiği görülmektedir. Bunların en önemlileri Birleşmiş Milletler tarafından ülkelere göre hesaplanan Kalkınma, İnsani Yoksulluk ve Beşeri Sermaye endeksleridir.¹⁹ Bu endekslerin temel özelliği tıpkı görelî yoksulluk kavramında olduğu

¹⁹ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın yayımladığı İnsani Gelişme Raporları 1990 yılından günümüze İnsani Gelişme Endeksine, 1997 yılından 2010 yılına İnsani Yoksulluk Endeksine, 2010 yılından itibaren ise Çok Yönlü Yoksulluk Endeksine yer vermektedir. İnsani Gelişme Endeksinin hesaplanmasında kişi başına gayri safî millî hâsıla gibi ekonomik, doğuştan yaşam beklentisi ve yaşam uzunluğu gibi sağlıkla ilgili, eğitim dağılımı, okullara kayıtlı öğrenci sayısı ve yetişkin okur-yazar sayısı gibi eğitim ile ilgili değişkenler temel alınmaktadır. Buna karşılık İnsani Yoksulluk Endeksinde 40 ile 60 yaşından daha az yaşam süresine sahip olunması sağlıklı bir yaşamdan yoksun olmayı, yetişkinler arasında okuma-yazma bilmeme oranı eğitim imkânlarından yoksun olmayı, sağlıklı içme suyunun sahip olamama, sağlık imkânlarından yoksun olma ve beş yaşın altında olup yeterli beslenememe gibi kriterler ise ekonomik ve sosyal imkânlardan yoksun olmayı göstermektedir. 2010 yılından itibaren İnsani Yoksulluk Endeksinin yerini alan Çok Yönlü Yoksulluk Endeksi ise beslenme ve çocuk ölümleri ile sağlık boyutunu, okula gitme yılı ve okula kayıtlı nüfus ile eğitim boyutunu, yiyecek, yakıt, tuvalet, temiz su, elektrik, mal varlığı vb. ile yaşam standartlarını temel almakta, buna bağlı olarak yoksul sayısını göstermekte ve yoksul bireylerin karşı karşıya kaldıkları yoksunlukları yansıtmaktadır.

gibi kalkınma ve yoksulluk kavramlarını çok boyutlu ele almalarıdır. Ayrıca uluslararası karşılaştırmalarda günlük harcaması/geliri “1”, “2,15” ya da “4,30” Doların altında kalan bireyler yoksul olarak nitelendirilmekte ve yoksulluk oranı bu bireylerin toplam nüfus içerisindeki payına göre hesaplanmaktadır (TÜİK, 2008: 38).

Türkiye’de de TÜİK tarafından yıllar itibariyle çeşitli yoksulluk araştırmaları yapılmıştır. Özellikle 2002 yılından günümüze yapılan “Hane Halkı Bütçe Anketleri” ile 2004 yılından günümüze yapılan “Gelir ve Yaşam Beklentileri Koşulları Araştırmaları” yoksulluk ile ilgili mevcut verilerin kaynağını oluşturmaktadır. Bu araştırmalarda genelde ortalama (medyan) gelir düzeyinin % 50’si ya da % 60’ı görece yoksulluk sınırı olarak belirlenmiş ve buna göre ülke sathında görece yoksulluk oranları tespit edilmiştir (TÜİK, Erişim: 29.11.2011). Bunun yanında Kamu-Sen, Türk-İş ve Harb-İş gibi sendikaların da TÜİK kadar kapsamlı olmasa da yoksulluk ile ilgili yerel bazda araştırmalar yaptıkları görülmektedir.

3.2.2. Yoksulluğun temel belirleyicileri

Neredeyse tüm ülkelerde karşılaşılan yoksulluk olgusunun pek çok belirleyici unsuru bulunmaktadır. Dünya Bankası (2000) bu unsurları genel olarak bölgesel, toplumsal, demografik ve bireysel bileşenler olmak üzere dört ana başlığa indirgemıştır.²⁰ Bu ana başlıkların detaylarına bakıldığında ise yerleşim yerlerinin sahip olduğu olanaklardan bölgelerarası göç dalgalarına, işgücü piyasasındaki dengesizliklerden doğal, ekonomik ya da sosyal şoklara, kamu mali disiplininin makroekonomik istikrara, adil bir gelir dağılımından hanehalklarının demografik özelliklerine, toplumda yaşanan ayrımcılık problemlerinden sosyal dışlanma olgusuna pek çok belirleyene sahip olduğu görülmektedir.

²⁰ Bölgesel özellikler: Yetersiz alt yapı ve merkez piyasalardan uzaklık, toprağın verimsizliği, iklimsel ve doğal afetler, bölgesel eşitsizlik, bölgesel iletişimsizlik; Toplumsal özellikler: Ulaşım, arınma, barınma ve yiyecek alt yapısının yoksunluğu, toprak dağılımındaki adaletsizlik, kamusal mal ve hizmetlerden yararlanılamaması, sosyal doku ve beşeri sermaye birikiminin yetersizliği; Demografik özellikler: Hanehalkının çok kalabalık olması, aile fertleri arasında çalışanlara göre çalışmaya ve bakıma muhtaç olanların fazlalığı, servet yetersizliği, istihdam yapısı, gelir düzeyi, aile bireylerinin eğitim düzeyi ve sağlık durumları; Bireysel özellikler: Yaş, işsizlik, sağlık, eğitim, ırk (World Bank, 2000: 34-41).

Literatürde yapılan çalışmalar, yoksulluğun en önemli belirleyicilerinden birinin yaşanan ortam ya da yerleşkenin yetersiz olanaklara sahip olmasından ileri geldiğini belirtmektedir (Ali ve Pernia, 2003; Brenneman ve Kerf, 2002; Calderon ve Serven, 2005; Limao ve Venables, 2001; Songco, 2002; Dağdemir ve Acaroğlu, 2011: 52). Özellikle alt yapı eksikliği nedeniyle istihdam ve barınma imkânlarının yetersizliği, verimsiz tarım alanlarına sahip olunması (ya da tarım sektöründeki modern gelişmelerin takip edilememesi), kamusal hizmetlerin gerek nicelik gerekse nitelik bakımından eksik sunumu gibi faktörler, bir ülke ya da bölgede yoksulluğun belirli yerleşkelerde yoğunlaşmasına neden olabilmektedir (Reardon ve Vosti, 1995: 1497; Nadkarni, 2000: 1188). Burada bireylerin sosyal, iktisadi ya da kültürel imkânlardan yoksunluğu yoksullukla sonuçlanabilmekte ya da yoksulluğu besleyen ve daha da derinleşmesini sağlayan bir unsur haline gelebilmektedir.

Yaşanan ortamın, eğitimden sağlığa, altyapıdan kültürel faaliyetlere hayati nitelikteki bir takım ihtiyaçları karşılayamaması, daha iyi imkânlara sahip olduğu düşünülen yerleşim yerlerinin göç almasına ve bu yerleşim yerlerinde nüfus yoğunluğunun kontrolsüzce artmasına neden olmaktadır (Wheeler, Sabates ve Castaldo, 2008: 325-326; Marcelli, Musso ve Wolch, 2005: 349-351; Galloway ve Aaberge, 2005: 706-708). Eswaran (2006)'a göre kırsal alandan kentlere gerçekleştirilen göçler, sosyo-ekonomik hayatta düzensizliğin, kıtlığın ve sıkıntıların çoğalmasını beraberinde getirmekte ve yoksulluğun bizatihi kaynağı olarak nitelendirilmektedir. Nitekim kırsal bölgelerin kentlere göre daha farklı bir işbölümü ve uzmanlaşmaya sahip olması, göç eden bireylerin ya da ailelerin kentsel alanlarda uyum sıkıntısı yaşamalarına neden olmaktadır. Yine kent hayatının daha bireyci ve çekirdek aile yapısına dayanan bir yaşam biçimini mecbur kılması, geniş aile yapısına ait dayanışma özelliğinin zamanla yitirilmesini sağlamaktadır (Öztürk ve Altuntepe, 2008: 1600-1605; Çağlayan, 2008: 302-305). Tüm bu bileşenler bir araya geldiğinde ise yoksulluk probleminin yaşanması adeta kaçınılmaz olmaktadır.

Ayrıca sanayileşme süreci sonrasında iş imkânlarının belirli bölgelerde yoğunlaşması, söz konusu sürecin beraberinde sosyo-kültürel bir ortamı ve kentleşme kültürünü inşa etmesini sağlamıştır. Kırsal alanlardan kentsel yerleşim birimlerine doğru artan göç

hareketliliği ise kentlerde nüfusun hızla çoğalmasına neden olmuştur. Nitekim Schultz (2007) ve Abernethy (2002) spesifik olarak gelişmiş bölgelerdeki yüksek nüfus artış hızının sosyo-ekonomik kalkınma üzerinde yavaşlatıcı bir etki oluşturduğunu, yoksulluğu ise artırdığını belirtmektedir.

İktisadi ve sosyal hayat, bünyesinde yoğun belirsizlikleri barındıran dinamik bir yapıdadır. Yaşanan iktisadi krizler, piyasa yapısından kaynaklanan oynaklıklar gibi ekonomik problemler, savaş, isyan, terörizm gibi sosyo-politik çalkantılar ya da deprem, sel, kuraklık gibi doğal afetler günümüzde her ülkenin karşılaşılabileceği ya da mücadele ettiği problemlerden sadece bir kaçıdır. Literatürde doğal, ekonomik ya da sosyo-politik şoklar olarak anılan bu problemler hiç şüphesiz ki bireylerin refah düzeylerini de yakından ve olumsuz yönde etkilemekte, geçim kaynaklarını yitirmelerine ve yoksulluk sorunu ile karşı karşıya kalmalarına neden olabilmektedir (Both, 1998: 355; Sementelli, 2007: 506; Lal, Singh ve Holland, 2009: 66; Baldacci, Mello ve Inchauste, 2002: 35). Nihayetinde özellikle sigortacılık sistemleri etkin bir şekilde işlemeyen az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, karşılaşılan şokların derin etkiler oluşturduğu ve gerek mikro gerekse makro düzeyde başta yoksulluk olmak üzere pek çok problemle karşılaşmalarına neden olduğu da sıkça görülmektedir.

Tüm bunların yanı sıra kamu kesiminin yüksek, kontrolsüzce genişleyen ve sürdürülemeyen bir bütçe açığına sahip olması, ekonomik ve sosyal dengelerin bozulmasına neden olmakta, yoksulluk problemini artıran bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Clements, Gupta ve Cui, 2004: 22-24). Bütçe açıkları bir yandan makroekonomik istikrarın, iktisadi büyüme ve kalkınmanın önünde engel oluşturmakta, diğer yandan da eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi beşeri sermayenin gelişmesine ve sosyal dengesizliklerin giderilmesine yardımcı olan alanlara kaynak aktarılmasını engelleyerek mevcut dengesizlikleri daha da artırmakta ve yoksulluk problemini beslemektedir (Gupta, Verhoeven ve Tiongson, 2002: 732-733). Ayrıca yüksek enflasyon, reel ücretlerin görece olarak düşmesini ve satın alma gücünün azalmasını beraberinde getirmektedir. Enflasyonla mücadele sürecinde marjinal tüketim eğilimi yüksek kesimlerin harcamalarını sınırlandıran ve bu kesimlere kaynak aktarılmasını

engelleyen tedbirler alınması ise toplumda yoksul bireylerin daha da yoksul olmasına neden olabilmektedir (Cardoso, 1992: 2-5; Easterly ve Fischer, 2001: 4-8).

Yoksulluğun diğer belirleyici bileşenleri arasında gelirin adil bir şekilde dağılmaması bulunmaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin altında yatan en önemli neden ise bireylerin fiili ve/veya beşeri sermayelerinin dağılımındaki dengesizliklerdir (Headey, 2008: 33; Feldstein, 1998: 8; Kakwani, 1995: 49). Her şeyden önce mülkiyet ve miras verme/edinme hakkının bir sonucu olarak kişiler, taşınır ya da taşınmaz mal ve varlıklara sahip olabilmekte, bunları gelecek kuşaklara aktarabilmektedir. Ayrıca eldeki servetten elde edilen getiriler cari dönemde gelirin daha da artmasını sağlayabilmekte, dolayısıyla yoksulluk riskini azaltmaktadır. Tersini durumda ise yoksulluk riskinin artacağı söylenebilir. Dolayısıyla servet dağılımındaki dengesizlikler bir yandan gelirin belirli kişiler elinde toplanması ile adaletsiz bir gelir dağılımının oluşmasına neden olurken, diğer taraftan servet elde edemeyen bireylerin yoksulluk risklerinin artmasına neden olmaktadır (Narain, Gupta ve Veld, 2008: 165).

Bunun yanında beşeri sermaye birikimindeki dengesizlikler de gelir dağılımında adaletsizliğin oluşmasına ve dolayısıyla yoksulluk riskinin toplum nezdinde yaygınlaşmasına neden olabilmektedir. Yapılan araştırmalar eğitim seviyesi yüksek olan kişilerde yoksulluk problemiyle karşılaşma olasılığının daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca beşeri sermaye birikimi yüksek olan bireylerin mobilitesi ve emek piyasasındaki esnekliği daha fazla olacağı için işsiz kalma ihtimalleri de düşmektedir (OECD, 2008: 207; Awan, Iqbal ve Wagas, 2011: 147; Becker, 1995: 13; Das, 2004: 39; Coşkun ve Tireli, 2008: 164-165).

Yoksulluğun bir diğer belirleyici unsuru iş gücü piyasasında istihdam ile ilgili yaşanan problemlerdir (Callan, Nolan ve Whelan, 1993: 169). Çalışma saatlerinin düzensizliği, bireylerin sosyal güvencesiz ve düşük ücretle istihdam edilmesi, işgücü grupları arasındaki yoğun dengesizlikler, işsizlik sorununa çözüm üretebilecek mekanizmaların bulunmaması gibi faktörler işgücü piyasasının yoksulluğu adeta besleyen bir mekanizma haline gelmesine neden olmaktadır (Corcoran ve Hill, 1980: 412; Tomlinson ve Walker, 2010: 19). Nitekim Polanyi (1957) yoksulluğun temel nedeni olarak işsizliği ve işgücü

piyasasında yaşanan problemleri görmektedir. Nihayetinde işsiz kalan bir birey sosyal dışlanmanın da olduğu bir ortamda gelir elde edemeyecek, sosyo-ekonomik imkânlardan yoksun kalabilmektedir (Böhnke, 2004: 47-48; Oktik, 2008: 27).

Bunun yanında çekirdek ailede birey sayısının fazla, buna rağmen eğitim seviyesinin düşük olması, çeşitli sağlık problemleri ile karşılaşılması gibi faktörler de hanehalkının refah seviyesini olumsuz yönde etkileyebilmekte, yoksulluk problemi ile karşı karşıya kalmasına neden olabilmektedir (Wagstaff, 2002: 98; Buvinic, Gupta ve Casabonne, 2009: 353-355, OECD, 2003: 20). Ravallion (2005) çalışmasında, doğurganlık oranının yüksek olduğu kalabalık hanehalklarında yoksulluğun daha yaygın olduğunu, bu demografik özelliğin ise yoksulluğu kronik bir problem haline dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Ayrıca çalışmada, aile üyeleri arasında çalışanlar ile çalışmayanların oranı, aile bireylerinin cinsiyet dağılımı, ebeveynlerin iş gücü piyasasında yer alıp almadıkları gibi faktörler de belirleyici olmaktadır. Yine hanehalkının sahip olduğu taşınır ya da taşınmaz varlıklar (servet) yoksulluğun bir diğer belirleyicidir (Headey, 2008: 36-37). Dolayısıyla belirli bir servete sahip olan bireylerin yoksulluk problemiyle karşılaşma ihtimalleri çok düşüktür.

Toplumsal hayatta ırk, etnik köken, din, siyasi görüş ya da cinsiyet temelinde yapılan ayrımcılıklar da yoksulluk olgusunu beraberinde getiren ya da besleyen bileşenlerdendir (Galloway ve Aaberge, 2005: 692). Siyasi, sosyal ya da ekonomik hayatta dışlanan kişiler, bir yandan kaynak yetersizliği diğer yandan sosyal yetersizlikler nedeniyle kendilerini yoksulluk sarmalından kurtaramamakta, pek çok kamusal haktan mahrum kalabilmektedirler. Ayrıca toplumların geleneksel yapıları, hayat tarzları ve kültürel birikimlerinin bir getirisi olarak istihdam alanında gerçekleştirilen cinsiyet ayrımcılığı, kadınların ekonomik ve sosyal özgürlüğünü kısıtlamakta, cinsiyet temelinde gelir eşitsizliğini ve kadın yoksulluğunun artmasını beraberinde getirmektedir (Bianchi, 1999: 329; Budlender, 2005: 35; Kızılgöl, 2012: 188). Literatürde hanehalkı içerisinde mali yük ve sorumluluğun bir bütün olarak sadece erkeklerin omuzlarına yüklenmesi yoksulluğun bir diğer besleyeni olarak görülmektedir.

Ayrıca yapılan araştırmalar bireylerin toplumsal hayattan dışlanmalarına neden olan faktörlerin başında yoksulluğun geldiğini göstermektedir. Bu yönüyle yoksulluk, yoksul kimselerin sosyo-ekonomik hayatla bütünleşememelerini ifade eden sosyal dışlanmaya neden olmaktadır (Daly ve Silver, 2008: 546-547). Sosyal dışlanma²¹ ise yoksulluğu kronik bir hale getirerek sürdürülebilirliğini adeta zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla yoksulluk ile sosyal dışlanma arasında çift taraflı bir nedensellik ilişkisi olduğu ileri sürülmektedir (Wagle, 2002: 155-157).

3.2.3. Yoksullukla mücadele stratejileri

Yoksullukla nasıl mücadele edileceği ve devletin bu süreçte hangi araçlarını kullanarak ne gibi roller üstleneceği sürekli tartışılan bir konudur. Bir tarafta yoksulluğun bireysel bir konu olduğunu ileri süren ve bu nedenle bireyin sorumluluğunda konunun çözülmesi gerektiğini savunanlar bulunmaktayken, diğer tarafta problemin sosyo-ekonomik sistemin iç dinamiklerinden kaynaklandığını, bu nedenle devletin yoksullukla mücadele sürecinde aktif ve selektif politikalar izleyerek rol alması gerektiğini düşünenler bulunmaktadır.

Herbert Spencer (1820-1903)'a göre yoksulluk tamamıyla bireyin tembelliği sonucunda ortaya çıkan bir olgudur. Bu nedenle Spencer, yoksullukla mücadele için devlet tarafından atılacak adımları bir nevi tembel bireylerin ödüllendirilmesi olarak değerlendirmektedir (Roark, 2004: 25). Benzer şekilde David Marsland (1996) refah devletinin izleyeceği yoksullukla mücadele politikalarının yoksulluğu önlemek yerine yoksulluğu artıracığını savunmaktadır (Mixon, 1997: 325-326). Yine Bill Jordan (1996) yoksullukla mücadele politikalarının yoksulluk problemini öteleyeceğini, uzun vadede ise kronik bir problem haline getireceğini ifade etmektedir (Oktik, 2008: 30-31).

²¹ Franco (2003) sosyal dışlanmanın ekonomik, politik ve kültürel olmak üzere üç farklı boyutta gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Ekonomik dışlanmada bireylerin emek, sermaye ve sigorta piyasalarına entegre olamamaları nedeniyle ortaya çıkan ve yoksulluğu besleyen unsurlar yer almaktadır. Sosyal dışlanmanın bir diğer boyutu olan politik dışlanmada bireyler mülkiyet, seçme-seçilme, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi temel hak ve özgürlüklerinden mahrum kalmaktadırlar. Son olarak kültürel dışlanmada ise özellikle ekonomik ve politik dışlanmanın bir getirisi olarak bireyler, kültürel hayata entegre olma doğrultusunda isteklerini yitirmekte, kendilerini toplumun dışında bir azınlık olarak tanımlamaya başlamaktadırlar.

Lewis (1966) ise yoksulluğun bireysel yetersizlikler ya da devletin izlediği yanlış politikalarından ziyade geçmişten miras kalan yoksulluk kültürünün bir ürünü olduğunu, bu kültürün bireylerin davranışlarına ve beklentilerine adeta yerleştiğini aktarmaktadır (Lewis, 1966: 23-25; Harvey ve Reed, 1996: 487-488). Buna karşılık Kerbo (2005) ise bireysel ya da kültürel etkilerden ziyade mevcut siyasal, ekonomik, sosyal ve toplumsal faktörlerin yoksulluğu etkilediğini, bu nedenle siyasi iradenin yoksullukla mücadele sürecinde söz konusu faktörler üzerinde yoğunlaşması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca yoksulluğun, bir ülkedeki işgücü piyasasında ya da eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi sosyal hizmetlerin sunumunda yaşanan aksaklıklara dayandığını ileri süren görüşler de bulunmaktadır (Callan, Nolan ve Whelan, 1993: 169-170; Baldacci, Clements, Gupta ve Cui, 2004: 23; Galloway ve Aaberge, 2005: 693; Budlender, 2005: 36; Headey, 2008: 34-35; Buvinic, Gupta ve Casabonne, 2009: 354, Oktik, 2008: 33-37). Dolayısıyla yoksullukla mücadele sürecinde uygulayıcı aktörlerin kimler olduğunun belirlenmesi önemli ancak son derece karmaşık bir problem olarak ifade edilmektedir.

Yoksulluk probleminin önlenmesi için herşeyden önce izlenen ekonomik ve sosyal politikaların çerçevesi yoksulluk problemini çözecek nitelikte şekillendirilmelidir. Nitekim toplum genelinde yeni istihdam imkânları oluşturacak verimli sahaların geliştirilmesi, fiziki ve beşeri altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılarak bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi, meslek içi eğitim, işgücü piyasasına yönelik düzenlemeler ve istihdamın teşviki gibi adımlarla emek faktörünün iyileştirilmesi aracılığıyla yoksulluğun mikro ekonomik dinamikleri ile mücadele edilebilir. Ayrıca iktisadi kalkınma süreci önündeki en önemli engellerden biri olan istikrarsızlıkların kamu kesimi kaynaklı nedenleri mutlak suretle giderilmelidir (Hong ve Ahmed, 2009: 108; Weiss, 2008: 410-412). Bu kapsamda mali disiplin anlayışı temelinde kamu bütçesi kontrol altına alınmalı, geçmiş dönem açıklarını telafi etmek için kullanılan kaynaklar, yoksulluk sorununu giderebilecek eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlara kanalize edilmelidir. İzlenecek selektif politikalarla yoksulluğun temel belirleyicilerinden olan yapısal enflasyon ve işsizlik problemlerini önleyecek düzenlemeler yapılmalı, milli gelirin artırılması, böylelikle sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi açısından istikrarlı bir ekonomi inşa edilmelidir.

Devletin yoksullukla mücadele sürecinde kullandığı en önemli enstrümanlardan biri hiç şüphesiz ki sosyal politika bileşenleridir. Dolayısıyla devlet, yoksulluk problemine kalıcı çözümler üreten eğitim, sağlık, altyapı gibi alanlara kaynak tahsisini artırmalıdır. Ayrıca barınma ve yiyecek gibi zorunlu ihtiyaçların giderilmesi noktasında sosyal güvenlik mekanizmalarını aktif bir şekilde kullanmalıdır. Sosyal politikaların etkin bir şekilde uygulanması ve böylece yoksulluk probleminin çözümü noktasında sonuç alınabilmesi açısından kamu kurumlarının yoksul bireyleri sosyo-ekonomik gelişme sürecine dâhil edecek mekanizmalar geliştirmelidir. Zira, yoksullukla mücadele sürecinde belki de atılması gereken ilk adım kimlerin yoksulluk problemi ile karşı karşıya kaldığının net ve doğru bir şekilde belirlenmesidir. Ancak bu aşamadan sonra sorunun çözümü için daha fazla adım atılabilir. Bunun yanında bir yandan yapılacak yasal düzenlemeler ile diğer yandan toplumsal programlarla, sivil toplum kuruluşları harekete geçirilmeli, özellikle yoksul bireylerin yaşadıkları sosyal dışlanmışlık sorununun çözümü noktasında rol üstlenmeleri sağlanmalıdır.

Ayrıca toplumsal hayatta ırk, etnik köken, din, siyasi görüş ya da cinsiyet temelinde yapılan ayrımcılığı önleyecek yasal ve idari düzenlemelere daha fazla önem ve ağırlık verilmelidir. Etkin yargı ve sürdürülebilir, objektif ilkelere bağlı kamu yönetim sisteminin güçlendirilmesi de dolaylı olarak yoksulluk ile mücadelede yarar sağlayabilir. Yine çalışma hayatında cinsiyete bağlı ayrımcılıkla mücadeleye özel önem verilerek kadınların işgücüne daha fazla katılımlarının sağlanması, yoksullukla mücadele sürecinin farklı bir boyutunu oluşturabilir. Bunun yanında çocukların işgücü olarak kullanılmasını engelleyecek tedbirler arttırılabilir. Böylelikle kadın ve çocuklar sosyal hayata kolaylıkla entegre olabilecekler, bir bütün olarak toplumda beşeri sermaye birikiminin arttırılması sürecinde aktif rol üstlenebileceklerdir.

Tüm bunların yanı sıra yoksulluğun en önemli belirleyicilerinden biri olan gelir ve kaynak dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi için en az geçim indirimi, negatif vergilendirme gibi vergisel, çocuk ve aile yardımı, sigorta primlerinin devlet tarafından karşılanması ya da sağlık hizmetlerinden yararlanma imkânlarının kolaylaştırılması gibi sosyal güvenlik ile ilgili politikalar izlenmelidir. Yine beşeri sermaye birikiminin adil

bir şekilde dağılması noktasında tüm bireylere fırsat eşitliği temelinde eğitim hizmetleri sunulmalı, özellikle yoksul kimselerin bu hizmetlerden tam anlamıyla yararlanmaları sağlanmalıdır.

Literatürdeki pek çok çalışma yoksulluk olgusunun kısa vadede nedeni, orta ve uzun vadede ise sonucu olarak göç problemini göstermektedir. Nitekim kontrol edilemeyen göç dalgaları çarpık kentleşmeye, bölgelerarası dengesizliklerin artmasına ve aktif işgücünün atıl kalmasına neden olabilmektedir. Yine göçlerin nedenleri arasında ise bölgelerarası dengesizlik, az gelişmiş kırsal alanlarda gerek işgücü piyasası gerekse diğer faktör piyasalarının gelişmemesi sonucunda iş imkânlarının kısıtlı olması, sosyal olanakların yetersizliği ve sunulan kamusal hizmetlerin etkinsizliği gibi başlıkların ön plana çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla yoksullukla mücadele sürecinde, kısa ve uzun vadeli problemlerin temelinde yatmakta olan bölgeler arasındaki dengesizliklerin mutlak suretle giderilmesi gerekmektedir. Bunun yanında geliştirilecek kırsal ve bölgesel kalkınma politikaları ile bölgesel yakınsama, farklı yerleşim yerlerinin refah düzeyleri birbirlerine paralel hale getirilmesini ifade eden bölgesel yakınsama sağlanmalıdır. Ancak bu şekilde toplumsal anlamda sosyal dışlanmayı önleyen sosyal politikalar geliştirebilecek, pek çok belirleyeni ve etkileneni olan yoksulluk olgusu kronik bir problem olmaktan çıkacaktır.

4. Sosyal Harcamaların Yoksulluk Üzerine Etkileri: Ampirik İnceleme

Çalışmanın bu bölümünde, sosyal harcamaların yoksulluk üzerine etkilerine ilişkin Türkiye'deki istatistiki bölge birimleri esas alınarak yapılan ampirik analize yer verilmektedir. Bu kapsamda öncelikle çalışmanın metodolojisine değinilmekte, daha sonra ise analiz sürecinde kullanılan veri setleri kısaca açıklanmaktadır. Son olarak Türkiye'de sosyal harcamaların yoksulluk üzerine etkilerini belirleyebilmek için yapılan statik ve dinamik panel veri analizlerinin bulguları incelenmektedir.

4.1. Çalışmanın Metodolojisi

Çalışmada, sosyal harcamaların yoksulluk düzeyi üzerindeki etkilerini inceleyebilmek amacıyla panel veri analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. "Panel veri analizi" bireyler, hane halkları, bölgeler ya da ülkeler gibi kesit birimlerin belirli bir zaman aralığında gözlemlenmesi ile oluşmaktadır (Baltagi, 2005: 4). Bu perspektifte, öncelikle 26 istatistiki bölge biriminin 2004-2011 yılları arasındaki sosyal harcamalar ve yoksulluk verileri panel veri seti şeklinde düzenlenmiştir. Daha sonra ilk adımda, yoksulluk oranı bağımlı değişkeni ile çalışmanın hipotezleri çerçevesinde geliştirilen bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler statik panel veri analizi tahmin yöntemleri ile incelenmiştir. İkinci adımda ise bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkileri belirleyebilmek amacıyla dinamik panel veri analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Aşağıda, kullanılan ekonometrik yöntemlere ve söz konusu yöntemlerin teorik arka planlarına öz bir şekilde değinilmektedir.

4.1.1. Statik panel veri analizi

Statik panel veri analizinde değişkenlere ilişkin dinamik yapı tahmin yöntemlerine yansıtılmamakta, dolayısıyla bağımlı değişkenin açıklanması sürecinde bağımlı değişkenin ya da bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerleri modelde açıklayıcı değişken olarak yer almamaktadır. Bu analiz türünde birimler heterojen bir özelliğe sahip olmayıp, birim bazında zaman içerisinde gözlemlenemeyen etkiler çıkmıyorsa, hata terimleri kendi içinde ardışık bağımlılık göstermiyorsa ve modelde yer alan

bağımsız değişkenler ile hata terimleri arasında korelasyon yoksa “Klasik Doğrusal Regresyon Yöntemi”²² (KDRY) kullanılabilir (Gujarati, 2006: 59; Baltagi, 2011: 305-306). Ancak panel veri setleri genellikle bünyelerinde bahsedilen bu problemlerin birini, bir kaçını ya da tamamını barındırmaktadır. Bu nedenle literatürde, tutarlı ve etkin tahminlerin yapılabilmesi için özel yöntemlerin geliştirildiği görülmektedir.

Çalışmada ele alınan hipotezlerin statik panel veri analizi tahmin yöntemleri ile incelenmesi açısından öncelikle KDRY’nden alınan sonuçların etkinliği irdelenmiştir. KDRY’nin tutarlı sonuçlar verebilmesi, modellerin hata terimleri ile bağımsız değişkenleri arasında ilişki olmamasına bağlıdır (Wooldridge, 2002: 256; Baltagi, 2006: 11-13). Ayrıca veri setinde bulunan birimlerin gözlemlenemeyen etkiler barındırması, veri setinin zaman serisi içermesi nedeniyle hata terimlerinin otokorelasyona sahip olması ya da bu iki etkinin birlikte görülmesi KDRY’nce elde edilecek sonuçların tutarlı ve etkin olmasını engellemektedir (Wooldridge, 2002: 254-257). Kurulan modellerin tahmininde KDRY’nin uygun olup olmadığı, birim ve/veya zaman etkileri içerip içermediği F-Testi ve Olabilirlik Oranı Testi ile saptanabilmektedir.

KDRY’nin tahmin açısından uygunluğunu inceleyebilmek için geliştirilen ilk yöntem F-Testi’dir. Bu test klasik modelin bünyesinde “birim”, ”zaman”, “birim ve zaman” etkileri barındırıp barındırmadığı hakkında kabaca fikir vermektedir. F-testi için kısıtlı (verilerin birimlere göre farklılık arz etmediği) ve kısıtsız (verilerin birimlere göre farklılık arz ettiği) modeller kurulmakta ve söz konusu iki model arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılmaktadır. Test sonuçları, klasik modelce elde edilen hata terimlerinin birimlere göre sabit olduğu (“tüm birimler için hata terimleri” $u_i = 0$) boş hipotezi altında hata terimlerinin birimlere göre farklılık gösterip göstermediğini test etmektedir. Bu durumda KDRY’nce elde edilen sonuçlar tutarlı değildir (Hsiao, 2003: 18-21; Balestra ve Krishnakumar, 2008: 28-41; Tatoğlu, 2012a: 164-165).

KDRY’nin tutarsız sonuçlar vermesinin tespiti sonrasında belirlenmesi gereken bir diğer olgu, modelin birimleri arasında hata terimlerini farklılaştıran etkilerin neler olduğu ya da modelin bünyesinde ne tür etkiler barındırdığıdır. Kurulan modellerde

²² $Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{it} + u_{it}$

birim ve/veya zaman etkilerin²³ varlığını inceleyebilmek amacıyla geliştirilen Olabilirlik Oranı Testi, kısıtlı ve kısıtsız modellerin maksimum olabilirlik (MLR) testi sonucunda bulunan olabilirlik değerlerinin karşılaştırılmasından ibarettir²⁴. Teste ait istatistiki değerlerin hesaplanabilmesi için tek yönlü ve çift yönlü modellerin maksimum olabilirlik değerlerinin hesaplanması gerekmektedir. Testin boş hipotezi “modelde “birim”, “zaman”, “birim ve zaman” etkisi yoktur ($\mu_i = 0, \partial_t = 0, \mu_i, \partial_t = 0$)” şeklinde olup, hipotezin reddedilmesi durumunda modelde söz konusu etkilerin var olduğu, dolayısıyla KDRY'nin sapmalı ve tutarsız sonuçlar verdiği görülecektir (Baltagi, 2005: 63-64).

KDRY'nin etkin sonuçlar vermemesi halinde, birim ve/veya zaman etkilerin de dikkate alınarak tahmin yapılmasını sağlayan ve bu şekilde KDRY'nin varsayımlarını esneten “rassal etkiler²⁵” ve “sabit etkiler²⁶” tahmin yöntemleri kullanılmaktadır. Rassal etkiler ile sabit etkiler tahmin yöntemleri temel olarak, birim ve/veya zaman etkilerin bağımsız değişkenler ile korelasyonlu olup olmamasına göre birbirlerinden ayrılmaktadır. Nitekim rassal etkiler yönteminde tutarlı ve etkin tahmin yapılabilmesi için birim

$$^{23} Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{it} + u_{it}$$

$$u_{it} = \mu_i + \partial_t + \vartheta_{it} \Rightarrow \mu_i = \text{Birim etkiler}, \quad \partial_t = \text{Zaman etkiler}, \quad \vartheta_{it} = \text{Hata terimi}$$

²⁴ Olabilirlik Oranı (LR) = $-2 \log$ *Kısıtlı Model Olabilirlik Değeri/Kısıtsız Model Olabilirlik Değeri

LR Testi sonuçlarına göre;

- Birim ve zaman etkilerin olduğu sonucuna ulaşılmışsa:

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{it} + \mu_i + \partial_t + \vartheta_{it}$$

- Sadece birim etkilerin olduğu sonucuna ulaşılmışsa:

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{it} + \mu_i + \vartheta_{it}$$

- Sadece zaman etkilerin olduğu sonucuna ulaşılmışsa:

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{it} + \partial_t + \vartheta_{it}$$

modelleri analize tabi tutulur.

²⁵ Rassal etkiler tahmin yönteminin varsayımları;

$$\text{RE-1.1: } E u_{it} | X_i, \mu_i = 0 \quad (i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T)$$

$$\text{RE-1.2: } E \mu_i | X_i = E \mu_i = 0 \quad (i = 1, \dots, N)$$

$$\text{RE-2.1: } E u_i u_i' | X_i, \mu_i = \sigma^2$$

$$\text{RE-2.2: } E \mu_i^2 | X_i = \sigma^2$$

Detaylı bilgi için bakınız: Hsiao, Chang (2003). Analysis of Panel Data, Cambridge University Press, Cambridge, 2.ed., ss. 34-41.

²⁶ Sabit etkiler tahmin yönteminin varsayımları;

$$\text{SE-1: } E u_{it} | X_i, \mu_i = 0 \quad (i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T)$$

$$\text{SE-2: } E u_i u_i' | X_i, \mu_i = \sigma^2$$

Detaylı bilgi için bakınız: Baltagi, Badi Hani (2005). Econometric Analysis of Panel Data, John Wiley & Sons Press, 3. ed., ss. 12-13.

(ve/veya zaman) etkilerin bağımsız değişkenler ile hiçbir şekilde korelasyonlu olmaması gerekmektedir. Şayet bağımsız değişkenler ile söz konusu etkiler arasında korelasyon varsa bu durumda sabit etkiler yöntemi etkin tahmin sonuçları vermektedir (Hsiao, 2003: 34). Bu doğrultuda geliştirilen Hausman Testi, genel itibariyle birim etkiler ile bağımsız değişkenler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olup olmadığını, sabit etkiler modelinin bağımsız değişken katsayıları ile rassal etkiler modelinin bağımsız değişken katsayıları arasında sistematik bir farklılık olup olmadığına bakarak belirlemektedir (Ahn ve Moon, 2001: 6; Tatoğlu, 2012a: 180). Hausman testinin boş hipotezi “İki tahmin yönteminden elde edilen katsayılar arasında sistematik bir farklılık yoktur.” şeklindedir. Test sonucunda söz konusu hipotez reddedilemez ise rassal etkiler modelinin, reddedilirse sabit etkiler modelinin tutarlı sonuçlar vereceği sonucuna varılmaktadır (Hausman, 1978: 1261-1262).

Rassal etkiler yöntemi ile sabit etkiler yöntemi arasında tercih yapıldıktan sonra, etkin ve tutarlı bulgulara ulaşabilmek için yapılması gereken, tahmin edilen modelin değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon problemleri içerip içermediğinin tespit edilmesidir. Nihayetinde söz konusu sorunların varlığı, her iki yöntemin de temel varsayımlarının ihlal edilmesine neden olmakta, bu şekilde tutarlı ve etkin tahmincilerin elde edilmesini engellemektedir. Statik panel veri analizinde değişen varyans, otokorelasyon ve/veya birimler arası korelasyon problemlerinin teker teker ya da bir arada olmaları halinde sırasıyla Dirençli Standart Hatalar Tahmincisi, Kümelenmiş Standart Hatalar Tahmincisi ve Driscoll-Kraay Tahmincileri kullanılmaktadır (Hoechle, 2007: 285; Tatoğlu, 2012a: 242-266).

4.1.1.1. Değişen varyans-dirençli standart hatalar tahmincisi

Yapılan analizlerde etkin tahminciler elde edilebilmesi her şeyden önce tahmin edilen modellerin bünyesinde değişen varyans problemini barındırmamasına bağlıdır. Dolayısıyla tahmin için hangi yöntemin tutarlı sonuçlar verdiği tespit edildikten sonra, etkin sonuçlar alınabilmesi amacıyla değişen varyansın varlığına ilişkin analizlerin de gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Greene, 2000: 598-601). Çalışmada ele alınan

modellerin değişen varyans problemini bünyelerinde barındırıp barındırmadığını inceleyebilmek için Geliştirilmiş Wald Testi (GWT) uygulanmıştır.

GWT'nin temel hipotezi; "Her bir birim için hesaplanan varyanslar birbirlerine eşittir."²⁷ şeklindedir. Dolayısıyla temel hipotezin reddedilmesi durumunda ele alınan modelde değişen varyans olduğu sonucuna varılmaktadır. GWT'nin en önemli özelliği hata terimlerinin normal dağılımı koşulu gerçekleşmemesi durumunda da tutarlı sonuçlar verebilmesinden ileri gelmektedir. Ayrıca özellikle T zaman dilimlerinin çok kısa, N yatay kesit birimlerinin ise çok fazla olduğu veri setlerinde GWT'nin etkin sonuçlar veremediği görülmektedir (Baum, 2001: 102).

Panel veri analizinde değişen varyans problemiyle karşılaşılmaması durumunda tutarlı, sapmasız ve etkin tahminlerin yapılabilmesi için modelde tahmin edilen bağımsız değişkenlere ait standart hataların heteroskedastisiteyi de göz önüne alınarak düzeltilmesi gerekmektedir (Hayes ve Cai, 2007: 711-713). Bu bağlamda dirençli standart hatalar tahmin yöntemi, heteroskedastik kalıntıları da kapsar şekilde değişen varyanslı-dirençli standart hatalar²⁸ ile uygun modelin tahmin edilmesini sağlamaktadır (Stock ve Watson, 2008: 155).

4.1.1.2. Otokorelasyon-kümeleneş standart hatalar tahmincisi

Gerek sabit etkiler ve gerekse rassal etkiler modellerinde etkin ve tutarlı tahminlerin elde edilebilmesi için bir diğer koşul yatay kesit birimlerinin zaman içerisinde birbirleriyle otokorelasyonsuz hata terimlerine sahip olmasıdır. Dolayısıyla modellerde otokorelasyon probleminin olup olmadığı tespit edilmeli ve eğer söz konusu probleme rastlanıyorsa, bu problem göz önüne alınarak tahminler geliştirilmelidir. Bu kapsamda

²⁷ $H_0 \Rightarrow \sigma_i^2 = \sigma^2$ ($i = 1, \dots, N_b$) $N_b =$ Yatay kesit birimleri

$H_a \Rightarrow$ en az bir birim için hesaplanan varyanslar eşit değildir.

²⁸ Detaylı bilgi için bakınız: - Stock, James H. ve Mark W. Watson (2008). Heteroskedasticity-Robust Standard Errors for Fixed Effects Panel Data Regression, *Econometrica*, 76(1), 155-174.

- White, Halbert (1980). A Heteroskedasticity-Consistent Covariance Matrix Estimator and a Direct Tests for Heteroskedasticity, *Econometrica*, 48, 817-838.

- Huber, Peter J. (1967). The Behavior of Maximum Likelihood Estimates Under Nonstandard Conditions, *Proceedings of the Fifth Berkeley Symposium on Mathematical Statistics and Probability*, 221-233.

- Eicker, Friedhelm (1967). Limit Theorems for Regression with Unequal and Dependent Errors, *Proceedings of the Fifth Berkeley Symposium on Mathematical Statistics and Probability*, 59-82.

literatürde panel veri setlerinde otokorelasyonun tespit edilmesi için en yaygın şekilde kullanılan testlerin yatay kesit veri setlerinde ardışık bağımlılığı analiz eden Durbin-Watson Testinin Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982) tarafından geliştirilmiş hali ile Baltagi ve Wu (1999)'nun -LBI- “A Locally best invariant (yerel en iyi değişmez)” Testi olduğu görülmektedir. Testlerin her ikisi de tahminlerinde hata terimlerindeki birinci düzey otokorelasyonu temel almaktadırlar.

Geliştirilmiş Durbin-Watson (GDW) Testi grup içi sabit etkiler modelinde bulunan hata terimlerinde (\bar{u}_{it}) “ $\bar{u}_{it} = \mu\bar{u}_{i,t-1} + e_{it}$, $|\mu| < 1$ ” şeklindeki birinci düzey (AR-1-) otokorelasyon olup olmadığını araştırmaktadır. Testin boş hipotezi “ $H_0: \mu = 0$ ” şeklindedir. H_0 hipotezinin reddedilememesi durumunda ele alınan modelin kalıntılarında otokorelasyon olmadığı sonucuna varılmaktadır (Bhargava, Franzini ve Narendranathan, 1982: 535). Genel itibariyle GDW Test istatistiği;

$$GDW_p = \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T (\bar{u}_{it} - \bar{u}_{i,t-1})^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \bar{u}_{it}^2} \quad (1)$$

formülü ile hesaplanmakta olup, hesaplanan değer kritik tablo değeri “2” den düşük ise H_0 reddedilmekte, yüksek ise reddedilememektedir (Baltagi, 2005: 98; Tatoğlu, 2012a: 214).

Analiz edilen modellerde otokorelasyon varlığını sınavabilmek için geliştirilen bir diğer yöntem olan Baltagi ve Wu'nun -LBI- testinde boş hipotez “ $H_0: \mu = 0$ ” şeklindedir. H_0 hipotezinin reddedilememesi durumunda ele alınan modelin kalıntılarında otokorelasyon olmadığı sonucuna varılmaktadır (Baltagi ve Wu, 1999: 821). Baltagi-Wu (LBI) testi sonucunda bulunan sonuç GDW Testinde olduğu gibi “2” kritik değerinden düşük ise H_0 reddedilmekte, yüksek ise reddedilememektedir.

Tahmin edilmek istenen modellerde, her iki test istatistiğine ait - özellikle kısa zaman dilimli (T) ve çok sayıda birimden (N) oluşan veri setlerinde GDW Testi sonucunun kritik değer (2) altında kalması durumunda otokorelasyon probleminin varlığından söz edilebilmektedir. Bu durumda analiz sonuçları sapmalı ve tutarsız olacak, bunun yanında etkin olmayacaktır (Wooldridge, 2003: 136-137; Williams, 2000: 646).

Yapılması gereken ise otokorelasyon varlığını analiz sonuçlarına yansıtan ve hata terimlerinin bağımsız dağılmasına ilişkin varsayımı daha ılımlı bir hale getiren kümelenmiş standart hatalı tahmin yöntemini kullanmaktır. Bu yöntem ile hata terimlerinin her bir birim içerisinde korelasyonlu olmasına izin verilmektedir. Birimler arasındaki korelasyona ise izin verilmemekte ve yok sayılmaktadır. Böylece tahmin edilecek modelde değişen varyans ve otokorelasyon olması halinde dahi kümelenmiş standart hatalar ile belirlenmiş katsayılar eşliğinde tutarlı sonuçlar elde edilebilmektedir (Froot, 1989: 335; Arellano, 1987: 433; Rogers, 1993: 19-20).

4.1.1.3. Driscoll ve Kraay tahmincisi

Statik panel veri analizinde kurulan modeller aracılığıyla yapılan tahminlerin etkinlik ve tutarlılığını olumsuz yönde etkileyen bir diğer olgu, farklı yatay kesit birimlerinin hata terimleri ile arasında korelasyon bulgusuna rastlanmasıdır. Yatay kesit birimleri arasında bağımlılık olarak adlandırılan bu problemin tespiti için Breusch-Pagan (LM) Testi, Pesaran'ın CD Testi, Friedman Testi ve Frees Testi yapılmaktadır (Hoyos ve Sarafidis, 2006: 482-485; Tatoğlu, 2012a: 215-221; Safaridis, Yamagata ve Robertson, 2009: 150).

LM Testi özellikle T (zaman) boyutunun uzun olduğu veri setlerinde anlamlı ve tutarlı sonuçlar vermektedir. Bu testte birim sayısının artması ve zaman boyutunun kısılması durumlarında sapmalı sonuçlarla karşılaşmaktadır (Baltagi, Feng ve Kao: 2012: 167). Pesaran'ın CD Testi ise LM Testinden yola çıkarak T'nin kısa, birim sayısının ise fazla olduğu veri setleri için geliştirilmiş bir yöntemdir. Her iki testin de boş hipotezi "Yatay kesit birimleri arasında bağımlılık yoktur" şeklindedir. Söz konusu hipotezlerin reddedilmesi durumunda yatay kesit birimlerinin birbirleri ile korelasyonlu olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Pesaran, 2004: 2-4).

Friedman Testi ise parametrik olmayan bir test olup, birimler arası bağımlılığı ölçebilmek için Spearman'ın korelasyon katsayılarını kullanmaktadır. Friedman Testinin özellikle parametrik olmayan veri setleri için kurgulanmış olması, parametrik veri setleri için

uygulanması sürecinde bir takım sıkıntılara sebebiyet verebilmektedir (Hoyos ve Safaradis, 2006: 486-487).

Birimler arası korelasyonun varlığını analiz edebilmek için kullanılan diğer bir yöntem Frees Testidir. Bu test birimler arası bağımlılığın varlığını sınavabilmek için rank korelasyon katsayılarının kareleri toplamını ele almaktadır (Tatoğlu, 2012a: 219). Frees Testi'nde, Q dağılımına % 1, % 5 ve % 10 anlam düzeylerine göre belirlenen kritik değerler, testin uygulanması sonucunda bulunan değerler ile karşılaştırılmaktadır. Şayet model için bulunan Frees değeri Q dağılımına göre belirlenmiş kritik değerden düşük ise “Birimler arası korelasyon yoktur.” şeklinde kurgulanmış H_0 hipotezi reddedilememektedir (Frees, 1995: 401-406).

LM, Pesaran, Friedman ve Frees Testlerinden elde edilen sonuçlar, ele alınan modellerde birimler arası bağımlılığı ortaya koymakta ise tıpkı değişen varyans ve/veya otokorelasyon olgularıyla karşılaşıldığında yapıldığı gibi, bu durumda da Driscoll ve Kraay (1998) tarafından geliştirilen, birimler arası korelasyon problemini göz önüne alarak tutarlı ve etkin tahminler gerçekleştiren, dirençli standart hatalar elde edilebilen yöntem ile analize devam edilmelidir. Farklı zaman ve birim boyutlarında tutarlı sonuçlar verebilen Driscoll-Kraay Yöntemi değişen varyans ve otokorelasyon problemlerinin varlığında dahi uygulanabilmektedir (Hoechle, 2007: 487-489; Driscoll ve Kraay: 1995: 9-11; Driscoll ve Kraay, 1998: 561).

4.1.2. Dinamik panel veri analizi

Çalışmada değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli ilişkilerin yönünü saptayabilmek amacıyla dinamik panel veri analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Bu çerçevede öncelikle panel veri setlerinin birim kök içerip içermediği sınanmış, aynı düzeyde durağanlaşan veri setlerine panel eşbütünleşme testleri yapılmıştır. Ele alınan değişkenlerden eşbütünleşik bir ilişki içerisinde oldukları tespit edilenlere, panel hata düzeltme yöntemlerinden “Ortalama Grup Tahmincisi” ve “Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi” yöntemleri uygulanmış, bu şekilde kısa ve uzun dönemli tahminler elde edilmiştir. Daha sonra uzun dönem katsayılarının birimlere göre homojen olup

olmadığı Hausman spesifikasyon testi ile belirlenmiş ve nihai olarak kullanılan tahmincilerden hangisinin etkin ve tutarlı sonuçlar verdiği bilgisine ulaşılmıştır. Her bir adımda yapılan işlemler aşağıda detaylarıyla açıklanmaktadır.

4.1.2.1. Panel birim kök testleri

Zaman serisi şeklinde derlenmiş iktisadi veri setleri genellikle bünyelerinde birim kök problemi barındırmaktadırlar. Durağan olmayan veriler arasında ise sahte regresyon ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla etkin ve tutarlı sonuçların elde edilebilmesi her şeyden önce veri setlerinin durağanlaştırılmasına bağlıdır (Gujarati, 2006: 724).

Panel veri analizinde de zaman boyutunun ön plana çıkarılarak, tutarlı ve etkin tahmincilerin kullanılabilmesi açısından öncelikle veri setini oluşturan bileşenlerin durağan olup olmadıkları saptanmalıdır (Baltagi, 2005: 239). Literatürde panel veri setlerinde durağanlığı sınavabilmek için pek çok alternatif testin geliştirildiği görülmektedir.²⁹ Panel veri setlerinde birinci düzey otoregresyon bileşeni;

$$y_{it} = \rho_i y_{i,t-1} + z'_{it} q_i + \epsilon_{it} \quad (2)$$

şeklinde olup, burada $i = 1, \dots, N$ birimleri, $t = 1, \dots, T$ zamanı, y_{it} durağanlığı sınanan değişkeni, ϵ_{it} durağan hata terimini ifade etmektedir. Yapılan birim kök testinin farklı seçeneklerine göre değişen z_{it} ise ya panel ortalamasını, ya panel ortalaması ve trendini ya da bunlardan hiçbirinin olmadığını (0) göstermektedir. Panel birim kök testlerinde genel olarak $H_0: \rho_i = 1$ “Ele alınan veri setinde birim kök vardır” boş hipotezine karşı $H_a: \rho_i < 1$ “Ele alınan veri setinde birim kök yoktur” alternatif hipotezi sınanmaktadır (Hsiao, 2003: 296-304; Breitung ve Pesaran, 2005: 281).

²⁹ Zaman serilerinde birim kök varlığını sınamak amacıyla kullanılan Dickey-Fuller (DF), düzeltilmiş Dickey Fuller (ADF) ve Philips-Perron (PP) testleri, panel veri setlerinde durağanlığı saptayabilmek doğrultusunda geliştirilen testlerin orijinini oluşturmaktadır (Levin, Lin ve Chu, 2002: 2).

Çalışmada veri setlerinin durağanlığını sınavabilmek için Levin, Lin ve Chu³⁰ -LLC- (2002), Im, Pesaran ve Shin³¹ -IPS- (2003), Maddala ve Wu (1999) ile Choi tarafından kurgulanan Fisher-ADF (Choi-Z) ve Fisher-PP (Choi-Z)³² testleri kullanılmıştır.

³⁰ LLC testi tüm panel birimlerinin (birey, bölge, ülke vb) ortak bir otokorelasyon parametresine (Formül 2'de yer alan "p" değerine) sahip olduğu varsayımına dayanmaktadır. Test üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada;

$$\Delta y_{it} = p_i y_{i,t-1} + \sum_{L=1}^{p_i} \theta_{iL} \Delta y_{i,t-L} + \alpha_{mi} d_{mt} + \epsilon_{it} \quad (3)$$

şeklinde her bir yatay kesit için ADF denklemi kurgulanır. Bu regresyon denklemi ışığında $\hat{\epsilon}_{it}$ ve \hat{v}_{it-1} kalıntı değerlerini belirleyecek iki yardımcı model oluşturulur. Daha sonra tahmin edilen kalıntı değerleri;

$$\tilde{\epsilon}_{it} = \hat{\epsilon}_{it} / \hat{\sigma}_{\epsilon_i} \quad (4)$$

$$\tilde{v}_{it-1} = \hat{v}_{it-1} / \hat{\sigma}_{\epsilon_i} \quad (5)$$

(4) ve (5) işlemleri ile birimlerdeki heterojenliği kontrol edebilmek için standartlaştırılır. Son olarak elde edilen $\tilde{\epsilon}_{it}$ ile \tilde{v}_{it-1} değerleri;

$$\tilde{\epsilon}_{it} = p \tilde{v}_{it-1} + \bar{\epsilon}_{it} \quad (6)$$

(6) denklemi kullanılarak HEKK yöntemi eşliğinde analiz edilir (Levin, Lin ve Chu, 2002: 5-8). Burada p'nin aldığı değere göre veri setinin birim kök içerip içermediği tespit edilir. (Detaylı bilgi için bakınız: Levin, Andrew, Chien-Fu Lin ve C.S. James Chu (2002). Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties, Journal of Econometrics, 108, ss.1-24.)

³¹ IPS testinde de tıpkı LLC testinde olduğu gibi ADF denkleminde yararlanılmaktadır. Ancak LLC testinin aksine IPS testi panel birimlerinin farklı otokorelasyon parametrelerine sahip olmasına izin vermektedir. Nitekim IPS testi her bir yatay kesit için;

$$\Delta y_{it} = \theta_i y_{i,t-1} + z'_{it} q_i + \epsilon_{it} \quad (7)$$

(7) denklemindeki ϵ_{it} değerinin tüm i ve t'ler için normal ve bağımsız dağıldığını, ancak birimlere göre heterojen varyanslara sahip olduğunu varsaymaktadır. Dolayısıyla bu testte her bir birim için ayrı ayrı ADF testi uygulanmaktadır (Im, Pesaran ve Shin, 2003: 56). IPS testi istatistiği ise her bir birim için uygulanan alt test istatistiklerinin ortalamasından oluşmaktadır. Testin boş hipotezi $H_0: p_i = 1$ "Ele alınan veri setindeki her bir i'de birim kök vardır" şeklindeyken alternatif hipotezi ise $H_a: p_i < 1$ "Birimlerden en az biri birim kök içermemektedir" şeklindedir. Test istatistiği;

$$\bar{t}_{NT} = (\sum_{i=1}^N t_{iT_i}(p_i)) / N \quad (8)$$

(8) denklemi ile hesaplanıp, genel itibariyle her bir yatay kesit için hesaplanan ADF istatistiklerinin aritmetik ortalamasını vermektedir (Im, Pesaran ve Shin, 2003: 60). (Detaylı bilgi için bakınız: Im, Kyung S., M.Hashem Pesaran ve Yongcheol Shin (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels, Journal of Econometrics, 115, ss. 53-74.)

³² Maddala ve Wu (1999) ile Choi (2001) tarafından kurgulanmış Fisher testleri, IPS testinde olduğu gibi her bir birimin durağanlığını sınamaktadır. Testler zaman serileri için kurgulanmış ADF ve PP testlerinin, panel veri setleri için geliştirilmesi ile uygulanmaktadır. Fisher ADF ve Fisher PP analizlerinde test istatistiği;

$$\bar{\Pi} = -2 \sum_{i=1}^N \log(\Pi_i) \quad (9)$$

(Π_i = her bir birim için hesaplanan birim kök değeri)

(9) şeklinde hesaplanmaktadır (Maddala ve Wu, 1999: 636).

Kullanılan her testin farklı varsayımlara sahip olması, ele alınan değişkenlerin durağanlıkları itibariyle farklı varsayımlara göre sınanabilmesi sağlamıştır.

4.1.2.2. Panel eşbütünleşme testleri

Genel olarak eşbütünleşme testleri, durağan olmayan iktisadi değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını incelemektedir. Nitekim iki ya da daha fazla değişken arasında eşbütünleşik bir ilişki varsa, bu değişkenlerin kısa dönemdeki uyumsuz hareketleri uzun dönemde ortadan kalkacaktır. Ayrıca değişkenlerin uzun dönemde birbirleriyle paralel hareket etmeleri, aralarındaki farkın sabit olacağını da göstermektedir (Engle ve Granger, 1987: 252; Johansen, 1991: 1565; Phillips, 1991: 284-285).

Eşbütünleşme testleri ilk olarak iki ya da daha fazla zaman serisi arasındaki ilişkiyi inceleyebilmek üzere Engle ve Granger (1987), Johansen (1991) ve Phillips (1991) tarafından iki aşamalı test şeklinde geliştirilmiştir (Breitung ve Pesaran, 2008: 302). Çalışmada panel veri setlerinde eşbütünleşik ilişkilerin saptanması ise Engle-Granger ile Johansen testlerinin teorik çerçevesinde şekillenen Pedroni³³ (1999) ve Kao³⁴ (1999) testleri ile gerçekleştirilmektedir.

Choi'nin Z testi istatistiği ise;

$$Z = 1/\sqrt{N} \sum_{i=1}^N \phi^{-1} (\Pi_i) \quad (10)$$

(10) şeklinde hesaplanmaktadır (ϕ^{-1} = standart normal dağılımın kümülatif dağılım fonksiyonu) (Choi, 2001: 253).

³³ Pedroni eşbütünleşme testi, ele alınan değişkenlerde eşbütünleşik bir ilişkinin olup olmadığını saptayabilmek amacıyla grup içi (dört) ve gruplar arası (üç) olmak üzere toplamda yedi farklı alt eşbütünleşme testinin gerçekleştirilmesi ile yapılmaktadır. Tüm alt testlerin boş hipotezi "Ele alınan değişkenler arasında eşbütünleşme yoktur" şeklindedir. Grup içi dört testten ilki grup içi varyans oranı (panel-v) istatistiğini, ikincisi Philips-Perron (panel-rho) istatistiğini, üçüncüsü parametrik olmayan Philips-Perron (panel-pp) istatistiğini ve dördüncüsü parametrik ADF (panel-ADF) istatistiğini; gruplar arası testlerden ise ilki Philips-Perron (grup-rho) istatistiğini, ikincisi parametrik olmayan Philips-Perron (grup pp) istatistiğini ve üçüncüsü parametrik olan ADF (grup-ADF) istatistiğini içermektedir (Pedroni, 1999: 660-665). Pedroni eşbütünleşme testinde temel model;

$$y_{it} = \alpha_i + \delta_i t + \beta_{1i} x_{1i,t} + \beta_{2i} x_{2i,t} + \dots + \beta_{mi} x_{mi,t} + e_{it} \quad (11)$$

(11) denklemindeki gibidir. Formülde $t = 1, \dots, T$; $i = 1, \dots, N$; $m = 1, \dots, M$; α_i birim etkileri; δ_i zaman etkileri; y ile x ise I(1) düzeyinde eşbütünleşik olduğu düşünülen değişkenleri göstermektedir (Pedroni, 1999: 656). Buradan;

4.1.2.3. Dinamik panel veri tahmincileri

Aralarında eşbütünleşik ilişki saptanan değişkenlerin uzun dönemli karakteristik özellikleri hata düzeltme modelleri (HDM) ile belirlenebilmektedir. HDM'lerin bünyelerindeki enstrümanlar, incelenen seriler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkileri ortaya koymaktadır (Engle ve Granger, 1987: 252). Panel veri analizinde kullanılan HDM'ler Gecikmesi Dağıtılmış Modellerden (ARDL) türetilmiştir (Pesaran, Shin ve Smith: 1999: 622).

Genel olarak ARDL modelleri kısa dönemde birimlere ilişkin tahminlerin heterojenliğine, uzun dönemde ise birbirine yakınsamasına izin vermemektedir.³⁵

$$e_{it} = p_i e_{it-1} + u_{it} \quad (12)$$

(12) denkleminde “ $p_i = 1$ ” şeklinde kurgulanan H_0 hipotezi bahsedilen alt testler ile incelenir. Alt testler çerçevesinde kurulan alternatif hipotezler ise grup içi boyut açısından tüm birimler (i) için ($p_i = p$) < 1, gruplar arası boyut açısından ise tüm birimler (i) için $p_i < 1$ şeklindedir. Dolayısıyla grup içi boyutta testler ortak bir p_i otoregresif değer tahmin ederken, gruplar arası boyutta ortak bir değer bulunmamaktadır (Pedroni, 1999: 665). (Detaylı bilgi için bakınız: Pedroni, Peter (1999). Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors, Oxford Bulletin of Economics and Statistics, Special Issue, ss. 653-670.)

³⁴ Kao eş bütünleşme testi, birinci düzeyde durağan panel seriler arasındaki ilişkinin belirlenmesinde DF ve ADF testleri ile şekillendirilen bir yöntemdir. Kao eş bütünleşme testinde ele alınan model;

$$y_{it} = \alpha_i + \beta x_{it} + e_{it} \quad (13)$$

(13) denklemindeki gibi olup, incelenecek hata terimi DF testleri için;

$$e_{it} = p e_{i,t-1} + v_{it} \quad (14)$$

ADF testi için ise;

$$e_{it} = \tilde{p} e_{i,t-1} + \sum_{j=1}^p \phi_j \Delta e_{i,t-j} + v_{it} \quad (15)$$

dir (Kao, 1999: 6-9). Kao testinde uzun dönem analizi için “Ele alınan değişkenler arasında eş bütünleşme yoktur” boş hipotezi altında dört adet DF ve bir adet ADF istatistiği geliştirmiştir. DF testlerinden ilk ikisi güçlü dışsallık varsayımını, diğerleri ise içsel bağıntı varsayımını dikkate almaktadır (Kao, 1999: 9). (Detaylı bilgi için bakınız: Kao, Chihwa (1999). Spurious Regression and Residual-based Tests for Cointegration in Panel Data, Journal of Econometrics, 90, ss. 1-44.)

³⁵ Standart ARDL (p,q) modeli:

$$y_{it} = \sum_{j=1}^p \lambda_{ij} y_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \delta'_{ij} x_{i,t-j} + \gamma'_i d_t + \epsilon_{it} \quad (16)$$

şeklinde olup, burada y_{it} bağımlı değişken, x_{it} (kx1) vektörlü zamana ve birime göre değişen bağımsız değişken, $\gamma'_i d_t$ ise birim/zaman etkileri göstermektedir. Eşitlik 16'da ele alınan model, hata düzeltme formuna dönüştürülürse;

$$\Delta y_{it} = \phi_i y_{i,t-1} + \beta'_i x_{it} + \sum_{j=1}^{p-1} \lambda'_{ij} \Delta y_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{q-1} \delta'_{ij} \Delta x_{i,t-j} + \gamma'_i d_t + \epsilon_{it} \quad (17)$$

ARDL modellerinin bu özelliği özellikle bölgesel analizleri içeren çalışmalarda çok fazla tercih edilememesine neden olmaktadır. Bu çerçevede ya hem kısa hem de uzun dönem ya da sadece kısa dönem tahminlerinin birimlere göre farklılaşabildiği, böylece heterojen yapıya sahip veri setlerinin ele alınabildiği modeller kullanılmaktadır. Nitekim Pesaran ve Smith (1995) tarafından geliştirilen ortalama grup tahmincisi kısa ve uzun dönemde tahminlerin birimlere göre yapılabilmesini sağlamaktayken, Pesaran, Shin ve Smith (1999) tarafından geliştirilen havuzlanmış ortalama grup tahmincisi sadece kısa dönemde birimlere göre parametre tahminin yapılmasını sağlamakta, uzun dönemde ise tahmin parametrelerinin homojen olduğunu kabul etmektedir.

Ortalama grup tahmincisi eşitlik 17'deki süreci tüm panel birimleri için uygulamakta, nihai katsayıların ise ortalamasını almaktadır. Bu şekilde modeldeki parametrelerin birimlere göre tam heterojenliği sağlanmakta ve tutarlı ortalama tahmini elde edilmektedir. Ancak parametreler veri setindeki birimlere göre değişmiyor ve birbirine yakınsıyorsa, ortalama grup tahmincisi her ne kadar tutarlı olsa da etkin sonuçlar vermemektedir (Pesaran ve Smith, 1995: 82-83).

Pesaran, Shin ve Smith (1999) tarafından geliştirilen havuzlanmış ortalama grup tahmincisi ise bahsedilen durumda etkin ve tutarlı tahminler elde edilmesini sağlamaktadır. Havuzlanmış ortalama grup tahmincisi, hata düzeltme parametresi ile kısa dönem katsayılarının her bir birime göre hesaplanmasına izin vermekteyken, uzun dönemde ise tüm birimler için ortak bir katsayı belirlenmesini sağlamaktadır (Pesaran, Shin ve Smith, 1999: 630). Bu durum havuzlanmış ortalama grup tahmincisinin kısa dönem katsayılarını ve hata terimi varyanslarını gruplara göre heterojen, tahmincinin temel sınırlamaları nedeniyle uzun dönem tahminlerini ise homojen belirleyebildiğini göstermektedir.³⁶

elde edilir. Burada $i = 1, 2, \dots, N$ ve $t = 1, 2, \dots, T$; hata parametresi olan $\phi_i = -(1 - \sum_{j=1}^p \lambda_{ij})$, $\beta_i = \sum_{j=0}^q \delta_{ij}$, $\lambda_{ij}^* = -\sum_{m=j+1}^p \lambda_{im}$, $j=1, \dots, p-1$ ve $\delta_{ij}^* = \sum_{m=j+1}^q \delta_{im}$, $j=1, \dots, q-1$, $i=1, \dots, N$ (Pesaran, Shin ve Smith, 1999: 623). (Detaylı bilgi için bakınız: Pesaran, M.Hashem, Yongcheol Shin ve Ron P.Smith (1999). Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panels, Journal of American Statistical Association, 94(446), ss.621-634)

³⁶ Ortalama grup tahmincisi ile havuzlanmış ortalama grup tahmincisi arasındaki tercih Hausman spesifikasyon testi sonuçlarına göre yapılmaktadır. Şayet heterojenlik koşulları kısa ve uzun dönemde geçerli değil ise ortalama grup tahmincisi ile elde edilen sonuçlar tutarsız olacaktır (Tatoğlu, 2012b: 255).

4.2. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Çalışmada 2004-2011 yıllarına ait 26 İstatistiki Bölge Birimi'ne ilişkin sosyal harcama, sağlık harcamaları, eğitim harcamaları, sosyal güvenlik/yardım harcamaları, nüfus, gayri safi katma değer, vergi hasılatı, TEFE ve yoksulluk oranı verileri kullanılmıştır.³⁷ TÜİK, Kalkınma Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü ile Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü'nden elde edilen söz konusu veriler yıllık frekansta düzenlenmiştir. Geliştirilen ana ve alt hipotezleri test edebilmek için kullanılan değişkenlerin özet bilgileri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Veriler

Değişkenin; Kodu	Tanımı
YO ₁	Yoksulluk Oranı % 50
YO ₂	Yoksulluk Oranı % 60
KBSaH	Kişi Başına Düşen Reel Sağlık Harcamaları
KSEgH	Kişi Başına Düşen Reel Eğitim Harcamaları
KBSGYH	Kişi Başına Düşen Reel Sosyal Güvenlik/Yardım Harcamaları
KBSH	Kişi Başına Düşen Reel Sosyal Harcama
SaH/GSKD	Sağlık Harcamalarının GSKD İçerisindeki Payı
EgH/GSKD	Eğitim Harcamalarının GSKD İçerisindeki Payı
SGYH/GSKD	Sosyal Güvenlik/Yardım Harcamalarının GSKD İçerisindeki Payı
SH/GSKD	Sosyal Harcamalarının GSKD İçerisindeki Payı
SaH/VH	Sağlık Harcamalarının Vergi Hasılatı İçerisindeki Payı
EgH/VH	Eğitim Harcamalarının Vergi Hasılatı İçerisindeki Payı
SGYH/VH	Sosyal Güvenlik/Yardım Harcamalarının Vergi Hasılatı İçerisindeki Payı
SH/VH	Sosyal Harcamalarının Vergi Hasılatı İçerisindeki Payı

4.3. Çalışmanın Bulguları

Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkileri belirleyebilmek için geliştirilen hipotezler öncelikle statik panel veri analizi tahmin yöntemleri ile incelenmiştir. Daha sonra ise bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkileri belirleyebilen dinamik panel veri analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Aşağıda söz konusu analizlere ve elde edilen sonuçlara yer verilmektedir.

³⁷ Veri seti ile ilgili ayrıntılı bilgiler EK-1'de yer almaktadır.

4.3.1. Statik panel veri analizi sonuçları

Türkiye’de sosyal harcamalar ile alt bileşenlerinin yoksulluk oranını nasıl ve hangi yönde etkilediği bu çalışmanın ele alarak incelediği ve etrafında şekillendiği temel problemlerdir. Bu problemler çerçevesinde çalışmada iki araştırma sorusu geliştirilmiştir. Bunlardan ilki “Türkiye’de bölgeler itibariyle yapılan sosyal harcamalar bölgelerin yoksulluk oranlarını etkilemekte midir?” şeklinde olup, veri derleme sürecinde sosyal harcamaların kişi başına düşen değerleri, gayri safi katma değer ve vergi hasılatı içerisindeki payları alınarak oluşturulan alt hipotezler ile irdelenmiştir. Çalışmada ele alınan diğer araştırma sorusu ise “Bölgelere göre yapılan sosyal harcamaların alt bileşenleri (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal yardım) bölgelerin yoksulluk oranlarını etkilemekte midir?” şeklindedir. Yine bu araştırma sorusu da alt bileşenlerin kişi başına düşen değerleri, gayri safi katma değer ve vergi hasılatı içerisindeki payları esas alınarak oluşturulan hipotezler aracılığıyla incelenmiştir. Yoksulluk oranı ile sosyal harcamalar ve alt bileşenleri arasındaki ilişkilerin statik panel veri analizi yöntemleriyle incelendiği bu başlıkta, iki temel araştırma sorusu çerçevesinde geliştirilen fonksiyonel ilişkiler ve modeller ele alınmaktadır.

4.3.1.1. Sosyal harcamaların yoksulluk üzerine etkileri

Çalışmanın literatür incelemesi ve kavramsal çerçeve bölümlerinde ayrıntılarıyla değinildiği gibi yoksulluk probleminin pek çok belirleyicisi bulunmaktadır. Bahsedilen faktörler hiç şüphesiz ki yoksulluk oranının artmasına ya da azalmasına neden olabilmektedir. Literatürde genel olarak kişi başına düşen gelir, nüfus, hane halkı sayısı, yaşlıların toplam nüfus içerisindeki payı, bebek ölüm oranı, işsizlik oranı, kadınların iş gücüne katılma oranı, eğitim düzeyi, hayatta kalma süresi, et ve süt tüketim sıklığı, kültürel faaliyetlere katılma sıklığı, kamu kesiminden yapılan sosyal harcamaların düzeyi gibi değişkenlerin yoksulluğun belirleyicisi ya da açıklayıcısı olarak anıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada ise ele alınan ilk araştırma sorusunun yanıtlanabilmesi açısından sadece kamu kesimince gerçekleştirilen sosyal harcamaların yoksulluk oranı üzerindeki etkileri

belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda kişi başına düşen sosyal harcamalar, sosyal harcamaların gayri safi katma değer içerisindeki payı ve sosyal harcamaların vergi hasılatı içerisindeki payının yoksulluk oranı ile ilişkilerinin incelendiği hipotezler geliştirilmiş, söz konusu değişkenlerin bağımsız değişken, diğer faktörlerin ise sabit varsayıldığı modeller türetilmiş ve analiz edilmiştir.

4.3.1.1.1. Kişi başına sosyal harcamalar ile yoksulluk oranı ilişkisi

Türkiye’de sosyal harcamaların yoksulluk oranı üzerinde nasıl ve hangi yönde etkileri olduğunu tespit edebilmek için öncelikle kişi başına sosyal harcamalar ile yoksulluk oranı arasındaki ilişkiler irdelenmiştir. Bu bağlamda bölgeler itibariyle yapılan kişi başına sosyal harcamalar ile bölgelerin yoksulluk oranları arasında bir ilişki olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla geliştirilen H_{11} hipotezi çerçevesinde oluşturulan fonksiyonel ilişki;

$$\text{Yoksulluk Oranı} = f(\text{Kişi Başına Sosyal Harcamalar, Diğer Faktörler})$$

olup, hipotezi test edebilmek için kurgulanan ekonometrik model ise;

$$YO_{it} = \beta_0 + \beta_1 KBSH_{it} + u_{it} \quad (18)$$
$$i = 1, \dots, 26 \text{ (26 Bölge İBBS 2)}, \quad t = 1, \dots, 8 \text{ (2004-2011)}$$

şeklindedir. Formülde “YO” yoksulluk oranını, “KBSH” merkezi yönetim bütçesince gerçekleştirilen kişi başına sosyal harcamaları, “i” 26 istatistikî bölgeyi ve “t” ise 2004-2011 dönemindeki her bir yılı göstermektedir. H_{11} hipotezinin sınanması sürecinde % 50 ve % 60 yoksulluk sınırlarına göre bağımlı değişkeni sırasıyla YO_1 ve YO_2 olan iki farklı model kullanılmıştır. Analizin ilk aşamasında tahmin için klasik modelin uygun olup olmadığı, dolayısıyla modelin bünyesinde birim ve/veya zaman etkileri içerip içermediği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda söz konusu hipoteze ilişkin olarak kurulan modellere F Testi ve Olabilirlik Oranı Testi uygulanmıştır. Testlerin sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. H_{11} Hipotezi İçin F Testi ve Olabilirlik Oranı Testi Özet Sonuçları

	F Testi	Birim ve Zaman Etkiler		Zaman Etkiler
		Birim Etkiler		
Model 1 (Bağımsız Değişken YO ₁)				
F-f (25, 181)	12,09			
chi2_c		132,09	107,24	2,39
p_c	0,000 ^a	0,000 ^a	0,000 ^a	0,051 ^c
Model 2 (Bağımsız Değişken YO ₂)				
F-f (25, 181)	20,40			
chi2_c		203,42	168,82	2,12
p_c	0,000 ^a	0,000 ^a	0,000 ^a	0,054 ^c

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Yukarıdaki tablodan da görülebildiği gibi F Testi sonuçlarına göre, kurulan modellerde birim etkilerin sıfıra eşit olduğuna ilişkin H_0 hipotezi ($u_i = 0$) % 1 anlam düzeyinde reddedilmektedir ($p < 0,01$). Buna bağlı olarak klasik modelin uygun olmadığı, iki modelin de birim etkiler içerdiği rahatlıkla söylenebilir. Olabilirlik Oranı Testi sonuçları ise modellerde birim etkilerin olmadığına ilişkin boş hipotezin % 1 anlam düzeyinde reddedilmekteyken ($p < 0,01$), zaman etkilerin olmadığına ilişkin boş hipotezin reddedilememekte olduğunu ($p > 0,05$) göstermektedir. Dolayısıyla modellerde sadece birim etkiler bulunmaktadır. H_{11} hipotezinin sınanması açısından klasik modelin uygun olmadığı, modelin bünyesinde birim etkiler barındırdığı saptandıktan sonra, yapılacak tahminin sabit etkiler modeliyle mi yoksa rassal etkiler modeliyle mi tutarlı olacağını belirleyebilmek için Hausman Testi uygulanmıştır. Test sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. H_{11} Hipotezi İçin Hausman Testi Özet Sonuçları

	-----Katsayılar-----			Std. Hata
	Sabit Etkiler (b)	Rassal Etkiler (B)	Fark (b-B)	
Model 1 (Bağımsız Değişken YO ₁)				
KBSH	-0.0000094	-0.0000041	-0.000009	0.0000029
chi2(1)	9,34			
Prob>chi2	0,0022 ^a			
Model 2 (Bağımsız Değişken YO ₂)				
KBSH	-0.0000056	0.0000012	-0.0000068	0.0000025
chi2(1)	7,75			
Prob>chi2	0,0054 ^a			

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 3'te yer alan Hausman Testi sonuçlarına göre, her iki model için de sabit etkiler modelinden elde edilen sonuçlar ile rassal etkiler modelinden elde edilen sonuçlar arasında % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı, sistematik bir farklılık bulunduğu anlaşılmaktadır ($p < 0,01$). Yani modelin bağımsız değişkenleri ile birim etkiler arasında korelasyon olup, H_{11} hipotezi için rassal etkiler modeli tutarsız, sabit etkiler modeli ise tutarlıdır. Ayrıca Tablo 7'de yer alan analiz sonuçlarına göre iki modelde de bağımsız değişken ile bölgelere ait gözlemlenemeyen etkiler arasında bir ilişki olduğu görülmektedir (Bağımsız değişken ile hata terimleri arasındaki korelasyon değeri Model 1 için -0,485 ve Model 2 için ise -0,4298'dir). Dolayısıyla bu bulgular ile Hausman Testinin sonuçları örtüşmektedir.

Yapılan testler sonrasında tek yönlü sabit birim etkiler modelinin kullanılması gerektiği görülmüştür. Ancak söz konusu model ile etkin ve tutarlı tahminlerin elde edilebilmesi için analizin temel varsayımlarını zedeleyen değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon problemlerinin tespit edilmesi ve varsa bu problemlerin dikkate alınarak tahminlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda öncelikle modellerde değişen varyans olup olmadığını saptayabilmek amacıyla Wald Testi uygulanmıştır. Test sonuçları Tablo 4'de yer almaktadır.

Tablo 4. H_{11} Hipotezi İçin Wald Testi Sonuçları

	Ki-kare değeri	p-değeri
Model-1	95,17	0,000 ^a
Model-2	1682,79	0,000 ^a

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 4'de yer alan Wald Testi sonuçlarına göre, gerek Model 1 ($\chi^2(26) = 95,17$) gerekse Model 2 ($\chi^2(26) = 1682,79$) için birimlere göre değişen varyansın olmadığına ilişkin H_0 hipotezi % 1 anlam düzeyinde reddedilmiş ($p = 0,000$), her iki modelde de değişen varyans probleminin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Değişen varyans probleminin iki model için de giderilebilmesi açısından dirençli standart hatalar (Robust) ile tahmin yapılmış olup, tahmin sonuçlarına Tablo 7'nin ilk sütununda yer verilmiştir.

Tahmin edilen modellerde otokorelasyonun varlığını sınamak amacıyla Durbin-Watson ve Baltagi-Wu (LBI) Testleri kullanılmıştır. Test sonuçları Tablo 5’te yer almaktadır.

*Tablo 5. H_{11} Hipotezi İçin Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Testleri Sonuçları**

	Durbin-Watson	Baltagi-Wu (LBI)
Model-1	1,8812551	2,0159753
Model-2	2,0003417	2,1625461

* Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Testleri için temel alınan eşik değeri “2” dir.³⁸

Tablo 5’ten de görüldüğü üzere, Model 1 için Durbin-Watson Testi sonucu (1,8812551) eşik değerinin altında iken, Baltagi-Wu (LBI) Testi sonucu (2,0159753) ise eşik değerinin üzerinde çıkmıştır. Model 2’de ise gerek Durbin-Watson (2,0003417) gerekse Baltagi-Wu (LBI) (2,162546) Testlerinin sonuçları eşik değerinin üzerindedir. Bu doğrultuda sadece Model 1 için otokorelasyon varlığı görülmekte olup, hem değişen varyans hem de otokorelasyon problemini dikkate alınarak yapılan kümelenebilir standart hatalı tahminler (Cluster) Tablo 7’nin ikinci sütununda yer almaktadır.

Değişen varyans ve otokorelasyon problemlerinin dışında analiz sonuçlarının sapmalı ve tutarsız olmasına neden olan bir başka olgu da hata terimlerinin birimlere göre bağımsız olmaması sonucunda ortaya çıkan birimler arası korelasyondur. Bu problemin varlığının sınanabilmesi amacıyla Pesaran’ın CD Testi, Friedman Testi ve Frees Testi³⁹ kullanılmıştır. Test sonuçları Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. H_{11} Hipotezi İçin Pesaran’ın CD Testi, Friedman Testi ve Frees Testi

Sonuçları

	Pesaran-CD Testi	Friedman Testi	Frees Testi
Model-1	8,802 ^a	31,872	1,783 ^a
Model-2	11,096 ^a	41,526 ^b	1,631 ^a

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

³⁸ Çalışmada özellikle veri setinin uzun bir zaman serisinden oluşmaması, birim (bölge) sayısının ise fazla olmasından dolayı her iki testten de “2” kritik değerinin üzerinde sonuç veren modellerde otokorelasyon olmadığı kanısına ulaşılmış, testlerden sadece bir tanesinin eşik değerinin aşağısında kalması durumunda ise ele alınan modelde otokorelasyonun olduğu kabul edilmiştir.

³⁹ Frees’in Q dağılımına göre oluşan kritik değerler;
 $\alpha \Rightarrow 0.10$: 0.3169; $\alpha \Rightarrow 0.05$: 0.4325; $\alpha \Rightarrow 0.01$: 0.6605

Tablo 6’da görüldüğü gibi, Model 1 için CD Testi değeri 8,802 ($p = 0,000$), Friedman Testi değeri 31,872 ($p = 0,1618$) ve Frees Testi değeri 1,783, Model 2 için ise CD Testi değeri 11,096 ($p = 0,000$), Friedman Testi değeri 41,526 ($p = 0,0202$) ve Frees Testi değeri 1,631’dir. Buna göre Model 1 açısından CD ve Frees Testleri % 1 anlam düzeyinde birimler arası korelasyon olduğunu göstermekte, buna karşılık Friedman Testi modelin birimler arası korelasyon içermediğine ilişkin boş hipotezi reddedememektedir.⁴⁰ Lakin Model 2’de ise üç testte de modelin birimler arası korelasyon içermediğine ilişkin boş hipotezin (CD ve Frees Testleri % 1, Friedman Testi % 5 anlam düzeyinde) reddedildiği görülmektedir. İki model için de birimler arası korelasyonun dikkate alındığı Driscoll ve Kraay (DK) tahmincisine ilişkin sonuçlar Tablo 7’nin üçüncü sütununda yer almaktadır.

Tablo 7. H_{11} Hipotezi İçin Robust, Cluster ve Driscoll-Kraay Tahmincisi Sonuçları

	Model 1			Model 2		
	Robust	Cluster	DK	Robust	Cluster	DK
KBSH	-0,0000094 ^c [0,0000053] (-1,77)	-0,0000094 [0,0000066] (-1,42)	-0,0000094 [0,0000066] (-1,32)	-0,0000056 [0,0000057] (-0,98)	-	-0,0000056 [0,000008] (-0,7)
Sabit	0,1333 ^a [0,0045] (29,85)	0,1333 ^a [0,0055] (24,35)	0,1333 ^a [0,0067] (19,77)	0,2007 ^a [0,0048] (41,67)	-	0,2007 ^a [0,0079] (25,39)
F	{1,181} 3,14	{1,25} 2,01	{1,7} 1,75	{1,181} 0,96	-	{1,7} 0,49
Prob > F	0,0783	0,1691	0,2276	0,328	-	0,5054
R ² (within)	0,2885	0,2885	0,2885	0,3528	-	0,3528
R ² (between)	0,4053	0,4053	-	0,4977	-	-
R ² (overall)	0,1848	0,1848	-	0,1507	-	-
corr(u _i , X _b)	-0,485	-0,485	-	-0,4298	-	-
sigma_u	0,0218	0,0218	-	0,0294	-	-
sigma_e	0,0155	0,0155	-	0,0166	-	-
Rho	0,6642	0,6642	-	0,7577	-	-
Maks. lag	-	-	2	-	-	2

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır. Katsayı tahminlerinin standart hataları [] içerisinde, t değerleri () içerisinde gösterilmiştir.

Tablo 7, “Türkiye’de bölgeler itibariyle yapılan kişi başına sosyal harcamalar ile bölgelerin yoksulluk oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki hipoteze ilişkin yapılan analizlerin sonuçlarına yer vermektedir. İki model açısından uygulanan üç farklı tahmin yönteminden elde edilen sonuçlar da, kişi başına sosyal harcamaların yoksulluk düzeyini negatif yönlü etkilediğini göstermektedir. Ancak sadece Model 1

⁴⁰ “Friedman Testi” parametrik olmayan bir test olduğu için diğer testlere göre gücü daha zayıftır. Bu sebeple birimlerarası korelasyonun varlığını ortaya koyan diğer test sonuçları daha güvenilirdir.

için dirençli standart hatalar (Robust) yöntemi ile yapılan tahminde, kişi başına sosyal harcamalar bağımsız değişkeninin yoksulluk oranı (% 50) bağımlı değişkeni üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır (F değeri 0,07). Buna göre kişi başına sosyal harcamalarda bir birimlik artış % 50 sınırında tanımlanmış yoksulluk oranını -0,0000094 kadar düşürmektedir ($p < 0,10$). Her iki model için de elde edilen diğer tahminler ise istatistiksel olarak anlamsızdır.

4.3.1.1.2. Sosyal harcamalar/GSKD ile yoksulluk oranı ilişkisi

Sosyal harcamaların yoksulluk oranı üzerinde nasıl ve hangi yönde etkileri olduğunu tespit edebilmek için Türkiye'deki istatistiki bölgeler özelinde yapılan araştırmada ikinci olarak sosyal harcamaların gayri safi katma değer içerisindeki payı ile yoksulluk oranı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Daha öncede belirtildiği gibi literatürde sosyal harcamaların gayri safi katma değer içerisindeki payı ile yoksulluk oranı arasındaki ilişkileri ele alan ve sosyal harcamaların gayri safi katma değer içerisindeki payı arttıkça yoksulluğun azaldığı sonucuna ulaşan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Dolayısıyla gerek çalışmanın temel sorunsallarından olan problemi yanıtlayabilmek gerekse literatürde sözü edilen ilişkiyi Türkiye özelinde sınavabilmek açısından sosyal harcamaların gayri safi katma değer içerisindeki payı ile yoksulluk oranı arasında ilişki olup olmadığı H_{12} hipotezi ile ele alınmaktadır. Bu hipotez için;

Yoksulluk Oranı = f (Sosyal Harcamalar/Gayri Safi Katma Değer, Diğer Faktörler)

fonksiyonel ilişkisi geliştirilmiştir. Söz konusu hipotezi test edebilmek için oluşturulan ekonometrik model ise;

$$YO_{it} = \beta_0 + \beta_1 SH/GSKD_{it} + u_{it} \quad (19)$$

$i = 1, \dots, 26$ (26 Bölge İBBS 2), $t = 1, \dots, 8$ (2004-2011)

şeklinde. (19) nolu eşitlikte “YO” yoksulluk oranını, “SH/GSKD” merkezi yönetim bütçesince gerçekleştirilen sosyal harcamaların gayri safi katma değer içerisindeki payını, “i” 26 istatistiki bölgeyi ve “t” ise 2004-2011 dönemindeki her bir yılı

göstermektedir. H_{12} hipotezinin sınanması sürecinde de % 50 ve % 60 yoksulluk sınırlarına göre bağımlı değişkeni sırasıyla YO_1 ve YO_2 olan iki farklı model kullanılmıştır. H_{12} hipotezinin sınanması sürecinde de öncelikle kurulan modellerde birim ve/veya zaman etkilerin var olup olmadığı, dolayısıyla klasik modelin tutarlı sonuçlar verip veremeyeceği incelenmiştir. Bu bağlamda uygulanan F Testi ve Olabilirlik Oranı Testi sonuçları Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. H_{12} Hipotezi İçin F Testi ve Olabilirlik Oranı Testi Özet Sonuçları

	F Testi	Birim ve Zaman Etkiler	Birim Etkiler	Zaman Etkiler
Model 1 (Bağımsız Değişken YO_1)				
F-f	11,714			
chi2_c		129,827	103,84	2,126
p_c	0,000 ^a	0,000 ^a	0,000 ^a	0,053 ^c
Model 2 (Bağımsız Değişken YO_2)				
F-f	19,840			
chi2_c		197,111	163,614	2,062
p_c	0,000 ^a	0,000 ^a	0,000 ^a	0,054 ^c

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 8’deki F Testi sonuçlarına göre, kurulan modellerde birim etkilerin sıfıra eşit olduğuna ilişkin boş hipotezin ($u_i = 0$) % 1 anlam düzeyinde reddedilmekte olduğu ($p < 0,01$), yani klasik modelin uygun olmadığı, iki modelin de bünyesinde birim ve/veya zaman etkiler içerdiği görülmektedir. Olabilirlik Oranı Testi sonuçlarına göre ise modellerde birim etkilerin olmadığına ilişkin boş hipotez ($\mu_i = 0 | \partial_t \neq 0$) % 1 anlam düzeyinde reddedilmekte ($p < 0,01$), zaman etkilerin olmadığına ilişkin boş hipotez ($\mu_i \neq 0 | \partial_t = 0$) ise reddedilememektedir ($p > 0,05$). Dolayısıyla modeller sadece birim etkiler içermektedir.

H_{12} hipotezinin sınanması açısından klasik modelin uygun olmadığı, modelin bünyesinde birim etkiler içerdiği belirlendikten sonra, yapılacak tahminin sabit etkiler modeliyle mi yoksa rassal etkiler modeliyle mi tutarlı olacağını belirleyebilmek için Hausman Testi uygulanmıştır. Aşağıda yer alan Tablo 9’da da görüldüğü gibi, Hausman Testine göre her iki model için de sabit etkiler modelinden elde edilen sonuçlar ile rassal etkiler modelinden elde edilen sonuçlar arasında Model 1 için % 5, Model 2 için % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı, sistematik bir farklılık vardır. Dolayısıyla

tahmin sürecinde sabit etkiler modelinin tutarlı olduğu görülmektedir. Ayrıca Tablo 13'de yer alan analiz sonuçları da Hausman Testi sonuçlarını desteklemektedir (Bağımsız değişken ile hata terimleri arasındaki korelasyon değeri Model 1 için -0,6398 ve Model 2 için ise -0,5986'dır). Olabilirlik Oranı ve Hausman Testleri sonucunda H_{12} hipotezinin sınanması açısından tek yönlü sabit birim etkiler modelinin kullanılması gerektiği görülmüştür.

Tablo 9. H_{12} Hipotezi İçin Hausman Testi Özet Sonuçları

	-----Katsayılar-----			
	Sabit Etkiler (b)	Rassal Etkiler (B)	Fark (b-B)	Std, Hata
Model 1 (Bağımsız Değişken YO_1)				
SH/GSKD	-0,0657	0,0274	-0,0930	0,0370
chi2(1)	6,31			
Prob>chi2	0,0120 ^b			
Model 2 (Bağımsız Değişken YO_2)				
SH/GSKD	-0,0669	0,0264	-0,0933	0,0352
chi2(1)	7,00			
Prob>chi2	0,0081 ^a			

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Etkin ve tutarlı tahminlerin elde edilebilmesi için temel varsayımları zedeleyen problemlerin tespit edilmesi ve varsa bu problemlerin giderilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda ilk önce tahmin edilen modellerde değişen varyans olup olmadığına bakılmıştır. Değişen varyans probleminin tespiti için uygulanan Wald Testi sonuçlarına Tablo 10'da yer verilmektedir.

Tablo 10. H_{12} Hipotezi İçin Wald Testi Sonuçları

	Ki-kare değeri	p-değeri
Model-1	87,96	0,000 ^a
Model-2	1060,99	0,000 ^a

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 10'daki Wald Testi sonuçlarına göre, hem Model 1 ($chi2(26) = 87,96$) hem de Model 2 ($chi2(26) = 1060,99$)'de % 1 anlam düzeyinde birimlere göre değişen varyans bulunmaktadır ($p = 0,000$). Değişen varyans problemi iki model için de dirençli standart hatalar (Robust) ile giderilmiş olup, tahmin edilen değerler Tablo 13'ün ilk sütununda yer almaktadır.

Sabit birim etkiler modellerinde otokorelasyonun varlığı ise Durbin-Watson ve Baltagi-Wu (LBI) Testleri ile sınanmıştır. Test sonuçları Tablo 11’de yer almaktadır.

*Tablo 11. H₁₂ Hipotezi İçin Durbin Watson ve Baltagi-Wu Testleri Sonuçları**

	Durbin-Watson	Baltagi-Wu (LBI)
Model-1	1,8843004	2,0081651
Model-2	2,0052623	2,1629244

* Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Testleri için temel alınan eşik değer “2” dir.

Tablo 11’deki bulgulara göre, Model 1 için Durbin-Watson Testi sonucu (1,8843004) eşik değerinin altında iken, Baltagi-Wu (LBI) Testi sonucu (2,0081651) ise eşik değerinin üzerindedir. Model 2 için ise hem Durbin-Watson (2,0052623) hem de Baltagi-Wu (LBI) (2,1629244) Testlerinin sonuçları eşik değerinin üzerindedir. Bu doğrultuda sadece Model 1’de otokorelasyonun varlığından söz edilebilmektedir. Model 1 için hem değişen varyans hem de otokorelasyon problemini dikkate alarak tutarlı sonuçlar elde eden kümelenmiş standart hatalı (Cluster) tahminler Tablo 13’ün ikinci sütununda yer almaktadır.

Değişen varyans ve otokorelasyonun dışında analiz sonuçlarının sapmalı ve tutarsız olmasına neden olan bir başka problem de hata terimlerinin birimlere göre bağımsız olmaması sonucunda ortaya çıkan birimler arası korelasyondur. Bu problemin varlığının sınanabilmesi amacıyla Pesaran’ın CD Testi, Friedman Testi ve Frees Testi⁴¹ kullanılmıştır. Test sonuçları Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12. H₁₂ Hipotezi İçin Pesaran’ın CD Testi, Friedman Testi ve Frees Testi

Sonuçları

	Pesaran-CD Testi	Friedman Testi	Frees Testi
Model-1	8,705 ^a	29,038	1,767 ^a
Model-2	11,389 ^a	43,359 ^b	1,676 ^a

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 12’de görüldüğü üzere, Model 1 için CD Testi değeri 8,705 ($p = 0,000$), Friedman Testi değeri 29,038 ($p = 0,2623$) ve Frees Testi değeri 1,767 olup, Model 2

⁴¹ Frees’in Q dağılımına göre oluşan kritik değerler;
 $\alpha \Rightarrow 0.10$: 0.3169; $\alpha \Rightarrow 0.05$: 0.4325; $\alpha \Rightarrow 0.01$: 0.6605

için ise CD Testi değeri 11,389 ($p = 0,000$), Friedman Testi değeri 43,359 ($p = 0,0128$) ve Frees Testi değeri 1,676'dir. Model 1 açısından CD ve Frees Testleri % 1 anlam düzeyinde birimler arası korelasyon olduğunu göstermekte, buna karşılık Friedman Testi modelin birimler arası korelasyon içerdiğini reddetmektedir (bkz. ⁴⁰ nolu dipnot). Model 2'de ise üç testte de (CD ve Frees Testleri % 1, Friedman Testi % 5 anlam düzeyinde) modelin birimler arası korelasyon içermediğine ilişkin boş hipotezin reddedildiği görülmektedir. İki model için de birimler arası korelasyonun dikkate alındığı Driscoll ve Kraay (DK) tahmincisine ilişkin sonuçlar Tablo 13'ün üçüncü sütununda yer almaktadır.

Tablo 13. H_{12} Hipotezi İçin Robust, Cluster ve Driscoll-Kraay Tahmincisi Sonuçları

	Model 1			Model 2		
	Robust	Cluster	DK	Robust	Cluster	DK
SH/GSKD	-0,0657 ^b [0,0321] (-2,05)	-0,0657 ^b [0,0311] (-2,11)	-0,0657 ^c [0,0289] (-2,27)	-0,0669 ^c [0,0389] (-1,72)	-	-0,0669 [0,0502] (-1,33)
Sabit	0,1353 ^a [0,0049] (27,55)	0,1353 ^a [0,0046] (29,15)	0,1353 ^a [0,0052] (26,08)	0,2060 ^a [0,0059] (34,87)	-	0,2060 ^a [0,0086] (23,96)
F	{1,181} 4,20	{1,25} 4,46	{1,7} 5,14	{1,181} 2,95	-	{1,7} 1,77
Prob > F	0,0419	0,0448	0,0577	0,0877	-	0,2250
R ² (within)	0,4211	0,4211	0,4211	0,4001	-	0,4001
R ² (between)	0,5783	0,5783	-	0,5888	-	-
R ² (overall)	0,2031	0,2031	-	0,2309	-	-
corr(u_i, Xb)	-0,6398	-0,6398	-	-0,5986	-	-
sigma_u	0,0244	0,0244	-	0,0325	-	-
sigma_e	0,0155	0,0155	-	0,0165	-	-
Rho	0,7126	0,7126	-	0,7945	-	-
Maks. lag	-	-	2	-	-	2

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır. Katsayı tahminlerinin standart hataları [] içerisinde, t değerleri () içerisinde gösterilmiştir.

Tablo 13, “Sosyal harcamaların gayri safi katma değer içerisindeki payı ile bölgelerin yoksulluk oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotezin sınanması sürecinde elde edilen analiz sonuçlarını göstermektedir. İki model açısından uygulanan üç farklı tahmin yöntemi de sosyal harcamaların gayri safi katma değer içerisindeki payı arttıkça yoksulluk oranının azalacağını göstermektedir. Nitekim Model 1 için dirençli standart hatalar (Robust) (% 5), kümelendi standart hatalar (Cluster) (% 5) ve Driscoll-Kraay (DK) tahmincilerine (% 10) göre sosyal harcamaların gayri safi katma değer içerisindeki payında bir birimlik artış meydana gelmesi yoksulluk oranını 0,0657 birim azaltmaktadır. Model 2 için ise sadece dirençli standart hatalar (% 10)

tahmincisince elde edilen bağımsız değişkene ait katsayı değeri istatistiksel açıdan anlamlıdır. Buna göre yoksulluk sınırının % 60 olarak ele alındığı Model 2’de gayri safi katma değer içerisindeki sosyal harcamalar payı yoksulluk oranını Model 1’e göre daha fazla etkilemektedir.

4.3.1.1.3. Sosyal harcamalar/vergi hasılatı ile yoksulluk oranı ilişkisi

Türkiye’de sosyal harcamaların yoksulluk oranı üzerinde nasıl ve hangi yönde etkileri olduğunu tespit edebilmek için geliştirilen bir diğer hipotez, sosyal harcamaların vergi gelirleri içerisindeki payı ile yoksulluk düzeyi arasındaki ilişkinin varlığına yöneliktir. Bölgelere göre elde edilen vergi gelirlerinin ne kadarının sosyal bütçe ile yeniden bireylere aktarıldığı ve bu aktarım mekanizmasının yoksulluk oranı ile ilişkili olup olmadığı son derece önemli ve ele alınması gereken bir konudur. Bahsedilen kapsamda H_{13} hipotezi oluşturulmuş olup, bu hipotez için;

$$\text{Yoksulluk Oranı} = f(\text{Sosyal Harcamalar/Vergi Hasılatı, Diğer Faktörler})$$

fonksiyonel ilişkisi kurgulanmıştır. Hipotezin test edilmesi için geliştirilen ekonometrik model ise;

$$YO_i = f(SH/VH_t) \quad (20)$$

$i = 1, \dots, 26$ (26 Bölge İBBS 2), $t = 1, \dots, 8$ (2004-2011)

dir. (20) nolu eşitlikte “YO” yoksulluk oranını, “SH/VH” merkezi yönetim bütçesince gerçekleştirilen sosyal harcamaların vergi hasılatı içerisindeki payını, “i” 26 istatistikî bölgeyi ve “t” 2004-2011 dönemindeki her bir yılı göstermektedir. H_{13} hipotezinin ele alınması bağlamında % 50 ve % 60 yoksulluk sınırlarına göre bağımlı değişkeni sırasıyla YO_1 ve YO_2 olan iki farklı model oluşturulmuştur. Kurulan modellerde birim ve/veya zaman etkilerin var olup olmadığını, dolayısıyla klasik modelin tutarlı sonuçlar verip veremeyeceğini saptayabilmek için yapılan F Testi ve Olabilirlik Oranı Testi sonuçları Tablo 14’de yer almaktadır.

Tablo 14. H_{13} Hipotezi İçin F Testi ve Olabilirlik Oranı Testi Özet Sonuçları

	F Testi	Birim ve Zaman Etkiler	Birim Etkiler	Zaman Etkiler
Model 1 (Bağımsız Değişken YO ₁)				
F-f	12,130			
chi2_c		131,077	106,018	2,032
p_c	0,000 ^a	0,000 ^a	0,000 ^a	0,058 ^c
Model 2 (Bağımsız Değişken YO ₂)				
F-f	20,280			
chi2_c		200,075	166,314	2,647
p_c	0,000 ^a	0,000 ^a	0,000 ^a	0,052 ^c

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 14'deki F Testi sonuçlarına göre, kurulan modellerde birim etkilerin sıfıra eşit olduğuna ilişkin boş hipotez ($u_i = 0$) % 1 anlam düzeyinde reddedilmektedir ($p < 0,01$). Dolayısıyla klasik model tutarsız sonuçlar vermektedir. Olabilirlik Oranı Testi sonuçlarından ise modellerin sadece birim etkiler içerdiği anlaşılmaktadır. Zira, modellerde birim etkilerin olmadığına ilişkin boş hipotez ($\mu_i = 0 | \partial_t \neq 0$) % 1 anlam düzeyinde reddedilmekteyken, zaman etkilerin olmadığına ilişkin boş hipotez ($\mu_i \neq 0 | \partial_t = 0$) ise reddedilememektedir.

Yapılacak tahminlerin sabit etkiler modeliyle mi yoksa rassal etkiler modeliyle mi tutarlı olacağını belirleyebilmek için Hausman Testi uygulanmıştır. Test sonuçları Tablo 15'te yer almaktadır.

Tablo 15. H_{13} Hipotezi İçin Hausman Testi Özet Sonuçları

	-----Katsayılar-----			
	Sabit Etkiler (b)	Rassal Etkiler (B)	Fark (b-B)	Std, Hata
Model 1 (Bağımsız Değişken YO ₁)				
SH/GSKD	-0,0042	0,0009	-0,0051	0,0018
chi2(1)	7,81			
Prob>chi2	0,0052 ^a			
Model 2 (Bağımsız Değişken YO ₂)				
SH/GSKD	-0,0036	0,0011	-0,0048	0,0018
chi2(1)	6,85			
Prob>chi2	0,0089 ^a			

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 15'te yer alan Hausman Testi sonuçlarına göre her iki modelde de sabit etkiler yönteminden elde edilen sonuçlar ile rassal etkiler yönteminden elde edilen sonuçlar

arasında % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı, sistematik bir farklılık bulunduğu görülmektedir (Model 1 için $p = 0,0052$; Model 2 için $p = 0,0089$). Ayrıca Tablo 19’da yer alan analiz sonuçları her iki modelde de bağımsız değişken ile gözlemlenemeyen etkiler arasında negatif korelasyon olduğunu göstermektedir (Bağımsız değişken ile hata terimleri arasındaki korelasyon değeri Model 1 için $-0,7506$ ve Model 2 için ise $-0,6628$ ’dir). Dolayısıyla Hausman Testi ile elde edilen sonuçlar sabit etkiler yönteminin uygun ve tutarlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Yapılan testler sonucunda H_{13} hipotezinin ele alınması açısından tek yönlü sabit birim etkiler modelinin kullanılması uygun görülmüştür. Etkin ve tutarlı tahminlerin elde edilebilmesi için gerçekleştirilmesi gereken bir diğer işlem temel varsayımları zedeleyen problemlerin tespit edilmesi ve varsa bu problemlerin giderilmesidir. Bu doğrultuda öncelikle modellerde değişen varyans olup olmadığına bakılmıştır. Tablo 16’da, yapılan Wald Testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 16. H_{13} Hipotezi İçin Wald Testi Sonuçları

	Ki-kare değeri	p-değeri
Model-1	86,12	0,000 ^a
Model-2	1379,90	0,000 ^a

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Wald Testinden elde edilen bulgulara göre, Model 1 ($\chi^2(26) = 86,12$) ve Model 2 ($\chi^2(26) = 1379,90$)’de % 1 anlam düzeyinde birimlere göre değişen varyans bulunmaktadır ($p = 0,000$). Değişen varyans probleminin giderilebilmesi için iki modelde de dirençli standart hatalar (Robust) ile tahmin yapılmış, sonuçlara Tablo 19’un ilk sütununda yer verilmiştir.

Analizin etkinliğini ve tutarlılığını etkileyen bir diğer faktör kurulan modellerdeki otokorelasyon varlığıdır. Sabit birim etkiler modellerinde otokorelasyonun varlığı Durbin-Watson ve Baltagi-Wu (LBI) Testleri ile sınanmış olup, test sonuçlarına Tablo 17’de yer verilmektedir.

Tablo 17. H_{13} Hipotezi İçin Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Testleri Sonuçları*

	Durbin-Watson	Baltagi-Wu (LBI)
Model-1	1,8908181	2,0127692
Model-2	1,9997181	2,1577661

* Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Testleri için temel alınan eşik değer “2” dir.

Tablo 17’deki test sonuçlarına göre, gerek Model 1 (1,8908181) ve gerekse Model 2 (1,9997181) için Durbin-Watson Testi sonucu eşik değerinin altında iken, Baltagi-Wu (LBI) Testi sonuçları ise eşik değerinin üzerindedir (Model 1 için “2,0127692”, Model 2 için “2,1577661”). Bu doğrultuda iki modelde de otokorelasyonun varlığından söz edilebilmektedir. Değişen varyans ve otokorelasyon problemini dikkate alarak tutarlı sonuçlar elde eden kümelenmiş standart hatalı (Cluster) tahminler Tablo 19’un ikinci sütununda yer almaktadır.

Değişen varyans ve otokorelasyonun dışında analiz sonuçları olumsuz etkileyen bir başka problem de hata terimlerinin birimlere göre bağımsız olmaması sonucunda ortaya çıkan birimler arası korelasyondur. Bu problemin tespiti için Pesaran’ın CD Testi, Friedman Testi ve Frees Testi⁴² kullanılmış olup, test sonuçlarına Tablo 18’de yer verilmektedir.

Tablo 18. H_{13} Hipotezi İçin Pesaran’ın CD Testi, Friedman Testi ve Frees Testi

Sonuçları

	Pesaran-CD Testi	Friedman Testi	Frees Testi
Model-1	8,099 ^a	25,179	1,804 ^a
Model-2	10,613 ^a	39,295 ^b	1,661 ^a

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 18’de yer alan test sonuçlarına göre, Model 1 için CD Testi değeri 8,099 ($p = 0,000$), Friedman Testi değeri 25,179 ($p = 0,4524$) ve Frees Testi değeri 1,804, Model 2 için ise CD Testi değeri 10,613 ($p = 0,000$), Friedman Testi değeri 39,295 ($p = 0,0344$) ve Frees Testi değeri 1,661’dir. Dolayısıyla Model 1 açısından CD ve Frees Testleri % 1 anlam düzeyinde birimler arası korelasyon olduğunu göstermekte, buna karşılık Friedman Testi modelin birimler arası korelasyon içermediğine ilişkin boş

⁴² Frees’in Q dağılımına göre oluşan kritik değerler;
 $\alpha \Rightarrow 0.10 : 0.3169$; $\alpha \Rightarrow 0.05 : 0.4325$; $\alpha \Rightarrow 0.01 : 0.6605$

hipotezi reddedememektedir (bkz. ⁴⁰ nolu dipnot). Model 2’de ise üç testte de (CD ve Fries Testi % 1, Friedman Testi ise % 5 anlam düzeyinde) modelin birimler arası korelasyon içermediğine ilişkin boş hipotezin reddedildiği görülmektedir. İki model için de birimler arası korelasyonun dikkate alındığı Driscoll ve Kraay (DK) tahmincisine ilişkin sonuçlar Tablo 19’un üçüncü sütununda yer almaktadır.

Tablo 19. H_{13} Hipotezi İçin Robust, Cluster ve Driscoll-Kraay Tahmincisi Sonuçları

	Model 1			Model 2		
	Robust	Cluster	DK	Robust	Cluster	DK
SH/VH	-0,0042 ^b [0,0019] (-2,17)	-0,0042 ^b [0,0015] (-2,76)	-0,0042 ^b [0,0016] (-2,58)	-0,0036 ^c [0,0020] (-1,75)	-0,0036 ^b [0,0015] (-2,41)	-0,0036 [0,0023] (-1,56)
Sabit	0,1376 ^a [0,0059] (23,22)	0,1376 ^a [0,0044] (31,41)	0,1376 ^a [0,0059] (23,36)	0,2064 ^a [0,0063] (32,63)	0,2064 ^a [0,0043] (47,79)	0,2064 ^a [0,0080] (25,65)
F	{1,181} 4,72	{1,25} 7,60	{1,7} 6,64	{1,181} 3,06	{1,25} 5,80	{1,7} 2,43
Prob > F	0,0312	0,0107	0,0367	0,0818	0,0237	0,1628
R ² (within)	0,5216	0,5216	0,5216	0,5140	0,5140	0,5140
R ² (between)	0,6594	0,6594	-	0,6697	0,6697	-
R ² (overall)	0,2931	0,2931	-	0,2203	0,2203	-
corr(u _i , X _b)	-0,7506	-0,7506	-	-0,6628	-0,6628	-
sigma_u	0,0287	0,0287	-	0,0351	0,0351	-
sigma_e	0,0154	0,0154	-	0,0165	0,0165	-
Rho	0,7764	0,7764	-	0,8188	0,8188	-
Maks. Lag	-	-	2	-	-	2

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır. Katsayı tahminlerinin standart hataları [] içerisinde, t değerleri () içerisinde gösterilmiştir.

Tablo 19, “Sosyal harcamaların vergi hasılatı içerisindeki payı ile bölgelerin yoksulluk oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır.” şeklinde kurgulanan hipotezin incelenmesi sürecinde elde edilen analiz sonuçlarını göstermektedir. İki model için uygulanan üç tahmin yönteminde de bağımsız değişkene ait katsayı değerinin diğer hipotezlerle aynı paralelde negatif olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sosyal harcamaların vergi hasılatı içerisindeki payı arttıkça yoksulluk oranı azalmaktadır. Nitekim Model 1 açısından dirençli standart hatalar (Robust), kümelenmiş standart hatalar (Cluster) ve Driscoll-Kraay (DK) tahmincilerine göre % 5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olmak üzere sosyal harcamaların vergi hasılatı içerisindeki payında bir birimlik artış gerçekleşmesi durumunda yoksulluk oranının 0,0042 azalacağı görülmektedir. Model 2 için ise dirençli standart hatalar (Robust) (% 10) ve kümelenmiş standart hatalar (Cluster) (% 5) tahmincilerince elde edilen katsayı değerleri istatistiksel açıdan anlamlıdır. Bu iki

tahminciye göre bağımsız değişkendirdeki bir birimlik artış yoksulluk sınırının % 60 olarak alındığı yoksulluk oranını 0,0036 birim azaltmaktadır.

4.3.1.2. Sağlık, eğitim, sosyal güvenlik ve sosyal yardım harcamalarının yoksulluk üzerine etkileri

Çalışmada incelenen bir diğer araştırma sorusu eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik/yardım harcamalarının yoksulluk oranını etkileyip etkilemediğidir. Başka bir ifade ile hangi sosyal harcama bileşeninin yoksulluk problemini önlemede etkin bir politika aracı olarak kullanılabilceği, harcama kalemlerinin yoksulluk olgusunu nasıl ve hangi yönde etkilediklerinin belirlenmesi ile netlik kazanabilir. Literatürde yapılan çalışmalar özellikle beşeri sermaye birikiminin artırılması doğrultusunda gerçekleştirilen eğitim ve sağlık harcamalarının yoksullukla mücadele sürecinde etkin bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bireylerin beşeri donanımını ve niteliğini artıracak şekilde yönlendirilen kamu eğitim harcamalarının, fırsat eşitliğinin olduğu bir ortamda, yoksulluğu orta ve uzun vadede önleyebileceği beklenmektedir. Buna karşılık yoksul bireylere hayatlarını idame ettirmelerine yönelik aktarılan ve verimsiz olarak anılan karşılıksız sosyal transfer kalemlerinin kısa vadede yoksul bireylerin refah düzeylerini artırsa da orta ve uzun vadede yoksulluğu önlemek yerine beslediği ileri sürülmektedir. Bunun için eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik harcamalarının kişi başına düşen değerleri, gayri safi katma değer ve vergi hasılatı içerisindeki payları ile yoksulluk oranı arasındaki ilişkilerin incelendiği alt hipotezler türetilmiş, belirtilen değişkenlerin bağımsız değişken, diğer tüm faktörlerin ise sabit varsayıldığı modeller geliştirilmiştir.

4.3.1.2.1. Kişi başına sağlık-eğitim-sosyal güvenlik ve sosyal yardım harcamaları ile yoksulluk oranı ilişkisi

Türkiye’de sosyal harcamalara ait alt bileşenlerinin yoksulluk oranı üzerinde nasıl ve hangi yönde etkileri olduğunu tespit edebilmek amacıyla öncelikle kişi başına düşen harcama kalemleri ile yoksulluk oranı arasındaki ilişkiler irdelenmiştir. Bu kapsamda geliştirilen H_{21} hipotezi için,

Yoksulluk Oranı = f(Kişi Başına Sağlık Harcamaları, Kişi Başına Eğitim Harcamaları, Kişi Başına Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Harcamaları, Diğer Faktörler)

şeklinde fonksiyonel ilişki kurulmuş olup, hipotez;

$$(21)$$

$$i = 1, \dots, 26 \text{ (26 Bölge İBBS 2)}, \quad t = 1, \dots, 8 \text{ (2004-2011)}$$

ekonometrik modeli ile test edilmiştir. (21) nolu eşitlikte “YO” yoksulluk oranını, “KBSaH” merkezi yönetim bütçesince gerçekleştirilen kişi başına sağlık harcamalarını, “KSEgH” kişi başına eğitim harcamalarını, “KBSGYH” kişi başına sosyal güvenlik ve sosyal yardım harcamalarını, “i” 26 istatistikî bölgeyi ve “t” 2004-2011 dönemindeki her bir yılı göstermektedir. H_{21} hipotezinin ele alınmasında % 50 ve % 60 yoksulluk sınırlarına göre bağımlı değişkeni sırasıyla YO_1 ve YO_2 olan iki farklı model ile çalışılmıştır.

Hipotezin sınanması sürecinde öncelikle klasik modelin uygun olup olmadığı, dolayısıyla modelde birim ve/veya zaman etkilerin var olup olmadığı incelenmiştir. Bu doğrultuda söz konusu hipoteze ilişkin olarak kurulan modellere uygulanan F Testi ve Olabilirlik Oranı Testi sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 20. H_{21} Hipotezi İçin F Testi ve Olabilirlik Oranı Testi Özet Sonuçları

	F Testi	Birim ve Zaman Etkiler	Birim Etkiler	Zaman Etkiler
Model 1 (Bağımsız Değişken YO_1)				
F-f	11,446			
chi2_c		126,778	100,787	0,2615
p_c	0,000 ^a	0,000 ^a	0,000 ^a	0,328
Model 2 (Bağımsız Değişken YO_2)				
F-f	18,456			
chi2_c		194,270	156,373	0
p_c	0,000 ^a	0,000 ^a	0,000 ^a	1,000

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 20’de yer alan F Testi sonuçlarına göre, her iki model için de birim etkilerin olmadığına ilişkin boş hipotez ($u_i = 0$) % 1 anlam düzeyinde reddedilmektedir

($p < 0,01$). Dolayısıyla klasik model ile yapılacak tahminler tutarsızdır. Olabilirlik Oranı Testlerinden ise modellerin birim etkiler içerirken, zaman etkiler içermediği sonucuna varılmaktadır. Nitekim modellerde birim etkilerin olmadığına ilişkin boş hipotez ($\mu_i = 0 | \partial_t \neq 0$) % 1 anlam düzeyinde reddedilirken, zaman etkilerin olmadığına ilişkin boş hipotez ($\mu_i \neq 0 | \partial_t = 0$) ise reddedilememektedir.

H_{21} hipotezinin sınanması açısından klasik modelin uygun olmadığı, ele alınan modellerin bünyelerinde birim etkiler içerdiği belirlendikten sonra, yapılacak tahminin sabit etkiler modeliyle mi yoksa rassal etkiler modeliyle mi tutarlı olacağını belirleyebilmek için Hausman Testi uygulanmıştır. Tablo 21, Hausman Testi sonuçlarına yer vermektedir.

Tablo 21. H_{21} Hipotezi İçin Hausman Testi Özet Sonuçları

	-----Katsayılar-----			Std, Hata
	Sabit Etkiler (b)	Rassal Etkiler (B)	Fark (b-B)	
	Model 1 (Bağımsız Değişken YO ₁)			
KBSaH	0,00007	0,00006	0,00006	0,00003
KSEgH	-0,00005	-0,00005	-0,0000001	0,00004
KBSGYH	-0,00002	0,000007	-0,00002	0,00001
chi2(1)	11,15			
Prob>chi2	0,0109 ^b			
	Model 2 (Bağımsız Değişken YO ₂)			
KBSaH	0,00004	-0,00001	0,00005	0,00002
KSEgH	-0,00007	-0,00008	0,000007	0,00004
KBSGYH	-0,000001	0,00002	-0,00002	0,000009
chi2(1)	8,21			
Prob>chi2	0,0419 ^b			

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 21'deki bulgulara göre her iki modelde de sabit etkiler yönteminden elde edilen sonuçlar ile rassal etkiler yönteminden elde edilen sonuçlar arasında % 5 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı, sistematik bir farklılık bulunduğu görülmektedir (Model 1 için $p = 0,0109$; Model 2 için $p = 0,0419$). Dolayısıyla söz konusu hipotez için geliştirilen modellerde sabit etkiler yönteminin kullanılması uygundur.

Yapılan testler sonrasında hipotezin incelenmesi bağlamında tek yönlü sabit birim etkiler modelinin kullanılması gerektiği sonucuna varılmaktadır. Etkin ve tutarlı tahminlerin elde edilebilmesi için yapılması gereken bir diğer işlem temel varsayımları

zedeleyen problemlerin tespit edilmesi ve varsa bu problemlerin giderilmesidir. Bu doğrultuda öncelikle modellerde değişen varyans olup olmadığına bakılmıştır. Bunun için Wald Testi uygulanmış olup, test sonuçlarına Tablo 22’de yer verilmektedir.

Tablo 22. H_{21} Hipotezi İçin Wald Testi Sonuçları

	Ki-kare değeri	p-değeri
Model-1	104,66	0,000 ^a
Model-2	1450,44	0,000 ^a

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 22’de yer alan Wald Testi sonuçlarından, gerek Model 1’de ($\chi^2(26) = 104,66$) gerekse Model 2’de ($\chi^2(26) = 1450,44$) % 1 anlamlılık düzeyinde birimlere göre değişen varyans olduğu görülmektedir ($p = 0,000$). Değişen varyans probleminin giderilebilmesi için iki modelde de dirençli standart hatalar (Robust) ile tahmin yapılmış olup, sonuçlara Tablo 25’in ilk sütununda yer verilmiştir.

*Tablo 23. H_{21} Hipotezi İçin Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Testleri Sonuçları**

	Durbin-Watson	Baltagi-Wu (LBI)
Model-1	1,8692309	2,0075607
Model-2	2,0016239	2,1668962

* Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Testleri için temel alınan eşik değeri “2” dir.

Analizin etkinliğini ve tutarlılığını etkileyen bir diğer faktör kurulan modellerdeki otokorelasyon varlığıdır. Sabit birim etkiler modellerinde otokorelasyonun varlığı ise Durbin-Watson ve Baltagi-Wu (LBI) Testleri ile sınanmıştır. Yukarıda yer alan Tablo 23’ten de görülebildiği gibi, Model 1 için Durbin-Watson Testi sonucu (1,8692309) eşik değerin altında iken, Baltagi-Wu (LBI) Testi sonucu (2,0075607) ise eşik değerin üzerindedir. Buna karşılık Model 2 için hem Durbin-Watson (2,0016239) hem de Baltagi-Wu (LBI) (2,1668962) Testlerinin sonuçları eşik değerinin üzerindedir. Bu doğrultuda sadece Model 1’de otokorelasyonun varlığından söz edilebilmektedir. Model 1 için hem değişen varyans hem de otokorelasyon problemini dikkate alarak tutarlı sonuçlar elde eden kümelenmiş standart hatalı (Cluster) tahmin bulguları Tablo 25’in ikinci sütununda yer almaktadır.

Değişen varyans ve otokorelasyonun dışında analiz sonuçları olumsuz etkileyen bir başka problem de hata terimlerinin birimlere göre bağımsız olmaması sonucunda ortaya çıkan birimler arası korelasyondur. Kurulan modellerde analiz sonuçlarını olumsuz etkileyen “birimler arası korelasyonun” varlığını tespit edebilmek için Pesaran’ın CD Testi, Friedman Testi ve Frees Testi⁴³ kullanılmıştır. Testlerin sonuçları Tablo 24’de yer almaktadır.

Tablo 24. H₂₁ Hipotezi İçin Pesaran’ın CD Testi, Friedman Testi ve Frees Testi Sonuçları

	Pesaran-CD Testi	Friedman Testi	Frees Testi
Model-1	7,935 ^a	29,000	1,781 ^a
Model-2	10,684 ^a	38,923 ^b	1,718 ^a

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 24’teki test sonuçlarına göre, Model 1 için CD Testi değeri 7,935 (0,000), Friedman Testi değeri 29,000 (0,2639) ve Frees Testi değeri 1,781, Model 2 için ise CD Testi değeri 10,684 (0,000), Friedman Testi değeri 38,923 (0,0375) ve Frees Testi değeri 1,718’dir. Model 1 için CD Testi ile Frees Testi % 1 anlam düzeyinde birimler arası korelasyon olduğunu göstermekte, buna karşılık Friedman Testi modelin birimler arası korelasyon içermediğine ilişkin boş hipotezi reddedememektedir (bkz. ⁴⁰, nolu dipnot). Model 2’de ise üç testte de (CD ve Frees Testi % 1, Friedman Testi ise % 5 anlam düzeyinde) modelin birimler arası korelasyon içermediğine ilişkin boş hipotezin reddedildiği görülmektedir. İki model için de birimler arası korelasyonun dikkate alındığı Driscoll ve Kraay (DK) tahmincisine ilişkin sonuçlar Tablo 25’in üçüncü sütununda yer almaktadır.

Tablo 25, “Bölgelere göre yapılan sosyal harcamaların alt bileşenlerinin (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal yardım) kişi başına değerleri ile bölgelerin yoksulluk oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır.” şeklinde kurgulanan hipotezin ele alınması sürecinde elde edilen analiz sonuçlarına yer vermektedir. İki model için uygulanan tahmin yöntemlerinde de, kişi başına sağlık harcaması değişkeninin katsayı değeri pozitif, kişi başına eğitim harcaması ile sosyal güvenlik/yardım harcaması değişkenlerinin katsayı

⁴³ Frees’in Q dağılımına göre oluşan kritik değerler;
 $\alpha \Rightarrow 0.10 : 0.3169$; $\alpha \Rightarrow 0.05 : 0.4325$; $\alpha \Rightarrow 0.01 : 0.6605$

değerleri ise negatif çıkmıştır. Yoksulluk sınırının % 50 olarak belirlendiği Model 1’de dirençli standart hatalar (Robust) tahmincisi ile elde edilen katsayı değerlerinin sadece eğitim harcamaları ile sosyal güvenlik/yardım harcamalarına ait olanları istatistiksel olarak anlamlıdır. Nitekim yoksulluk oranı, kişi başına eğitim harcamalarındaki bir birimlik bir artış sonrasında 0,00005 (% 10), kişi başına sosyal güvenlik harcamalarındaki bir birimlik artış sonrasında ise 0,00002 (% 5) birim azalmaktadır. Model 1 için kişi başına sağlık harcamaları ile kişi başına eğitim harcamaları açısından aynı sonuçlar kümelenmiş standart hatalar (Cluster) tahmincisinde de elde edilmektedir. Üç bağımsız değişkenin de Driscoll-Kraay (DK) tahmincisince elde edilen katsayıları ise istatistiksel olarak anlamsızdır.

Tablo 25. H_{21} Hipotezi İçin Robust, Cluster ve Driscoll-Kraay Tahmincisi Sonuçları

	Model 1			Model 2		
	Robust	Cluster	DK	Robust	Cluster	DK
KBSaH	0,00007 [0,00006] (2,16)	0,00007 [0,00006] (2,16)	0,00007 [0,00013] (0,56)	0,00004 [0,00006] (0,65)	-	0,00004 [0,00016] (0,25)
KSEgH	-0,00005 ^c [0,0078] (-10,65)	-0,00005 ^c [0,0078] (-10,65)	-0,00005 [0,00009] (-0,54)	-0,00007 [0,00008] (-0,89)	-	-0,00007 [0,00009] (-0,77)
KBSGYH	-0,00002 ^b [0,0013] (-11,33)	-0,00002 [0,0013] (-11,33)	-0,00002 [0,00013] (-1,25)	-0,000001 [0,000013] (-0,09)	-	-0,000001 [0,000021] (-0,06)
Sabit	0,1359 ^a [0,0107] (12,65)	0,1359 ^a [0,0107] (12,65)	0,1359 ^a [0,0121] (11,26)	0,2074 ^a [0,0110] (18,85)	-	0,2074 ^a [0,0132] (15,68)
F	{3,25} 3,77	{3,25} 3,77	{3,7} 1,77	{3,25} 0,38	-	{3,7} 1,21
Prob > F	0,0521	0,0521	0,2404	0,7711	-	0,3749
R ² (within)	0,3171	0,3171	0,3171	0,1064	-	0,1064
R ² (between)	0,4538	0,4538	-	0,1921	-	-
R ² (overall)	0,2130	0,2130	-	0,1421	-	-
corr(u _i , X _b)	-0,5734	-0,5734	-	-0,3110	-	-
sigma _u	0,0171	0,0171	-	0,0293	-	-
sigma _e	0,2538	0,2538	-	0,0167	-	-
Rho	0,1130	0,1130	-	0,7548	-	-
Maks. lag	-	-	2	-	-	2

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır. Katsayı tahminlerinin standart hataları [] içerisinde, t değerleri () içerisinde gösterilmiştir.

4.3.1.2.2. Sağlık-egitim-sosyal güvenlik harcamaları/GSKD ile yoksulluk oranı ilişkisi

Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik/yardım harcamalarının gayri safi katma değer içerisindeki payları ile yoksulluk oranı arasında nasıl bir ilişki olduğunu belirleyebilmek için geliştirilen H_{22} hipotezi için fonksiyonel ilişki;

$$\text{Yoksulluk Oranı} = f(\text{Sağlık Harcamaları/GSKD, Eğitim Harcamaları/GSKD, Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Harcamaları/GSKD, Diğer Faktörler})$$

şeklinde olup, bu hipotezi test edebilmek için kurgulanan ekonometrik model ise;

$$i = 1, \dots, 26 \text{ (26 Bölge İBBS 2)}, \quad t = 1, \dots, 8 \text{ (2004-2011)} \quad (22)$$

dir. (22) nolu eşitlikte “YO” yoksulluk oranını, “SaH/GSKD” merkezi yönetim bütçesince gerçekleştirilen sağlık harcamalarının gayri safi katma değer içerisindeki payını, “EgH/GSKD” eğitim harcamalarının gayri safi katma değer içerisindeki payını, “SGYH/GSKD” sosyal güvenlik/yardım harcamalarının gayri safi katma değer içerisindeki payını, “i” 26 istatistikî bölgeyi ve “t” 2004-2011 dönemindeki her bir yılı göstermektedir. H_{22} hipotezinin ele alınmasında da % 50 ve % 60 yoksulluk sınırlarına göre bağımlı değişkeni sırasıyla YO_1 ve YO_2 olan iki farklı model kullanılmıştır.

Hipotezin sınanması için öncelikle modellerin bünyesinde birim ve/veya zaman etkilerinin var olup olmadığına bakılmıştır. Bu bağlamda uygulanan F Testi ve Olabilirlik Oranı Testi sonuçları Tablo 26’da yer almaktadır.

Tablo 26’daki F Testi sonuçlarına göre, her iki model için de birim etkilerin olmadığına ilişkin boş hipotez ($\mu_i = 0$) % 1 anlam düzeyinde reddedilmektedir ($p < 0,01$). Dolayısıyla klasik model ile yapılacak tahminler tutarlı değildir. Olabilirlik Oranı Testinden ise modellerin sadece birim etkiler içerdiği sonucuna varılmaktadır. Nitekim modellerde birim etkilerin olmadığına ilişkin boş hipotez ($\mu_i = 0 | \partial_t \neq 0$) % 1 anlam

düzeyinde reddedilmektedir. Buna karşılık modellerin zaman etkiler içermediğine ilişkin boş hipotez ($\mu_i \neq 0 | \partial_t = 0$) reddedilememektedir.

Tablo 26. H_{22} Hipotezi İçin F Testi ve Olabilirlik Oranı Testi Özet Sonuçları

	F Testi	Birim ve Zaman Etkiler	Birim Etkiler	Zaman Etkiler
Model 1 (Bağımsız Değişken YO_1)				
F-f	10,794			
chi2_c		121,679	95,684	2,437
p_c	0,000 ^a	0,000 ^a	0,000 ^a	0,059 ^c
Model 2 (Bağımsız Değişken YO_2)				
F-f	18.680			
chi2_c		191,635	155,377	2,688
p_c	0,000 ^a	0,000 ^a	0,000 ^a	0,052 ^c

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

H_{22} hipotezinin sınanması açısından klasik modelin uygun olmadığı, ele alınan modellerin bünyelerinde birim etkiler içerdiği belirlendikten sonra, yapılacak tahminin sabit etkiler modeliyle mi yoksa rassal etkiler modeliyle mi tutarlı olacağını belirleyebilmek için ise Hausman Testi uygulanmıştır. Aşağıda yer alan Tablo 27 Hausman Testi sonuçlarına yer vermektedir.

Tablo 27. H_{22} Hipotezi İçin Hausman Testi Özet Sonuçları

	-----Katsayılar-----			
	Sabit Etkiler (b)	Rassal Etkiler (B)	Fark (b-B)	Std. Hata
Model 1 (Bağımsız Değişken YO_1)				
SaH/GSKD	0,2488	-0,0689	0,3177	0,1186
EgH/GSKD	-0,1536	0,4952	-0,6487	0,2846
SGYH/GSKD	-0,1109	-0,0384	-0,0725	0,0464
chi2(1)	8,31			
Prob>chi2	0,0400 ^b			
Model 2 (Bağımsız Değişken YO_2)				
SaH/GSKD	0,1287	-0,1800	0,3087	0,0965
EgH/GSKD	-0,5480	0,1712	-0,7192	0,2602
SGYH/GSKD	-0,0361	0,0349	-0,0710	0,0407
chi2(1)	11,50			
Prob>chi2	0,0093 ^a			

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 27’de Hausman Testinden elde edilen bulgulara göre her iki modelde de sabit etkiler yönteminden elde edilen sonuçlar ile rassal etkiler yönteminden elde edilen sonuçlar arasında Model 1 için % 5 ($p = 0,0400$), Model 2 için % 1 ($p = 0,0093$)

düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı, sistematik bir farklılık bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla Model 1 ve Model 2 için sabit etkiler yöntemiyle elde edilecek parametreler tutarlıdır. Yapılan testlere göre modellerde tek yönlü sabit birim etkiler yönteminin kullanılması gerektiği sonucuna varılmaktadır.

Etkin ve tutarlı tahminlerin elde edilebilmesi için yapılması gereken bir diğer işlem temel varsayımları zedeleyen problemlerin tespit edilmesi ve varsa bu problemlerin önleyecek tedbirlerin alınmasıdır. Bu doğrultuda öncelikle modellerde değişen varyans olup olmadığına bakılmıştır. Modellere uygulanan Wald Testi sonuçları Tablo 28’de yer almaktadır.

Tablo 28. H₂₂ Hipotezi İçin Wald Testi Sonuçları

	Ki-kare değeri	p-değeri
Model-1	89,40	0,000 ^a
Model-2	795,07	0,000 ^a

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 28’deki Wald Testi sonuçlarından, Model 1 ($\chi^2(26) = 89,40$) ve Model 2 ($\chi^2(26) = 795,07$)’de % 1 anlam düzeyinde birimlere göre değişen varyans olduğu görülmektedir ($p = 0,000$). Değişen varyans probleminin giderilebilmesi için iki modelde de dirençli standart hatalar (Robust) ile tahmin yapılmış olup, sonuçlara Tablo 31’in ilk sütununda yer verilmiştir.

Analizin etkinliğini ve tutarlılığını etkileyen bir diğer faktör ise kurulan modellerdeki otokorelasyon varlığıdır. Modellerde otokorelasyonun varlığı Durbin-Watson ve Baltagi-Wu (LBI) Testleri ile sınımlanmıştır. Test sonuçları Tablo 29’da yer almaktadır.

*Tablo 29. H₂₂ Hipotezi İçin Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Testleri Sonuçları**

	Durbin-Watson	Baltagi-Wu (LBI)
Model-1	1,8799587	2,0038163
Model-2	2,0151651	2,1728159

* Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Testleri için temel alınan eşik değeri “2” dir.

Tablo 29’dan da görüldüğü üzere, Model 1 için Durbin-Watson Testi sonucu (1,8799587) eşik değerin altında iken, Baltagi-Wu (LBI) Testi sonucu (2,0038163) ise

eşik değerin üzerindedir. Model 2 için ise hem Durbin-Watson (2,0151651) hem de Baltagi-Wu (LBI) (2,1728159) Testlerinin sonuçları eşik değerin üzerindedir. Bu doğrultuda sadece Model 1’de otokorelasyonun varlığından söz edilebilmektedir. Model 1 için hem değişen varyans hem de otokorelasyon problemini dikkate alarak tutarlı sonuçlar elde eden kümelenmiş standart hatalı (Cluster) tahminler Tablo 31’in ikinci sütununda yer almaktadır.

Değişen varyans ve otokorelasyonun dışında analiz sonuçlarını olumsuz etkileyen bir başka problem de hata terimlerinin birimlere göre bağımsız olmaması sonucunda ortaya çıkan birimler arası korelasyondur. Birimler arası korelasyonun varlığını tespit edebilmek için Pesaran’ın CD Testi, Friedman Testi ve Frees Testi⁴⁴ uygulanmıştır. Testlerin sonuçları Tablo 30’da yer almaktadır.

Tablo 30. H₂₂ Hipotezi İçin Pesaran’ın CD Testi, Friedman Testi ve Frees Testi

Sonuçları

	Pesaran-CD Testi	Friedman Testi	Frees Testi
Model-1	8,113 ^a	26,628	1,779 ^a
Model-2	11,277 ^a	42,526 ^b	1,536 ^a

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 30’da görüldüğü gibi, Model 1 için CD Testi değeri 8,113 (0,000), Friedman Testi değeri 26,628 (0,3747) ve Frees Testi değeri 1,779, Model 2 için ise CD Testi değeri 11,277 (0,000), Friedman Testi değeri 42,526 (0,0158) ve Frees Testi değeri 1,536’dır. Dolayısıyla Model 1 için CD Testi ile Frees Testi % 1 anlam düzeyinde birimler arası korelasyon olduğunu göstermekte, buna karşılık Friedman Testi ise modelin birimler arası korelasyon içermediğine ilişkin boş hipotezi reddedememektedir (bkz. ⁴⁰nolu dipnot). Model 2’de ise üç testte de (CD ve Frees Testi % 1, Friedman Testi ise % 5 anlam düzeyinde) modelin birimler arası korelasyon içermediğine ilişkin boş hipotezin reddedildiği görülmektedir. İki model için de birimler arası korelasyonun dikkate alındığı Driscoll ve Kraay (DK) tahmincisine ilişkin sonuçlar Tablo 31’in üçüncü sütununda yer almaktadır.

⁴⁴ Model 1 için Frees’in Q dağılımına göre oluşan kritik değerler;
 $\alpha \Rightarrow 0.10 : 0.3169$; $\alpha \Rightarrow 0.05 : 0.4325$; $\alpha \Rightarrow 0.01 : 0.6605$

Tablo 31. H_{22} Hipotezi İçin Robust, Cluster ve Driscoll-Kraay Tahmincisi Sonuçları

	Model 1			Model 2		
	Robust	Cluster	DK	Robust	Cluster	DK
SaH/GSKD	0,2488 [0,1581] (1,57)	0,2488 [0,1581] (1,57)	0,2488 [0,3581] (0,69)	0,1287 [0,1606] (0,80)	- - -	0,1287 [0,5025] (0,26)
EgH/GSKD	-0,1536 [0,3651] (-0,42)	-0,1536 [0,3651] (-1,42)	-0,1536 ^c [0,1547] (-2,99)	-0,5480 [0,4389] (-1,25)	- - -	-0,5480 ^c [0,2443] (-2,24)
SGYH/GSKD	-0,1109 ^c [0,0623] (-1,78)	-0,1109 ^c [0,0623] (-1,78)	-0,1109 ^c [0,0698] (-1,69)	-0,0361 [0,0498] (-0,73)	- - -	-0,0361 ^c [0,0976] (-2,37)
Sabit	0,1360 ^a [0,0094] (14,36)	0,1360 ^a [0,0094] (14,36)	0,1360 ^a [0,0047] (29,08)	0,2161 ^a [0,0123] (17,60)	- - -	0,2161 ^a [0,0098] (21,92)
F	{3,25} 1,53	{3,25} 1,53	{3,7} 3,39	{3,25} 1,13	-	{3,7} 3,79
Prob > F	0,2325	0,2325	0,0829	0,3575	-	0,0665
R ² (within)	0,4160	0,4160	0,4160	0,4154	-	0,4154
R ² (between)	0,5866	0,5866	-	0,5127	-	-
R ² (overall)	0,2070	0,2070	-	0,1490	-	-
corr(u _i , X _b)	-0,6845	-0,6845	-	-0,6749	-	-
sigma _u	0,0257	0,0257	-	0,0349	-	-
sigma _e	0,0155	0,0155	-	0,0166	-	-
Rho	0,7317	0,7317	-	0,8151	-	-
Maks. Lag	-	-	2	-	-	2

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır. Katsayı tahminlerinin standart hataları [] içerisinde, t değerleri () içerisinde gösterilmiştir.

Tablo 31, “Bölgelere göre yapılan sosyal harcamaların alt bileşenlerinin (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal yardım) gayri safi katma değer içerisindeki payları ile bölgelerin yoksulluk oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır.” şeklinde kurgulanan hipotezin analizi sürecinde elde edilen bulgulara yer vermektedir. Her iki model için uygulanan tahmin yöntemlerinde de yoksulluk oranı üzerinde sağlık harcamalarının GSKD içerisindeki payının pozitif, eğitim harcamaları ile sosyal güvenlik harcamalarının GSKD içerisindeki paylarının ise negatif etkilere sahip olduğu görülmektedir. Model 1 için sosyal güvenlik harcamalarının GSKD içerisindeki payında bir birimlik artışın yoksulluk oranını 0,1109 birim azaltacağı her üç tahmin yönteminde de % 10 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı çıkmaktadır. Bunun yanında Driscoll-Kraay (DK) tahmincisi ile elde edilen sonuçlar eğitim harcamalarının GSKD içerisindeki payında bir birimlik artış olması durumunda yoksulluk oranının 0,1536 birim azalacağını göstermektedir (% 10). Model 2’de ise sadece Driscoll-Kraay (DK) tahmincisinde eğitim harcamalarının ve sosyal güvenlik harcamalarının GSKD içerisindeki paylarına ilişkin sonuçların % 10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı oldukları görülmektedir. Nitekim

söz konusu tahminciye göre eğitim harcamalarının GSKD içerisindeki payı bir birim arttığında yoksulluk oranı 0,5480 birim düşmektedir. Benzer şekilde sosyal güvenlik harcamalarının GSKD içerisindeki payında yaşanan bir birimlik artışta yoksulluk oranını 0,0361 birim azaltmaktadır. Bu sonuçlara göre eğitim harcamaları Model 2’de Model 1’e göre yoksulluğu daha fazla azaltıcı etki oluşturmakta iken, sosyal güvenlik harcamalarında ise durum tam tersidir.

4.3.1.2.3. Sağlık-egitim-sosyal güvenlik harcamaları/vergi hasılatı ile yoksulluk oranı ilişkisi

Türkiye’de sosyal harcamaların alt bileşenleri itibariyle yoksulluk oranı üzerinde nasıl ve hangi yönde etkileri olduğunu belirleyebilmek amacıyla geliştirilen bir diğer hipotez, sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik/yardım harcamalarının vergi hasılatı içerisindeki payı ile yoksulluk oranı arasındaki ilişkinin varlığına yöneliktir. Bölgelere göre tahsil edilen vergilerin ne kadarının sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik harcamaları ile yeniden bireylere aktarıldığı, sunulan sosyal hizmetlerin yoksullukla mücadelede etkinliğini ölçmede kullanılabilecek bir diğer bileşendir. Bu doğrultuda H₂₃ hipotezi geliştirilmiş olup, bu hipotez için;

$$\text{Yoksulluk Oranı} = f(\text{Sağlık Harcamaları/Vergi Hasılatı, Eğitim Harcamaları/ Vergi Hasılatı, Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Harcamaları/ Vergi Hasılatı, Diğer Faktörler})$$

fonksiyonel ilişkisi oluşturulmuştur. Hipotezi test edebilmek için kurgulanan ekonometrik model ise;

$$i = 1, \dots, 26 \text{ (26 Bölge İBBS 2)}, \quad t = 1, \dots, 8 \text{ (2004-2011)}$$

dir. (23) nolu eşitlikte “YO” yoksulluk oranını, “SaH/VH” merkezi yönetim bütçesince gerçekleştirilen sağlık harcamalarının vergi hasılatı içerisindeki payını, “EgH/VH” eğitim harcamalarının vergi hasılatı içerisindeki payını, “SGYH/VH” sosyal

güvenlik/yardım harcamalarının vergi hasılatı içerisindeki payını, “i” 26 istatistikî bölgeyi ve “t” 2004-2011 dönemindeki her bir yılı göstermektedir. H_{23} hipotezinin ele alınmasında da % 50 ve % 60 yoksulluk sınırlarına göre bağımlı değişkeni sırasıyla YO_1 ve YO_2 olan iki farklı model ile çalışılmıştır.

Hipotezinin sınanması için öncelikle modellerin bünyesinde birim ve/veya zaman etkilerinin var olup olmadığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda söz konusu hipoteze ilişkin olarak kurulan modellere uygulanan F Testi ve Olabilirlik Oranı Testi sonuçları Tablo 32’de yer almaktadır.

Tablo 32. H_{23} Hipotezi İçin F Testi ve Olabilirlik Oranı Testi Özet Sonuçları

	F Testi	Birim ve Zaman Etkiler	Birim Etkiler	Zaman Etkiler
Model 1 (Bağımsız Değişken YO_1)				
F-f	10,751			
chi2_c		118,250	93,233	2,225
p_c	0,000 ^a	0,000 ^a	0,000 ^a	0,063 ^c
Model 2 (Bağımsız Değişken YO_2)				
F-f	19,238			
chi2_c		190,999	156,196	2,459
p_c	0,000 ^a	0,000 ^a	0,000 ^a	0,058 ^c

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 32’deki F Testi sonuçlarına göre, her iki modelde de birim etkilerin olmadığına ilişkin boş hipotez ($u_i = 0$) % 1 anlam düzeyinde reddedilmektedir. Dolayısıyla klasik model ile yapılacak tahminler tutarsızdır. Bunun yanında Olabilirlik Oranı Test sonuçlarına göre modellerde birim etkilerin olmadığına ilişkin boş hipotez ($\mu_i = 0 | \partial_t \neq 0$) % 1 anlam düzeyinde reddedilmekte, modellerin zaman etkiler içermediğine ilişkin boş hipotez ($\mu_i \neq 0 | \partial_t = 0$) ise reddedilememektedir. Dolayısıyla bulgular, modellerin sadece birim etkiler içerdiğini göstermektedir.

H_{23} hipotezinin sınanması açısından klasik modelin uygun olmadığı, ele alınan modellerin bünyelerinde birim etkiler içerdiği belirlendikten sonra, yapılacak tahminin sabit etkiler modeliyle mi yoksa rassal etkiler modeliyle mi tutarlı olacağını belirleyebilmek için Hausman Testi uygulanmıştır. Tablo 33, Hausman Testi sonuçlarına yer vermektedir.

Tablo 33. H_{23} Hipotezi İçin Hausman Testi Özet Sonuçları

	-----Katsayılar-----			Std, Hata
	Sabit Etkiler (b)	Rassal Etkiler (B)	Fark (b-B)	
	Model 1 (Bağımsız Değişken YO_1)			
SaH/VH	-0,0114	0,0027	-0,0141	0,0067
EgH/VH	-0,0228	0,0209	-0,0437	0,0141
SGYH/VH	-0,0018	-0,0029	0,0011	0,0015
chi2(1)	18,53			
Prob>chi2	0,000 ^a			
	Model 2 (Bağımsız Değişken YO_2)			
SaH/VH	-0,0215	-0,0030	-0,0185	0,0061
EgH/VH	-0,0381	0,0103	-0,0485	0,0137
SGYH/VH	0,0013	0,0001	0,0012	0,0011
chi2(1)	8,63			
Prob>chi2	0,0346 ^b			

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 33'te yer alan Hausman Testi sonuçlarına göre, her iki modelde de sabit etkiler yönteminden elde edilen sonuçlar ile rassal etkiler yönteminden elde edilen sonuçlar arasında Model 1 için % 1 ($p = 0,000$), Model 2 için % 5 ($p = 0,0346$) düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı, sistematik bir farklılık bulunmaktadır. Dolayısıyla bu bulgulara göre, ele alınan hipotez için geliştirilen modellerde sabit etkiler yönteminin kullanılması uygundur.

Yapılan testler sonrasında H_{23} hipotezinin ele alınması açısından tek yönlü sabit birim etkiler modelinin kullanılması sonucuna varılmıştır. Etkin ve tutarlı tahminlerin elde edilebilmesi için ise yapılması gereken bir diğer işlem temel varsayımları zedeleyen problemlerin tespit edilmesi ve varsa bu problemlerin önleyecek tedbirlerin alınmasıdır. Bu bağlamda öncelikle modellerde değişen varyans olup olmadığına bakılmıştır. Bunun için uygulanan Wald Testi sonuçlarına aşağıdaki tabloda yer verilmektedir.

Tablo 34. H_{23} Hipotezi İçin Wald Testi Sonuçları

	Ki-kare değeri	p-değeri
Model-1	86,35	0,000 ^a
Model-2	1115,11	0,000 ^a

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 34'te yer alan Wald Testi sonuçlarından, Model 1 ($\text{chi}2(26) = 86,35$) ve Model 2 ($\text{chi}2(26) = 1115,11$)'de % 1 anlam düzeyinde birimlere göre değişen varyans olduğu

görülmektedir ($p = 0,000$). Değişen varyans probleminin giderilebilmesi için iki modelde de dirençli standart hatalar (Robust) ile tahmin gerçekleştirilmiş ve sonuçlara Tablo 37'nin ilk sütununda yer verilmiştir.

Analizin etkinliğini ve tutarlılığını etkileyen bir diğer faktör, kurulan modellerdeki otokorelasyon varlığıdır. Sabit birim etkiler modellerinde otokorelasyonun varlığı Durbin-Watson ve Baltagi-Wu (LBI) Testleri ile sınanmıştır. Test sonuçları Tablo 35'te yer almaktadır.

Tablo 35. H_{23} Hipotezi İçin Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Testleri Sonuçları

	Durbin-Watson	Baltagi-Wu (LBI)
Model-1	1,8896509	2,012074
Model-2	2,0169318	2,182038

* Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Testleri için temel alınan eşik değer “2” dir.

Tablo 35'te görüldüğü gibi, Model 1 için Durbin-Watson Testi sonucu (1,8896509) eşik değerinin altında iken, Baltagi-Wu (LBI) Testi sonucu (2,012074) eşik değerinin üzerindedir. Buna karşılık Model 2 için hem Durbin-Watson (2,0169318) hem de Baltagi-Wu (LBI) (2,182038) Testlerinin sonuçları eşik değerinin üzerindedir. Bu doğrultuda sadece Model 1'de otokorelasyonun varlığından söz edilebilmektedir. Model 1 için hem değişen varyans hem de otokorelasyon problemini dikkate alarak, tutarlı sonuçlar elde eden kümelenmiş standart hatalı (Cluster) tahminler Tablo 37'nin ikinci sütununda yer almaktadır.

Tablo 36. H_{23} Hipotezi İçin Pesaran'ın CD Testi, Friedman Testi ve Frees Testi

Sonuçları

	Pesaran-CD Testi	Friedman Testi	Frees Testi
Model-1	7,701 ^a	23,974	1,970 ^a
Model-2	9,921 ^a	35,077 ^c	1,318 ^a

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Son olarak kurulan modellerde birimler arası korelasyonun varlığını tespit edebilmek için Pesaran'ın CD Testi, Friedman Testi ve Frees Testi kullanılmıştır. Tablo 36'dan da görüldüğü gibi Model 1 için CD Testi değeri 7,701 (0,000), Friedman Testi değeri

23,974 (0,5209) ve Frees Testi⁴⁵ değeri 1,970, Model 2 için CD Testi değeri 9,921 (0,000), Friedman Testi değeri 35,077 (0,0868) ve Frees Testi değeri 1,318'dir. Dolayısıyla Model 1 için CD Testi ile Frees Testi % 1 anlam düzeyinde birimler arası korelasyon olduğunu göstermektedir. Friedman Testinden elde edilen sonuçlar ise Model 1'de birimler arası korelasyon olmadığına ilişkin boş hipotezi reddedememektedir (bkz. ⁴⁰, nolu dipnot). Bunun yanında Model 2'de ise üç testte de (CD ve Frees Testi % 1, Friedman Testi ise % 10 anlam düzeyinde) modelin birimler arası korelasyon içermediğine ilişkin boş hipotezin reddedildiği görülmektedir. İki model için de birimler arası korelasyonun dikkate alındığı Driscoll ve Kraay (DK) tahmincisine ilişkin sonuçlar Tablo 37'nin üçüncü sütununda yer almaktadır.

Tablo 37. H_{23} Hipotezi İçin Robust, Cluster ve Driscoll-Kraay Tahmincisi Sonuçları

	Model 1			Model 2		
	Robust	Cluster	DK	Robust	Cluster	DK
SaH/VH	-0,0114 [0,0068] (-1,67)	-0,0114 [0,0068] (-1,67)	-0,0114 [0,0062] (-1,83)	-0,0215 [0,0098] (-1,20)	-	-0,0215 [0,0128] (-1,67)
EgH/VH	-0,0228 ^c [0,0142] (-2,60)	-0,0228 ^c [0,0142] (-2,60)	-0,0228 ^b [0,0097] (-2,35)	-0,0381 ^b [0,0173] (-2,20)	-	-0,0381 ^b [0,0141] (-2,71)
SGYH/VH	-0,0018 [0,0017] (-1,06)	-0,0018 [0,0017] (-1,06)	-0,0018 [0,0015] (-1,20)	0,0013 [0,0018] (0,70)	-	0,0012 [0,0023] (0,55)
Sabit	0,1473 ^a [0,0089] (16,56)	0,1473 ^a [0,0089] (16,56)	0,1473 ^a [0,0077] (19,11)	,2255 ^a [0,0101] (22,18)	-	0,2255 ^a [0,0116] (19,29)
F	{3,25} 3,92	{3,25} 3,92	{3,7} 3,94	{3,25} 3,33	-	{3,7} 2,62
Prob > F	0,0201	0,0201	0,0616	0,0356	-	0,1327
R ² (within)	0,4272	0,4272	0,4272	0,3334	-	0,3334
R ² (between)	0,5860	0,5860	-	0,4941	-	-
R ² (overall)	0,2118	0,2118	-	0,1387	-	-
corr(u _i , X _b)	-0,8373	-0,8373	-	-0,8176	-	-
sigma_u	0,0342	0,0342	-	0,0452	-	-
sigma_e	0,0155	0,0155	-	0,0164	-	-
Rho	0,8304	0,8304	-	0,8830	-	-
Maks,lag	-	-	2	-	-	2

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır. Katsayı tahminlerinin standart hataları [] içerisinde, t değerleri () içerisinde gösterilmiştir.

Tablo 37, “Bölgelere göre yapılan sosyal harcamaların alt bileşenlerinin (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal yardım) bölgelerce elde edilen vergi hasılatı içerisindeki payları ile bölgelerin yoksulluk oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır.” şeklinde tasarlanan

⁴⁵ Model 1 için Frees'in Q dağılımına göre oluşan kritik değerler;
 $\alpha \Rightarrow 0.10 : 0.3169$; $\alpha \Rightarrow 0.05 : 0.4325$; $\alpha \Rightarrow 0.01 : 0.6605$

hipotezin analizi süresince elde edilen bulguları özet olarak göstermektedir. Her iki model için uygulanan tahmin yöntemlerinde sağlık harcamaları/vergi hasılatı bağımsız değişkeninin yoksulluk oranını negatif yönde etkilediği görülmektedir. Yine tüm tahmin yöntemlerine göre eğitim harcamaları/vergi hasılatı değişkeni yoksulluk oranını negatif yönde etkilemektedir. Sosyal güvenlik harcamaları/vergi hasılatı ise Model 1’de yoksulluk oranını negatif yönde etkilemekte iken, Model 2’de ise pozitif yönde etkilemektedir. Ancak yapılan analiz sonuçlarına göre sadece eğitim harcamaları/vergi hasılatı bağımsız değişkeninin yoksulluk oranı üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Model 1 için dirençli standart hatalar (Robust) (% 10), kümelenmiş standart hatalar (Cluster) (% 10) ve Driscoll-Kraay (DK) (% 5) tahmincileri ile elde edilen sonuçlar eğitim harcamalarının vergi hasılatı içerisindeki payında bir birimlik artış olması halinde yoksulluk oranının 0,0228 birim azalacağını göstermektedir. Model 2 için ise dirençli standart hatalar (Robust) ve Driscoll-Kraay (DK) tahmincilerince elde edilen sonuçlar eğitim harcamaları/vergi hasılatı bağımsız değişkenindeki bir birimlik artışın yoksulluk oranını 0,0381 birim düşüreceğini % 5 anlam düzeyinde yansıtmaktadır.

4.3.2. Dinamik panel veri analizi sonuçları

Bu çalışmanın odak noktası, sosyal harcamaların yoksullukla mücadele sürecinde sadece kısa vadeli geçici bir iyileştirmeye yol açarak bu harcamaların tekrarlanma ihtiyacını sürekli hale getiren bir yapıda mı, yoksa uzun vadeli ancak yoksulluğu gerçekten ortadan kaldırmaya matuf bir araç niteliğinde mi olduğunun belirlenmesidir. Bu kısımda, söz konusu odak noktası etrafında şekillenen ve yoksulluk oranı ile sosyal harcamalar arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkilerin mevcudiyetini ve yönünü belirleyebilmek amacıyla gerçekleştirilen dinamik panel veri analizi sonuçlarına yer verilmektedir.

4.3.2.1. Panel birim kök testi sonuçları

Çalışmada kullanılan bağımlı değişkenler (Y_1 ve Y_2) ile kişi başına sosyal harcamalar (KBSH), sosyal harcamaların gayri safi katma değer içerisindeki payı (SH/GSKD),

sosyal harcamaların vergi hasılatı içerisindeki payı (SH/VH), kişi başına sağlık harcamaları (KBSaH), sağlık harcamaların gayri safi katma değer içerisindeki payı (SaH/GSKD), sağlık harcamaların vergi hasılatı içerisindeki payı (SaH/VH), kişi başına eğitim harcamaları (KBEGH), eğitim harcamaların gayri safi katma değer içerisindeki payı (EgH/GSKD), eğitim harcamaların vergi hasılatı içerisindeki payı (EgH/VH), kişi başına sosyal güvenlik/yardım harcamaları (KBSGYH), sosyal güvenlik/yardım harcamaların gayri safi katma değer içerisindeki payı (SGYH/GSKD) ve sosyal güvenlik/yardım harcamaların vergi hasılatı içerisindeki payı (SGYH /VH) bağımsız değişkenleri için LLC, IPS, ADF ve PP birim kök testleri uygulanmıştır. Birim kök testlerinin sonuçları Tablo 38’de özetlenmektedir.

Tablo 38. Panel Birim Kök Testleri Sonuçları

	LLC*	IPS	ADF - Fisher	ADF - Choi (Z)	PP - Fisher	PP - Choi* (Z)	
Düzye	Y ₁ (% 50)	-7,21647 ^a	-1,08516	61,7481	-1,74274	25,5745	2,31658
	Y ₂ (% 60)	-7,48521 ^a	-1,50027 ^c	68,5702 ^c	-1,91364 ^b	132,8577 ^c	-2,1655 ^b
	KBSH	-1,88040 ^b	2,88752	14,9402	3,86209	28,6190	1,45366
	SH/GSKD	-4,68005 ^a	-0,47536	51,9589	-1,24591	57,5979	-1,77555
	SH/VH	-2,55868 ^a	0,85620	31,8075	0,73708	57,2131	1,87617
	KBSaH	-11,0306 ^a	-4,35917 ^a	111,105 ^a	-5,12990 ^a	126,350 ^a	-5,94400 ^a
	SaH /GSKD	-16,4766 ^a	-1,21065 ^b	85,8227 ^a	-3,63179 ^a	171,035 ^a	-7,97678 ^a
	SaH /VH	-11,0602 ^a	-3,70955 ^a	104,234 ^a	-4,85683 ^a	168,124 ^a	-8,04326 ^a
	KBEGH	5,64201 ^c	7,73711	6,87554	9,45332	8,15203	13,0604
	EgH /GSKD	-11,1868 ^a	0,79671	38,3167	1,16865	54,8230	2,02697
	EgH /VH	-16,8749 ^a	-5,86945 ^a	136,315 ^a	-6,61544 ^a	110,085 ^a	-4,81734 ^a
	KBSGYH	-4,75198 ^a	0,93477	30,8536	0,93757	30,5888	1,01472
	SGYH /GSKD	-5,25976 ^a	-0,92953	34,0992	0,58941	28,5327	3,93348
	SGYH /VH	-5,75715 ^a	-1,10074 ^a	58,4695 ^c	-2,12328 ^a	54,2867 ^c	-1,68857 ^a
1.Fark	Y ₁ (% 50)	14,1641 ^a	-4,75955 ^a	122,473 ^a	-6,29076 ^a	173,986 ^a	-8,35429 ^a
	Y ₂ (% 60)	-	-	-	-	-	-
	KBSH	-20,0829 ^a	-8,09290 ^a	179,678 ^a	-9,39459 ^a	286,752 ^a	-13,3180 ^a
	SH/GSKD	-7,62879 ^a	-2,83744 ^a	90,3943 ^a	-4,49309 ^a	106,051 ^a	-5,05481 ^a
	SH/VH	-10,2600 ^a	-3,56251 ^a	102,241 ^a	-5,09442 ^a	124,025 ^a	-5,70136 ^a
	KBSaH	-	-	-	-	-	-
	SaH /GSKD	-	-	-	-	-	-
	SaH /VH	-	-	-	-	-	-
	KBEGH	-12,6549 ^a	-4,26842 ^a	114,973 ^a	-5,49579 ^a	148,900 ^a	-6,87929 ^a
	EgH /GSKD	-6,99243 ^a	-2,50118 ^a	85,4987 ^a	-3,87255 ^a	87,6877 ^a	-1,41541 ^a
	EgH /VH	-	-	-	-	-	-
	KBSGYH	-13,8177 ^a	-5,66233 ^a	139,647 ^a	-7,54060 ^a	212,842 ^a	-10,7116 ^a
	SGYH /GSKD	-8,47351 ^a	-3,40163 ^a	99,9726 ^a	-5,17014 ^a	123,088 ^a	-6,03181 ^a
	SGYH /VH	-	-	-	-	-	-

* LLC ve Choi (Z) testlerinde Barlett Kernel metodu kullanılmış ve Bandwith genişliği Newey-West yöntemi ile belirlenmiştir.

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 38’de yer alan test sonuçlarına göre, Y_2 , KBSaH, SaH/GSKD, SaH/VH, EgH/VH ve SGYH/VH değişkenlerinin düzeyde $[I(0)]$ birim kök içermemekte, Y_1 , KBSH, SH/GSKD, SH/VH, KBEGH, EgH/GSKD, KBSGYH ve SGYH/GSKD değişkenlerinin ise birim kök içermekte olduğu görülmektedir. Nitekim, “Serilerde birim kök vardır.” şeklinde kurulan boş hipotez Y_2 , KBSaH, SaH/GSKD, SaH/VH, EgH/VH ve SGYH/VH değişkenleri için tüm testler tarafından reddedilirken, diğer değişkenler için sadece LLC testi tarafından reddedilmiş, diğer testlerde ise reddedilememiştir. Bu nedenle bünyelerinde birim kök barındıran serilerin birinci farkları alınarak tekrar söz konusu testler yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre tüm serilerin birinci farklarında $[I(1)$: birinci mertebeden bütünlenen] durağan oldukları görülmektedir ($p < 0,01$).⁴⁶

4.3.2.2. Panel eşbütünleşme testi sonuçları

Birim kök testlerinin sonuçları ışığında aynı düzeyde durağan hale gelen Y_1 bağımlı değişkeni ile KBSH, SH/GSKD, SH/VH, KBEGH, EgH/GSKD, KBSGYH ve SGYH/GSKD bağımsız değişkenleri arasında eşbütünleşik bir ilişki olup olmadığı Pedroni ve Kao panel eşbütünleşme testlerince sınanmıştır.⁴⁷ Test sonuçları Tablo 39 ve Tablo 40’da yer almaktadır.

Tablo 39. Pedroni Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	GRUP İÇİ				GRUPLARARASI		
	Panel v	Panel rho	Panel PP	Panel ADF	Grup rho	Grup PP	Grup ADF
Y_1 -KBSH	-1,829239 ^c	-1,500554 ^b	-8,476505 ^a	-5,749072 ^a	1,75751	-9,51832 ^a	-5,161481 ^a
Y_1 -SH/GSKD	-1,874005	-0,827658 ^b	-6,325844 ^a	-4,951435 ^a	1,51007	-7,35594 ^a	-3,868122 ^a
Y_1 -SH/VH	-2,067875	-0,620153 ^b	-6,546165 ^a	-4,980163 ^a	1,58822	-7,79950 ^a	-4,215555 ^a
Y_1 -KBEGH	-0,8654	-0,20232 ^b	-8,692852 ^a	-7,382774 ^a	2,09044	-9,90519 ^a	-9,231723 ^a
Y_1 -EgH/GSKD	-1,857723	-0,81647 ^b	-6,825118 ^a	-4,149905 ^a	1,40071	-10,5337 ^a	-6,249091 ^a
Y_1 -KBSGYH	-1,179634	-0,58536 ^b	-8,645668 ^a	-6,628605 ^a	1,69934	-9,77520 ^a	-7,349894 ^a
Y_1 -SGYH/GSKD	-2,101864	-0,68601 ^c	-6,837469 ^a	-6,307559 ^a	1,60889	-7,41650 ^a	-5,325214 ^a

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

⁴⁶ Hata değerleri arasındaki otokorelasyon sorununu gideren optimal gecikme uzunluğunun saptanmasında Schwarz bilgi kriteri kullanılmıştır.

⁴⁷ Yapılan birim kök testlerine göre Y_2 değişkeninin düzeyde durağan olduğu belirlendiği için, bu bağımlı değişken ile $[I(1)]$ düzeyinde durağan olan bağımsız değişkenler arasında eşbütünleşik bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır. Aynı şekilde $[I(1)]$ düzeyinde durağan olan Y_1 bağımlı değişkeni ile düzeyde durağan olan KBSaH, SaH/GSKD, SaH/VH, EgH/VH ve SGYH/VH bağımsız değişkenleri ile de eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı görülmüştür.

Tablo 39, yoksulluk oranını ifade eden bağımlı değişken Y_1 ile sırasıyla KBSH, SH/GSKD, SH/VH, KBE_gH, EgH/GSKD, KBSGYH ve SGYH/GSKD değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını belirleyebilmek için gerçekleştirilen Pedroni panel eşbütünleşme testi sonuçlarını göstermektedir. Kişi başına düşen sosyal harcamalar ile yoksulluk oranı arasındaki uzun dönemli ilişkilerin incelendiği ilk satırda, Y_1 ile KBSH değişkenlerine ilişkin Pedroni eşbütünleşme testi bulguları yer almaktadır. Bu bulgulara göre “seriler arasında eşbütünleşme yoktur” şeklindeki boş hipotez reddedilmiştir. Grup içi test istatistiklerinden “panel-v” % 10, “panel-rho” % 5 ve “panel-PP” ile “panel-ADF” % 1 düzeyinde, gruplararası test istatistiklerinden ise “grup-PP” ve “grup-ADF” testleri % 1 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Dolayısıyla Pedroni eşbütünleşme testindeki grup içi ve gruplararası istatistiklerini oluşturan yedi testin altısına ait sonuçlara göre iki seri arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 39’un ikinci satırında sosyal harcamaların gayri safi katma değer içerisindeki payı ile yoksulluk oranı arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelendiği Y_1 ile SH/GSKD değişkenlerine ilişkin Pedroni eşbütünleşme testi sonuçları yer almaktadır. “Seriler arasında eşbütünleşme yoktur” şeklindeki boş hipotez, grup içi testlerden “panel-rho” ya göre % 5 ve “panel-PP” ile “panel-ADF” ye göre % 1, gruplararası testlerden “grup-PP” ve “grup-ADF” ye göre ise % 1 anlam düzeyinde reddedilmektedir. Sonuçlar iki değişken arasında eşbütünleşik bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Tablo 39’un üçüncü satırında ise sosyal harcamaların vergi hasılatı içerisindeki payı ile yoksulluk oranı arasındaki uzun dönemli ilişkilerin incelendiği Y_1 ile SH/VH değişkenlerine yönelik Pedroni eşbütünleşme testi bulguları bulunmaktadır. “Seriler arasında eşbütünleşme yoktur” şeklindeki boş hipotez grup içi testlerden “panel-rho” ya göre % 5 ve “panel-PP” ile “panel-ADF” ye göre % 1, gruplararası testlerden “grup-PP” ve “grup-ADF” ye göre ise % 1 anlam düzeyinde reddedilmektedir. Dolayısıyla sonuçlar Y_1 ile SH/VH değişkenleri arasında eşbütünleşik bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Tablo 39’da elde edilen diğer sonuçlara göre, yine benzer şekilde Y_1 ile KBEGH, EgH/GSKD, KBSGYH ve SGYH/GSKD değişkenleri arasında eşbütünleşik bir ilişki olduğu görülmektedir. Nitekim “Seriler arasında eşbütünleşme yoktur” şeklindeki boş hipotez tüm modellerde “panel-rho” ya göre % 5 ve “panel-PP” ile “panel-ADF” ye göre % 1, gruplararası testlerden “grup-PP” ve “grup-ADF” ye göre ise % 1 anlam düzeyinde reddedilmektedir. Sonuçlar ele alınan değişkenler arasında uzun dönemli, eşbütünleşik bir ilişkinin olduğunu gösterir niteliktedir.

Tablo 40. Kao Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	ADF	Kalıntı Varyansı	HAC Varyansı
Y_1 -KBSH	-2,487193 ^a	0,000449	0,000225
Y_1 -SH/GSKD	-1,266094 ^b	0,000447	0,000137
Y_1 -SH/VH	-2,434749 ^b	0,000451	0,000132
Y_1 -KBEGH	-1,862856 ^b	0,000451	0,000205
Y_1 -EgH/GSKD	1,157808 ^c	0,000452	0,000118
Y_1 -KBSGYH	-4,356034 ^a	0,000448	0,000133
Y_1 -SGYH/GSKD	,436325 ^c	0,000450	0,000131

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 40, Y_1 ile KBSH, SH/GSKD, SH/VH, KBEGH, EgH/GSKD, KBSGYH ve SGYH/GSKD değişkenleri arasında eşbütünleşik bir ilişkinin olup olmadığına ilişkin gerçekleştirilen Kao eşbütünleşme testi sonuçlarına yer vermektedir. Kao eşbütünleşme testi sonuçlarından ADF istatistiğine göre yedi model içinde “Seriler arasında eşbütünleşme yoktur” şeklindeki boş hipotezin reddedildiği (Y_1 -KBSH ile Y_1 -KBSGYH için % 1; Y_1 -SH/GSKD, Y_1 -SH/VH ile Y_1 -KBEGH için % 5; Y_1 -EgH/GSKD ile Y_1 -SGYH/GSKD için % 10 anlam düzeyinde) görülmektedir.

Kao eşbütünleşme testi, Pedroni testi sonuçlarını destekler ve güçlendirir niteliktedir. Dolayısıyla her yedi model içinde seriler arasında eşbütünleşik bir ilişki olduğu, uzun dönemde sırasıyla kişi başına sosyal harcamaların, sosyal harcamaların gayri safi katma değer içerisindeki payının, sosyal harcamaların vergi hasılatı içerisindeki payının, kişi başına eğitim harcamaları ile sosyal güvenlik/yardım harcamalarının ve son olarak eğitim harcamaları ile sosyal güvenlik/yardım harcamalarının gayri safi katma değer içerisindeki paylarının % 50 yoksulluk sınırına göre belirlenen yoksulluk oranını etkilediği anlaşılmaktadır.

4.3.2.3. Dinamik panel veri modeli sonuçları

Seriler arasında uzun dönemli eşbütünleşik bir ilişkinin var olduğu tespit edildikten sonra, ilişkinin kısa ve uzun dönemli yönünü belirleyebilmek için panel dinamik analiz yöntemlerinden ortalama grup tahmincisi ve havuzlanmış ortalama grup tahmincisi kullanılmıştır. Aşağıda bölgelere göre yapılan toplam sosyal harcamaların, eğitim harcamalarının ve sosyal güvenlik/yardım harcamalarının yoksulluk üzerine etkilerine ilişkin elde edilen analiz sonuçlarına değinilmektedir.

Tablo 41, Y_1 ile KBSH, Y_1 ile SH/GSKD ve Y_1 ile SH/VH değişkenleri arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkilerin incelendiği Ortalama Grup Tahmincisi ve Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi sonuçlarını göstermektedir. Kullanılan tahmincilere ilişkin teorik bilgilerin verildiği metodoloji kısmında da değinildiği gibi, iki tahminci arasındaki temel farklılık, uzun dönem parametrelerinin veri setindeki birimlere göre değişip değişmemesinden ileri gelmektedir. Nitekim çalışmada ele alınan veri setinde Ortalama Grup Tahmincisi her bir bölge için farklı bir uzun dönem parametresi tahmin ederken, Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi ise uzun dönemde bölgelerin birbirine yakınsayarak homojen hale geldiğini kabul etmekte ve tüm bölgeler için ortak bir uzun dönem parametresi belirlemektedir. Analiz edilen veri seti bağlamında bölgelerin uzun dönem homojenliğini ve bu doğrultuda hangi tahmincinin geçerli olduğunu saptayabilmek için Hausman testi yapılmıştır. Tablo 41’de de görüldüğü gibi yapılan test sonucunda üç model için de “İki tahminciden elde edilen uzun dönem katsayıları arasında sistematik bir farklılık yoktur” şeklinde kurulan boş hipotez reddedilememiştir. Dolayısıyla veri setinde yer alan bölgelerin uzun dönem katsayılarının homojen olduğu anlaşılmış, Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi ile elde edilen sonuçların geçerli ve tutarlı olduğu sonucuna varılmıştır.⁴⁸

⁴⁸ Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisinden elde edilen ve 26 istatistiki bölgeye ait olan sonuçlar EK-2’de yer almaktadır.

Tablo 41. Sosyal Harcamalar ile Yoksulluk Oranı Arasındaki İlişki: Ortalama Grup Tahmincisi ve Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Özet Sonuçları

Bağımlı Değişken Y_1	Ortalama Grup Tahmincisi		Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi	
	Uzun Dönem Katsayıları			
KBSH	0,02568	[0,1865842]	0,0000176 ^a	[0,00000295]
	Kısa Dönem Katsayıları			
Hata Düzeltme Terimi	-1,09130063 ^a	[0,1205111]	-0,9130063 ^a	[0,1102374]
KBSH ₁	-0,0000450	[0,07854]	-0,0000305 ^b	[0,0000148]
Sabit Terim	0,1109529 ^a	[0,0172574]	0,1000829 ^a	[0,0126534]
Log Likelihood				536,387
Hausman Testi	χ^2 : 0,52	prob, >	χ^2 : 0,4822	
	Uzun Dönem Katsayıları			
SH/GSKD	0,4382347	[0,4487288]	0,0907594 ^a	[0,0305339]
	Kısa Dönem Katsayıları			
Hata Düzeltme Terimi	-1,029746 ^a	[0,1240256]	-0,9407106 ^a	[0,1031794]
SH/GSKD ₁	-0,1352939	[0,1907627]	-0,2544461 ^c	[0,1339023]
Sabit Terim	0,1607371 ^a	[0,0168623]	0,1030168 ^a	[0,0119739]
Log Likelihood				535,220
Hausman Testi	χ^2 : 0,37	prob, >	χ^2 : 0,5427	
	Uzun Dönem Katsayıları			
SH/VH	0,4318894	[0,4181396]	0,0066307	[0,0613302]
	Kısa Dönem Katsayıları			
Hata Düzeltme Terimi	-1,152452 ^a	[0,1064057]	-1,043173 ^a	[0,1084629]
SH/VH ₁	-0,0924681	[0,0776272]	-0,0897981	[0,06247]
Sabit Terim	0,137618 ^a	[0,0148834]	0,108786 ^a	[0,0112198]
Log Likelihood				545,294
Hausman Testi	χ^2 : 0,59	prob, >	χ^2 : 0,4431	
Gözlem Sayısı			182	182
Grup Sayısı			26	26

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır. Katsayı tahminlerinin standart hataları [] içerisinde gösterilmiştir.

Tablo 41’de yer alan Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisine göre her üç modelin de hata düzeltme katsayılarının % 1 anlamlılık düzeyinde negatif ve anlamlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla modellerde ele alınan yoksulluk oranı ile sosyal harcamalar değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmaktadır. KBSH değişkeninin bağımsız değişken olduğu modelde, bağımsız değişkeninin kısa dönem katsayısı negatif ve % 5 düzeyinde anlamlı iken, uzun dönem katsayısı da pozitif ve % 1 düzeyinde anlamlıdır. Dolayısıyla kişi başına sosyal harcamalarda bir birimlik artış olması halinde yoksulluk oranı kısa dönemde 0,0000305 birim azalacak, uzun dönemde ise 0,0000176 birim artacaktır. Yine SH/GSKD değişkeninin bağımsız değişken olarak belirlendiği modelde, bağımsız değişkenin kısa dönem katsayısı negatif ve % 10 düzeyinde anlamlı, bunun yanında uzun dönem katsayısı pozitif ve % 1 düzeyinde anlamlıdır. Buna bağlı olarak sosyal harcamaların gayri safi katma değer içerisindeki payında bir birimlik artış

yaşanması kısa dönemde yoksulluk oranını 0,2544461 birim azaltmakta, uzun dönemde ise 0,0907594 birim artırmaktadır. Bağımsız değişkenin SH/VH olarak ele alındığı modelde ise bağımsız değişkenin kısa dönem katsayısı negatif, buna karşılık uzun dönem katsayısı pozitif olup fakat istatistiksel olarak anlamsızdır.

Elde edilen sonuçlar yapılan sosyal harcamaların kısa dönemde yoksulluğu azaltırken, uzun vadede ise söz konusu probleme çözüm üretmediği hatta yoksulluk sorununu beslediğini göstermektedir. Hiç şüphesiz ki burada en belirleyici faktör alt bileşenleri itibarıyla sosyal harcamaların yoksulluk problemine çözüm getiremiyor olmasıdır. Bu sonuçlar sosyal harcamaların üretken alanlardan ziyade üretken olmayan alanlarda kullanıldığı kanısının oluşmasına neden olmaktadır.

Tablo 42, Y_1 ile KBEGH ve Y_1 ile EgH/GSKD değişkenleri arasında kısa ve uzun dönemli ilişkileri irdeleyen dinamik panel veri tahmincileri sonuçlarına yer vermektedir. Analiz edilen veri setleri bağlamında hangi tahmincinin etkin ve tutarlı sonuçlar verdiğini tespit edebilmek amacıyla Hausman testi yapılmıştır. Bu testin sonuçlarına göre iki model için de “İki tahminden elde edilen uzun dönem katsayıları arasında sistematik bir farklılık yoktur” şeklinde kurulan boş hipotez reddedilememiştir. Dolayısıyla veri setlerinde yer alan bölgelerin uzun dönemde homojen katsayı değerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi ile elde edilen sonuçlar geçerli ve tutarlıdır.⁴⁹

Tablo 42’de yer alan Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisine göre iki modelin hata düzeltme katsayılarının da % 1 anlamlılık düzeyinde negatif değer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda modellerde ele alınan eğitim harcamaları ile yoksulluk oranı değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişkiden söz edilebilmektedir. KBEGH değişkeninin bağımsız değişken olduğu modelde, bağımsız değişkeninin kısa dönem katsayısı negatif, uzun dönem katsayısı ise pozitif olup istatistiksel olarak anlamlı değildir. Buna karşılık EgH/GSKD değişkeninin bağımsız değişken olarak belirlendiği modelde, bağımsız değişkenin gerek kısa dönem ve gerekse uzun dönem katsayısı negatif değerde olup istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,10$).

⁴⁹ Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisinden elde edilen ve 26 istatistikî bölgeye ait olan sonuçlar EK-3’te yer almaktadır.

Tablo 42. Eğitim Harcamaları ile Yoksulluk Oranı Arasındaki İlişki: Ortalama Grup Tahmincisi ve Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Özet Sonuçları

Bağımlı Değişken Y_1	Ortalama Grup Tahmincisi	Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi
	Uzun Dönem Katsayıları	
KBEgH	-0,0002076 ^c [0,0001221]	0,0001158 [0,0011225]
	Kısa Dönem Katsayıları	
Hata Düzeltme Terimi	-1,193989 ^a [0,0756542]	-1,02194 ^a [0,0938745]
KBEgH ₁	0,0007272 ^c [0,0003799]	-0,0000897 [0,0001707]
Sabit Terim	0,1904193 ^a [0,0278598]	0,1015535 ^a [0,0110147]
Log Likelihood		544,032
Hausman Testi	x^2 : 1,62	prob, > x^2 : 0,1570
	Uzun Dönem Katsayıları	
EgH /GSKD	-4,34141 [2,670525]	-0,4263201 ^c [0,2496572]
	Kısa Dönem Katsayıları	
Hata Düzeltme Terimi	-1,205127 ^a [0,0966486]	-1,041198 ^a [0,0863544]
EgH /GSKD ₁	1,274656 [1,99726]	-0,1543727 ^c [0,0379357]
Sabit Terim	0,2681576 ^a [0,0717582]	0,144453 ^a [0,0130095]
Log Likelihood		546,010
Hausman Testi	x^2 : 0,93	prob, > x^2 : 0,3340
Gözlem Sayısı	182	182
Grup Sayısı	26	26

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır. Katsayı tahminlerinin standart hataları [] içerisinde gösterilmiştir.

Bu sonuç, eğitim harcamalarının gayri safi katma değer içerisindeki payında bir birimlik artış olması durumunda yoksulluk oranının kısa dönemde 0,1543727 uzun dönemde ise 0,4263201 birim azalacağını göstermektedir. Dolayısıyla beşeri sermaye birikimini sağlayan eğitim harcamalarının hem kısa hem de uzun dönemde yoksullukla mücadele sürecinde bir araç olarak kullanılabilmesi, bundan da öteye eğitim harcamaları ile sağlanan eğitim yatırımlarının uzun vadede yoksulluk sorununu giderecek öneme ve önceliğe sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 43, Y_1 ile KBSGYH ve Y_1 ile SGYH /GSKD değişkenleri arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkileri ele alan Ortalama Grup Tahmincisi ile Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi yöntemlerinin sonuçlarına yer vermektedir. Analiz edilen veri setleri bağlamında iki tahminciden hangisinin etkin ve tutarlı sonuçlar verdiğini tespit edebilmek için Hausman testi yapılmıştır. Söz konusu test sonuçlarına göre iki model içinde “iki tahminciden elde edilen uzun dönem katsayıları arasında sistematik bir farklılık yoktur” şeklinde kurulan boş hipotez reddedilememiştir. Buradan veri

setlerinin uzun dönemde homojen katsayı değerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi ile elde edilen sonuçlar geçerli ve tutarlıdır.⁵⁰

Tablo 43. Sosyal Güvenlik/ Sosyal Yardım Harcamaları ile Yoksulluk Oranı Arasındaki İlişki: Ortalama Grup Tahmincisi ve Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Özet Sonuçları

Bağımlı Değişken Y ₁	Ortalama Grup Tahmincisi		Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi	
	Uzun Dönem Katsayıları			
KBSGYH	0,0000706	[0,0000821]	0,0000233 ^a	[3,39e-06]
	Kısa Dönem Katsayıları			
Hata Düzeltme Terimi	-1,071603 ^a	[0,1056921]	-0,9042075 ^a	[0,0938745]
KBSGYH ₋₁	-0,0000461 ^b	[0,0000214]	-0,0000646 ^a	[0,0000211]
Sabit Terim	0,1449799 ^a	[0,0109112]	0,1015451 ^a	[0,0144621]
Log Likelihood				540,651
Hausman Testi	x ² : 0,22	prob, > x ² : 0,6374		
	Uzun Dönem Katsayıları			
SGYH /GSKD	1,204632	[1,086172]	0,1392667 ^a	[0,0328662]
	Kısa Dönem Katsayıları			
Hata Düzeltme Terimi	-1,058977 ^a	[0,1211008]	-0,9281865 ^a	[0,119269]
SGYH /GSKD ₋₁	-0,3023629	[0,2545466]	-0,489473 ^b	[0,2101977]
Sabit Terim	0,1543843 ^a	[0,0138801]	0,1014235 ^a	[0,0136446]
Log Likelihood				537,167
Hausman Testi	x ² : 0,60	prob, > x ² : 0,4386		
Gözlem Sayısı			182	182
Grup Sayısı			26	26

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır. Katsayı tahminlerinin standart hataları [] içerisinde gösterilmiştir.

Tablo 43'te yer alan Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisine göre iki modelin hata düzeltme katsayılarının da % 1 anlamlılık düzeyinde negatif değer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla modellerde ele alınan sosyal güvenlik/yardım harcamaları ile yoksulluk oranı değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmaktadır. KBSGYH değişkeninin bağımsız değişken olarak tanımlandığı modelde, bağımsız değişkeninin kısa dönem katsayısı negatif uzun dönem katsayısı ise pozitif olup her iki parametre de % 1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Dolayısıyla kişi başına sosyal güvenlik ve sosyal yardım harcamalarında bir birimlik artış kısa dönemde yoksulluk oranını 0,0000646 birim azaltırken, uzun dönemde ise 0,0000233 birim artırmaktadır. Yine bir önceki modele benzer şekilde SGYH/GSKD değişkeninin bağımsız değişken olarak

⁵⁰ Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi ile elde edilen ve 26 istatistiksel bölgeye ait olan sonuçlar EK-4'de yer almaktadır.

belirlendiği modelde de, bağımsız değişkenin kısa dönemde negatif ($p < 0,05$), buna karşılık uzun dönemde pozitif ($p < 0,01$) değerde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Bu sonuçlara göre gayri safi katma değer içerisinde sosyal güvenlik ve sosyal yardım harcamalarının payında yaşanacak bir birimlik artış kısa dönemde yoksulluk oranını 0,489473 birim azaltmakta, uzun dönemde ise 0,1392667 birim artırmaktadır. Dolayısıyla özellikle yoksul bireylere hayatlarını idame ettirmeleri için aktarılan ve sosyal dışlanma sürecini engellemeyi amaçlayan sosyal güvenlik ve sosyal yardım harcamalarının kısa vadede yoksulluk problemini nlese de orta ve uzun vadede problemi önleyemediği, tam aksine beslediği ifade edilebilir. Sosyal güvenlik ve sosyal yardım harcamalarının kişileri bu harcamalara bağımlı kıldığı da ileri sürülebilir.

5. Sonuç ve Öneriler

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle sosyal harcamaların yoksulluk üzerine etkilerine ilişkin gerçekleştirilen ampirik analizlerin genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Daha sonra elde edilen sonuçlar ışığında yoksullukla mücadele açısından uygulanabilecek politika önerilerine yer verilmekte ve alanda yapılması düşünülen araştırma konularına değinilmektedir.

5.1. Sonuçlar

Sürekli kendini besleyen ve kısır bir döngüye dönüşebilen yoksulluk, geçmişte olduğu gibi günümüz küresel koşullarında da varlığını ve önemini korumaktadır. Konunun sosyo-ekonomik hayatta ayrıcalıklı bir yere sahip olması, literatürde yoksulluk ve yoksulluğu önleme politikalarını araştırma konusu edinen pek çok çalışmanın yapılmasını beraberinde getirmiştir (Spicker, 2002: 7-10; Bosanquet, 2001: 195-196). Yapılan araştırmalarda oluşan ortak kanı ise küreselleşen dünyada yoksulluk olgusunun sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan, kalkınma süreciyle ilgili kronik bir problem olmaktan ziyade, genel anlamda tüm ülkeleri yakından ilgilendiren global bir fenomen haline geldiği doğrultusundadır (Bradshaw, 2006: 7; Dini ve Lippit, 2009: 3-4). Bu bağlamda bir taraftan yoksulluk olgusunu ve nedenlerini ortaya koyabilmek, diğer taraftan da ulusal ve uluslar üstü kapsamda yoksullukla mücadele politikaları oluşturarak uygulayabilmek için yoğun çaba sarf edildiği görülmektedir.

Yoksulluğun kısa vadede azaltılması, orta ve uzun vadede tamamen önlenmesi için devletin üstlenmesi gereken sorumlulukları vardır. Kamu otoritelerinin bu kapsamda kullanabileceği çeşitli politika enstrümanları bulunmaktadır. Genel olarak kamu kesimince sosyal dengesizliklerin giderilebilmesi için gerçekleştirilen her türlü aktivitenin ortak bir paydası niteliğindeki sosyal harcamalar ise söz konusu enstrümanların en önemlilerindendir. Sosyal harcamaların yoksulluk problemine karşı bir çözüm mekanizması haline gelebilmesi için birey merkezli organize edilmesi ve sosyal refahı optimum düzeye getirecek şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Günümüzde devlet sosyal harcamalar ile eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve adil bir gelir dağılımının sağlanması gibi sosyal fonksiyonları gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Özellikle eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, toplumda beşeri sermaye birikiminin yaygınlaştırılması, bebek ölüm oranlarının düşürülmesi, hastalıkların ivedilikle tedavi edilmesi, hayatta kalma süresinin artırılması ve yoksul bireylerin sosyo-ekonomik yaşama entegre olmalarının sağlanması gibi sosyal fonksiyonlar, bir yandan toplumda yaşam standartlarının yükselmesini sağlayarak ekonomik kalkınma sürecinin ivme kazanmasına aracı olmaktadır, diğer yandan da yoksulluğun temel belirleyicilerini ortadan kaldırmaktadır. Nitekim yapılan ampirik araştırmalar sosyal harcamaların bahsedilen fonksiyonları gerçekleştirecek toplumsal hayatta sosyo-ekonomik öncelikleri yerine getirdiğini göstermektedir (Creedy, 1996: 164; Kenworthy, 1999: 1120; Kim, 2000; Atkinson, Marlier ve Nolan, 2004; Adelantado ve Cuveas, 2006; Wibbels, 2006; OECD, 2008: 25-27; Melo, 2008: 28; Caminada, Goudswaard ve Koster, 2011). Dolayısıyla sosyal harcamalar, refah seviyesinin artırılmasından, bireyler arasında fırsat eşitliğinin sağlanmasına, fertlerin sosyal risklere karşı korunmasından, ekonomik istikrarsızların telafi edilmesine kadar uzanan pek çok alanda etkin bir araç olarak kullanılmaktadır.

Ülkemizde 2012 yılı merkezi yönetim bütçesinin yaklaşık % 30'unu sosyal harcamalar oluşturmaktadır. 2004 yılı ile karşılaştırıldığında bu payın her geçen yıl arttığı söylenebilir. Veriler merkezi yönetim itibariyle sosyal alanlara daha fazla ağırlık verildiğini yansıtmaktadır. Buna karşılık gelirin yüzde paylar itibari ile dağılımına bakıldığında, 2004-2011 yılları açısından, gelirden en az pay alanlarla en fazla pay alanlar arasındaki farkın 8 katın altına hiç düşmediği de trajik bir gerçektir. Kısa ve orta vadede de bu farkın azalmayacağı tahmin edilmektedir. Bu durum izlenen yoksullukla mücadele programlarının ya da sosyal politikaların yeterince etkin olmadığına ilişkin açık bir gösterge niteliğindedir.

Bu çalışmada genel olarak sosyal harcamaların yoksulluk üzerindeki etkinliği ve ne derecede belirleyici olduğu Türkiye özelinde ele alınmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'deki 26 adet istatistikî bölge açısından (İBBS 2) sosyal harcamalar ile yoksulluk verileri

arasındaki ilişki panel veri analizi teknikleri ile incelenmiş, sosyal harcamalar ile alt bileşenlerinin yoksulluk oranını nasıl ve hangi yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Çalışmanın sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye’de bölgeler itibariyle gerçekleştirilen sosyal harcamaların bölgelerin yoksulluk oranlarını etkilediği bulgusuna ulaşılmaktadır. Gerek kişi başına değeri gerekse gayri safi katma değer ve vergi hasılatı içerisindeki payı itibariyle analize dâhil edilen sosyal harcamalar yoksulluk oranını tersi yönde etkilemektedir. Yani sosyal harcamaların kişi başına düşen değerlerinde ve gayri safi katma değer ya da vergi hasılatı içerisindeki paylarında bir artış meydana gelmesi halinde yoksulluk oranı azalmaktadır. Bu sonuçlar, literatürde Kenworthy (1999), Behrendt (2000), Spicker (2002), Brady (2003), Caminada ile Goudswaard (2009), Sarısoy ile Selçuk (2010), Caminada, Goudswaard ile Koster (2011) ve Caminada ile Goudswaard (2012) tarafından yapılan çalışmalarda elde edilen bulguları destekler niteliktedir.

Yıllar itibariyle kişi başına düşen sosyal harcamaların artması ya da sosyal harcamaların gayri safi katma değer içerisinde daha yüksek paya sahip olması, belirli bir dönemde kamu otoritelerince gerçekleştirilen sosyo-ekonomik politikaların ve sunulan sosyal hizmetlerin en azından nicelik olarak arttığını göstermektedir. Gerek kişi başına düşen değeri gerekse gayri safi katma değer içerisindeki payı açısından artan sosyal harcamaların yoksulluk oranını az da olsa negatif yönde etkilemesi ise izlenen sosyo-ekonomik politikaların ve sunulan sosyal fonksiyonların amaçlarına hizmet ettiğini yansıtmaktadır.

Yine sosyal harcamaların vergi hasılatı içerisindeki payı arttığında da yoksulluk oranının negatif yönde etkilendiği görülmektedir. Dolayısıyla vergi gelirlerinin sosyal bütçe aracılığıyla yeniden bireylere aktarılmasını yansıtan bu bulgu, aktarım mekanizmasının yoksullukla mücadele sürecinde etkili olduğunu göstermektedir.

Sonuçta bir bütün olarak sosyal harcamaların yoksulluk oranını beklendiği ve literatürde de değinildiği gibi negatif yönde etkilediği, yani azalttığı söylenebilir. Ancak söz konusu etkileşimin büyüklüğünü ifade eden katsayı değerleri yapılan diğer çalışmalar

ile mukayese edildiğinde, bu yansımanın son derece yetersiz ve sığ olduğu görülmektedir. Sosyal harcamaların yoksullukla mücadele sürecinde daha efektif bir enstrüman haline gelebilmesi için sağlık, eğitim, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlerin daha etkin sunumu noktasında verimliliği ön plana çıkaran alanlara kanalize edilmesi gerekmektedir.

Çalışmada elde edilen bir diğer önemli bulgu, sosyal harcamalarının alt bileşenleri itibariyle yoksulluk oranını farklı yönlerde ve değişik derecelerde etkiliyor olmasıdır. Sonuçlar, özellikle beşeri sermaye birikiminin artırılması doğrultusunda gerçekleştirilen eğitim harcamalarının yoksulluk oranını negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Nitekim kişi başına düşen eğitim harcamalarında ve eğitim harcamalarının gayri safi katma değer ile vergi hasılatı içerisindeki payında bir artış gerçekleşmesi, bireylerin beşeri sermaye donanımını ve niteliğini artırarak yoksulluk oranının düşmesi sağlamaktadır. Bu yönüyle eğitim harcamaları, beklediği ve literatürdeki diğer çalışmalarda da görüldüğü gibi (Ferragina ve Seeleib-Kaiser, 2011; Patrinos ve Psacharopoulos, 2011; Schmitt ve Starke, 2011; Lange ve Topel, 2006; Çalışkan, Civan ve Karakuyu, 2011: 7), yatırım harcamalarının etkileri ile aynı paralelde sonuçların elde edilmesini sağlamaktadır.

Benzer şekilde sosyal güvenlik ve sosyal yardım harcamaları da yoksulluk oranını tersi yönde etkilemektedir. Yoksul bireylere hayatlarını idame ettirebilmeleri doğrultusunda aktarılan sosyal transferler, sosyal dışlanmanın önlenmesi için gerçekleştirilen sosyal yardım hizmetleri ve bireyleri sosyal risklere karşı korumayı amaçlayan sosyal güvenlik programları yoksullukla mücadele sürecinde belirleyici olabilmektedir. Çalışmada sağlık harcamalarının ise yoksulluk seviyesini etkilediğine ilişkin anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.

Çalışmanın odaklandığı ve ele aldığı bir diğer husus sosyal harcamaların yoksulluk problemini kısa vadede olduğu gibi uzun vadede de etkileyip etkilemediğidir. Bu doğrultuda dinamik panel veri analizi yöntemleri kullanılmış ve ilginç sonuçlara ulaşılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre bir bütün olarak sosyal harcamalar kısa vadede yoksulluk oranını azaltırken, uzun vadede ise probleme çözüm üretememekte hatta tam aksine beslemektedir. Nitekim gerek kişi başına düşen sosyal harcamalarda gerekse sosyal harcamaların gayri safi katma değer içerisindeki payında yaşanacak bir birimlik artış kısa dönemde yoksulluk oranında azalış yaşanmasını beraberinde getirirken, uzun dönemde ise artışa neden olmaktadır.

Ayrıca yapılan analizler, sosyal harcamaların alt bileşenlerinden eğitim harcamaları ile yoksulluk oranı arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu da yansıtmaktadır. Sonuçlara göre eğitim harcamalarının gayri safi katma değer içerisindeki payında bir artış yaşanması halinde yoksulluk oranının hem kısa hem de uzun dönemde azalacağı görülmektedir. Hatta eğitim harcamalarının uzun dönemdeki etkisi kısa döneme göre daha fazla olmaktadır. Bu bağlamda maliye teorisinde “kalkınma carileri” olarak anılan ve verimli harcamalar arasında sınıflandırılan eğitim harcamaları, bir yandan bireyler arasında fırsat eşitliğini inşa ederek, diğer yandan da beşeri sermaye birikiminde ciddi bir artış sağlayarak gerek toplumun gerekse bireylerin refah düzeylerinde olumlu yönde gelişmeler yaşanmasını beraberinde getirmektedir. Böylece eğitim harcamalarının gerçek manada yoksullukla mücadele sürecinde olumlu katkılar sağladığı söylenebilir. Bu sonuç literatürü destekler niteliktedir. Literatürde yer alan değerlendirmelere göre de eğitilmiş kişilerin yoksul kalma riskleri daha düşüktür. Eğitim harcamaları, bireylerin eğitim seviyelerini artırarak aslında yoksulluk riskini azaltıcı yönde bir etki oluşturmaktadır.

Elde edilen sonuçlara göre sosyal güvenlik ve sosyal yardım harcamaları ile yoksulluk oranı arasında da uzun dönemli bir ilişki bulunmaktadır. Kısa dönemde sosyal güvenlik harcamaları beklendiği ve statik panel veri analizinden elde edilen sonuçlarda da görüldüğü gibi yoksulluk oranı azaltıcı yönde etki oluşturmaktadır. Ancak uzun dönemde kısa dönemin aksine yoksulluk oranını artırmaktadır. Dolayısıyla ağırlığını yoksul bireylere hayatlarını idame ettirmeleri için aktarılan transfer ödemelerinin oluşturduğu sosyal güvenlik ve sosyal yardım harcamalarının her ne kadar kısa vadede yoksulluğun azalmasına katkı sağlasa da orta ve uzun vadede yoksulluğu beslediği görülmektedir.

Sonuç olarak çalışmada, Türkiye’de için 2004-2011 yıllarındaki 26 istatistiki bölge birimine ait veriler kullanılarak yoksulluk ile sosyal harcamalar arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Yapılan analiz sonuçları aracılığıyla teori ve ampirik bulgular ile Türkiye’deki mevcut durum arasında yakın benzerlikler saptanmıştır. Bu araştırma sosyal harcamaların yoksulluk üzerine etkilerine ilişkin olarak yapılan öncül bir çalışma niteliğinde olup, optimum bir politika önerisi sunma kaygısı gütmemektedir. Ancak elde edilen sonuçlar ile nihai olarak konunun önemi ortaya konulmakta, bu alanda yapılacak çalışmalara potansiyel bir öneri geliştirme noktasında katkı sağlanmaktadır.

5.2. Yapılacak Çalışmalar İçin Öneriler

Yoksulluk probleminin tüm ana bileşenleri ile ele alınarak sosyal politika enstrümanları aracılığıyla etkin bir şekilde mücadele edilebilmesi ve probleme alternatif çözüm önerilerinin getirilebilmesi için gerek ulusal gerekse uluslararası alanda konuyla ilgili pek çok çalışmanın yapılmasına ihtiyaç vardır. Sosyal harcamaların yoksulluk üzerindeki etkilerini inceleyen diğer çalışmaların genel olarak kısa ve uzun dönem ayrımı yapmadıkları, hatta zaman boyutunu tamamıyla dışsal kabul edip, sadece birim etkiler (şehir, bölge ya da ülke) üzerine odaklandıkları görülmüştür. Oysaki sosyal harcamaların kısa ve uzun dönemde yoksulluk seviyesini nasıl etkilediği uluslararası karşılaştırmalara konu olabilecek nitelikte derinliğe sahiptir. Bu nokta üzerine odaklanan çalışmaların yapılması, sosyal harcamaların yoksullukla mücadele sürecinde etkinliğinin belirlenmesi açısından son derece önemlidir.

Ayrıca bu çalışmanın ampirik analizi sürecinde sosyal harcamalar veri seti sadece merkezi yönetim tarafından gerçekleştirilen harcamaları içerecek şekilde hazırlanmıştır. Oysa Türkiye’de özellikle mahalli idarelerin de yoksullukla mücadele açısından sosyal harcama enstrümanlarını yoğun bir şekilde kullandıkları bilinmektedir. Dolayısıyla veri bulunması halinde, mahalli idarelerce yapılan sosyal harcamaların da analize dâhil edilmesi bir bütün olarak kamu kesimince gerçekleştirilen sosyal harcamaların yoksulluk seviyesi üzerindeki etkilerini daha net bir şekilde gösterebilir. Ayrıca tek başına mahalli idarelerce yapılan sosyal harcamaların yoksulluğu nasıl etkilediği de de incelenebilir.

Literatürde, özellikle OECD ülkeleri üzerine yapılan çalışmalarda, sosyal harcamaların kapsamına sivil toplum kuruluşları ile özel ya da tüzel kişilerce yapılan alturistik harcamaların da dâhil edilmekte olduğu, böylece kamu ve özel kesim sosyal harcamalarının yoksulluk üzerindeki etkilerinin belirlenebildiği görülmektedir. Bir bütün olarak sosyal harcamaların yoksulluk problemi üzerindeki etkilerini resmetmek için ülkemiz açısından da böylesine bir çalışma yapılabilir. Bunun için konu ile ilgili veri tabanının oluşturulması gerekmektedir.

Ayrıca literatür incelemesi kısmında değinildiği gibi yoksulluğun pek çok mikro ve makro düzeyde belirleyicisi bulunmaktadır. Küreselleşmeden demokratikleşme süreci ve kamu tercihi modellerine, dışa açıklıktan bölgesel entegrasyonlara kadar uzanan geniş bir yelpazedeki bu belirleyiciler, sosyal harcamaların yoksulluk üzerindeki etkilerini ele alacak araştırma süreçlerine dâhil edilerek daha kapsamlı bir şekilde incelenebilir. Böylelikle mikro ve makro düzeydeki belirleyicilerin sosyal harcamalar ile yoksulluk arasındaki ilişkiler üzerindeki etkileri incelenebilir.

EK-1. Veri Seti

Tablo 44. Fkod-3 Sınıflandırmasına Göre Sosyal Harcamalar

SAĞLIK HİZMETLERİ	EĞİTİM HİZMETLERİ	SOSYAL GÜVENLİK VE SOSYAL YARDIM HİZMETLERİ
1. Ayakta Yürütülen Tedavi Hizmetleri*	1. Okul Öncesi ve İlköğretim Hizmetleri	1. Hastalık ve Malullük Yardım Hizmetleri*
<i>1.1. Genel Poliklinikler</i>	<i>1.1. Okul Öncesi Eğitim Hizmetleri</i>	<i>1.1. Malullük Yardım Hizmetleri</i>
2. Hastane İşleri ve Hizmetleri*	<i>1.2. İlköğretim Hizmetleri*</i>	2. Yaşlılık Yardımı Hizmetleri*
<i>2.1. Genel Hastane Hizmetleri</i>	2. Ortaöğretim Hizmetleri*	3. Aile ve Çocuk Yardımı Hizmetleri*
3. Halk Sağlığı Hizmetleri*	<i>2.1. Ortaöğretim Genel Programlar</i>	4. Sosyal Güvenliği Bulunmayanlara Sağlanan Hizmetler*
4. Sağlık Hizmetlerine İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	<i>2.2. Mesleki ve Teknik Ortaöğretim</i>	5. Sınıflandırmaya Girmeyen Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri*
5. Sınıflandırmaya Girmeyen Sağlık Hizmetleri	3. Yükseköğretim Hizmetleri	
	<i>3.1. Üniversiteler ve Yükseköğretim Hizmeti Veren Kurumlar</i>	
	<i>3.2. Doktora Eğitimi Veren Yükseköğretim Hizmetleri</i>	
	4. Seviyeye Göre Sınıflandırmamayan Eğitim Hizmetleri	
	5. Eğitime Yardımcı Hizmetleri	
	6. Eğitime İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	
	7. Sınıflandırmaya Girmeyen Eğitim Hizmetleri	

Çalışmada bağımsız değişken olarak kullanılan sosyal harcamalar, merkezi yönetimce yapılan sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik harcamalarının toplamından oluşmaktadır. Burada üç harcama kalemi ayrı ayrı 2004-2011 yılları arasında merkezi yönetim bütçesinin illere göre fonksiyonel bütçe sınıflandırması alt düzey (Fkod-3) detay bilgilerinden yararlanılarak derlenmiştir. Verilerin derlenme sürecinde üç harcama kalemi açısından yoksullukla mücadele sürecinde doğrudan etkili olması beklenen ve yukarıdaki tabloda “*” ile işaretlenen alt başlıklar dikkate alınmıştır. Buna göre;

1.Sağlık Harcamaları: 2004-2011 yılları arasında illere göre fonksiyonel bütçe sınıflandırması alt düzey detay bilgilerinden “Ayakta Yürütülen Tedavi Hizmetleri (Genel Poliklinikler)”, “Hastane İşleri ve Hizmetleri (Genel Hastane Hizmetleri)” ile “Halk Sağlığı Hizmetleri” kalemleri her bir yıl ve her bir il için ayrıştırılmıştır. Daha sonra iller 26 istatistiki bölge birimine göre sınıflandırılarak, bölgelere göre 2004-2011 yılları arasında yapılan toplam sağlık harcaması elde edilmiştir.

2. Eğitim Harcamaları: 2004-2011 yılları arasında illere göre fonksiyonel bütçe sınıflandırması alt düzey detay bilgilerinden “İlköğretim Hizmetleri” ile “Ortaöğretim Hizmetleri (Ortaöğretim Genel Programlar ve Mesleki Teknik Ortaöğretim)” kalemleri her bir yıl ve her bir il için ayrıştırılmış, daha sonra 26 istatistiki bölge birimine göre sınıflandırılarak, bölgelere göre söz konusu yıllar arasında yapılan toplam eğitim harcaması elde edilmiştir.

3. Sosyal Güvenlik Harcamaları: Beş alt başlık halindeki sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri illere ve yıllara göre ayrıştırılmış, daha sonra 26 istatistiki bölge birimine göre sınıflandırılarak, bölgelere göre söz konusu yıllar arasında yapılan sosyal güvenlik ve yardım harcamaları elde edilmiştir.

4. Sosyal Harcamalar: 2004-2011 yılları arasında 26 istatistiki bölge birimine göre elde edilen “Sağlık”, “Eğitim” ve “Sosyal Güvenlik/Sosyal Yardım” harcamalarının toplamı alınmıştır.

5. Nüfus: 26 istatistiki bölge biriminin nüfus bilgileri TÜİK’ten elde edilmiştir.

6. Vergi Hasılatı: 2004-2011 yılları arasında illere göre vergi hasılatı verileri yıllara ve 26 istatistiki bölge birimine göre sınıflandırılmıştır.

7. Gayri Safi Katma Değer: 2004-2011 yılları arasında 26 istatistiki bölgenin gayri safi katma değer verilerini içermektedir.

8. TEFİE: 2004-2011 yılları arasında 26 istatistiki bölge birimine göre TÜİK tarafından hesaplanan Toptan Eşya Fiyatları Endeksi verileri derlenmiştir.

9. Yoksulluk Oranı: Çalışmanın bağımlı değişkeni ise 2004-2011 yılları arasındaki döneme ilişkin 26 istatistiki bölge biriminin yoksulluk oranlarıdır. Yoksulluk oranı belirli bir dönemde istatistiki bölge biriminden elde edilen ortalama (medyan) gelirin sırasıyla % 50 ve % 60’ından daha düşük gelir elde eden bireylerin bölge nüfusuna oranlanması ile hesaplanmaktadır.

Tablo 45. Veri Seti Özet İstatistikleri

Değişken		Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum	Gözlem
YO ₁	overall	0,12554	0,02477	0,06942	0,19472	N 208
	between		0,02037	0,09489	0,16847	n 26
	within		0,01458	0,06492	0,16607	T 8
YO ₂	overall	0,19606	0,03214	0,11519	0,28939	N 208
	between		0,02860	0,15231	0,25695	n 26
	within		0,01557	0,14002	0,23289	T 8
KBSaH	overall	128,149	42,2813	34,5159	296,246	N 208
	between		32,9742	62,0791	217,090	n 26
	within		27,1510	32,4474	207,305	T 8
KBEgh	overall	212,635	44,3108	94,9721	320,908	N 208
	between		36,7529	113,430	277,817	n 26
	within		25,6583	138,084	292,889	T 8
KBSGYH	overall	485,674	276,789	114,166	1346,19	N 208
	between		254,377	159,705	1035,74	n 26
	within		118,712	194,184	850,112	T 8
KBSH	overall	826,457	339,107	243,654	1792,91	N 208
	between		302,361	335,214	1438,4	n 26
	within		163,289	377,702	1252,41	T 8
SaH/GSKD	overall	0,02127	0,01253	0,00303	0,06155	N 208
	between		0,01196	0,00457	0,04945	n 26
	within		0,00433	-0,00096	0,03337	T 8
EgH/GSKD	overall	0,03546	0,01704	0,00822	0,07778	N 208
	between		0,01701	0,00860	0,07134	n 26
	within		0,00331	0,02635	0,05078	T 8
SGSYH/GSKD	overall	0,09256	0,08539	0,01003	0,37475	N 208
	between		0,08489	0,01196	0,31608	n 26
	within		0,01813	0,03322	0,16669	T 8
SH/GSKD	overall	0,14929	0,11264	0,02142	0,50779	N 208
	between		0,11211	0,02513	0,43687	n 26
	within		0,02335	0,08059	0,23535	T 8
SaH/VH	overall	0,37631	0,34806	0,00993	1,67271	N 208
	between		0,34581	0,01443	1,28881	n 26
	within		0,07487	-0,05396	0,76021	T 8
EgH/VH	overall	0,62272	0,52494	0,02577	2,09198	N 208
	between		0,52959	0,02893	1,88162	n 26
	within		0,06773	0,32811	0,90140	T 8
SGSYH/VH	overall	1,84060	2,37456	0,03142	10,1844	N 208
	between		2,37537	0,04021	8,36593	n 26
	within		0,43238	-0,20630	3,88446	T 8
SH/VH	overall	2,83953	3,20831	0,07246	13,8001	N 208
	between		3,22357	0,08444	11,5364	n 26
	within		0,50325	0,41666	5,14492	T 8

Tablo 46. İstatistiki Bölge Birimleri 2. Düzey Sınıflandırması

1	TR10	İstanbul
2	TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
3	TR22	Balıkesir, Çanakkale
4	TR31	İzmir
5	TR32	Aydın, Denizli, Muğla
6	TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak
7	TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik
8	TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
9	TR51	Ankara
10	TR52	Konya, Karaman
11	TR61	Antalya, Isparta, Burdur
12	TR62	Adana, Mersin
13	TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
14	TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
15	TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat
16	TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın
17	TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop
18	TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
19	TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
20	TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
21	TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
22	TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
23	TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari
24	TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
25	TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır
26	TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

EK-2

Tablo 47. Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Sonuçları: Bölgelere Göre Kişi Başına Sosyal Harcamaların Yoksulluk Üzerine Etkileri

Bağımlı Değişken Y_1	Hata Düzeltme Terimi	KBSH ₁	Sabit Terim
TR10	-1,12365 ^a	-0,000218 ^c	0,113925 ^a
TR21	-1,55751 ^a	0,0000082	0,185599 ^a
TR22	-1,50081 ^a	-0,0000295	0,184480 ^a
TR31	-0,17150	-0,0000841	0,018188
TR32	0,11362	-0,0001894	-0,008433
TR33	-0,04152	-0,0001419	0,010878
TR41	-1,03517 ^b	0,0000436	0,087640 ^b
TR42	-0,73241 ^c	0,0000865	0,068864 ^a
TR51	-1,07477 ^a	-0,000114 ^b	0,108763
TR52	-1,38024 ^a	-0,0000118	0,203084 ^a
TR61	-0,53104	0,0000463	0,044368 ^a
TR62	-0,61070	0,0000531	0,067923
TR63	-0,70237 ^c	0,0000244	0,090225 ^c
TR71	-0,97944 ^b	-0,000084 ^b	0,109682 ^b
TR72	-1,08724 ^b	-0,000069 ^c	0,108812 ^a
TR81	-0,76798 ^b	0,0000268	0,069420 ^b
TR82	-0,84760 ^b	-0,0000052	0,089128 ^b
TR83	-1,14102 ^a	0,0000063	0,149247 ^a
TR90	-1,06150 ^a	-0,000115 ^b	0,117675 ^a
TRA1	-0,35227	-0,0000061	0,041639
TRA2	-0,30440	-0,0000115	0,042294
TRB1	-0,62841 ^c	-0,0000109	0,060030 ^c
TRB2	-0,65847 ^c	-0,000006 ^b	0,066143 ^c
TRC1	-1,27147 ^b	-0,000015 ^c	0,116892 ^b
TRC2	-2,02874 ^a	-0,0000001	0,211143 ^a
TRC3	-2,26158 ^a	0,000024 ^c	0,244548 ^a

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 48. Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Sonuçları: Bölgelere Göre Sosyal Harcamalar/GSKD'in Yoksulluk Üzerine Etkileri

Bağımlı Değişken Y_1	Hata Düzeltme Terimi	SH/GSKD $_{-1}$	Sabit Terim
TR10	-1,18642 ^a	-2,694992	0,120606 ^a
TR21	-1,37025 ^a	0,524845	0,170658 ^a
TR22	-1,48850 ^a	-0,039446	0,187604 ^a
TR31	-0,63071	0,305323	0,063693
TR32	0,48281	-1,429457 ^c	-0,058488
TR33	-0,13513	-0,546849	0,019728
TR41	-1,10664 ^a	0,317471	0,100647 ^a
TR42	-0,74382 ^c	0,478721	0,075542 ^c
TR51	-1,06019 ^a	-1,442188	0,111463 ^a
TR52	-1,35783 ^a	-0,139465	0,203340 ^a
TR61	-0,58212 ^c	-0,029655	0,053533
TR62	-0,70086 ^c	0,055081	0,083894 ^c
TR63	-0,75315 ^b	0,069553	0,099755 ^b
TR71	-1,28181 ^a	-0,145357 ^b	0,139449 ^a
TR72	-1,17097 ^a	-0,368883 ^b	0,117272 ^a
TR81	-0,90333 ^b	-0,118310	0,086140 ^b
TR82	-0,89029 ^b	-0,054737 ^c	0,096458 ^b
TR83	-1,17806 ^a	-0,057268	0,158085 ^a
TR90	-1,08499 ^a	-0,783060 ^a	0,117898 ^a
TRA1	-0,38607	-0,062749	0,045407
TRA2	-0,53260	0,136495 ^b	0,066853
TRB1	-0,65529 ^c	-0,094781 ^b	0,062506 ^c
TRB2	-0,69022 ^c	0,011416	0,058770 ^c
TRC1	-1,06704 ^b	-0,218469 ^b	0,096693 ^b
TRC2	-1,86930 ^a	-0,222644 ^b	0,184757 ^a
TRC3	-2,11566 ^a	-0,066194 ^c	0,216174 ^a

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 49. Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Sonuçları: Bölgelere Göre Sosyal Harcamalar/Vergi Hasılatı'nın Yoksulluk Üzerine Etkileri

Bağımlı Değişken Y_1	Hata Düzeltme Terimi	SH/VH ₋₁	Sabit Terim
TR10	-1,22419 ^a	-0,937944 ^b	0,126121 ^a
TR21	-1,45453 ^a	0,008857	0,183203 ^a
TR22	-1,52551 ^a	-0,018111	0,191604 ^a
TR31	-0,29324	-0,091617	0,029515
TR32	-1,00214	0,022224	0,121617
TR33	-0,42459	-0,011987	0,063899
TR41	-1,16850 ^a	0,000693	0,107061 ^a
TR42	-0,78715 ^c	0,356405	0,082502 ^c
TR51	-0,82273 ^a	-1,309382 ^a	0,092835 ^a
TR52	-1,43958 ^a	-0,045530	0,210465 ^a
TR61	-0,60537 ^c	-0,065316	0,054725 ^c
TR62	-0,89533 ^a	-0,079203 ^c	0,109014 ^a
TR63	-0,78880 ^b	-0,000986	0,107205 ^b
TR71	-1,32346 ^a	-0,015038 ^b	0,145369 ^a
TR72	-1,29855 ^a	-0,022163 ^c	0,127643 ^a
TR81	-0,90806 ^b	-0,009351	0,089079 ^b
TR82	-1,04483 ^a	-0,011293 ^c	0,105431 ^a
TR83	-1,29625 ^a	-0,010533	0,169267 ^a
TR90	-1,33573 ^a	-0,036401 ^a	0,140468 ^a
TRA1	-0,22380	-0,005424	0,022520
TRA2	-0,02369	-0,002005	-0,001210
TRB1	-0,62769 ^b	-0,013537	0,053401 ^c
TRB2	-0,72072 ^b	-0,007408 ^c	0,034779 ^c
TRC1	-1,23119 ^a	-0,015652 ^b	0,103178 ^a
TRC2	-2,50460 ^a	-0,007093 ^c	0,207791 ^a
TRC3	-2,15224 ^a	-0,006956 ^c	0,150956 ^a

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

EK-3

Tablo 50. Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Sonuçları: Bölgelere Göre Kişi Başına Eğitim Harcamalarının Yoksulluk Üzerine Etkileri

Bağımlı Değişken Y_1	Hata Düzeltme Terimi	KBEgH ₋₁	Sabit Terim
TR10	-1,224714 ^a	-0,000374	0,111407 ^a
TR21	-2,155505 ^a	0,001583 ^a	0,227334 ^a
TR22	-1,291918 ^a	-0,001146	0,150462 ^a
TR31	-0,561866 ^c	-0,001452	0,058968 ^c
TR32	-0,726053 ^c	-0,001175	0,085696 ^b
TR33	-0,560647	-0,000797	0,087441
TR41	-1,037728 ^b	-0,000727	0,082731 ^a
TR42	-0,664196	-0,000660	0,060505
TR51	-1,066966 ^b	-0,000713	0,095502 ^a
TR52	-1,439594 ^a	0,000370	0,189285 ^a
TR61	-0,578881 ^c	-0,000563	0,048455
TR62	-0,670594 ^c	-0,000515	0,076336 ^c
TR63	-0,694253 ^c	0,001359	0,070438
TR71	-1,045047 ^b	-0,000836	0,105503 ^b
TR72	-1,331339 ^a	-0,000199	0,114104 ^a
TR81	-1,055332 ^a	-0,000622 ^c	0,075525 ^a
TR82	-1,065609 ^a	0,000468	0,094091 ^a
TR83	-1,389599 ^a	0,000812	0,158073 ^a
TR90	-1,206875 ^a	-0,000944	0,120827 ^a
TRA1	-0,215704	0,001086	0,005371
TRA2	-0,173539	0,000927	0,003988
TRB1	-0,779221 ^b	0,000865	0,053669 ^c
TRB2	-0,667356 ^c	-0,000015	0,065518 ^c
TRC1	-1,463091 ^a	0,000816	0,112196 ^a
TRC2	-1,738406 ^a	-0,000419	0,182522 ^a
TRC3	-1,766410 ^a	-0,000706 ^a	0,204445 ^a

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 51. Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Sonuçları: Bölgelere Göre Eğitim Harcamaları/GSKD'in Yoksulluk Üzerine Etkileri

Bağımlı Değişken Y_1	Hata Düzeltme Terimi	EgH/GSKD $_{-1}$	Sabit Terim
TR10	-1,320816 ^a	-21,61671	0,1410343 ^a
TR21	1,376934 ^a	-8,854378 ^a	0,1898367 ^a
TR22	-1,401243 ^a	1,162791	0,2031241 ^a
TR31	-0,734860 ^b	10,26228	0,0844722 ^b
TR32	-0,217338	-5,219695	0,0304492
TR33	-0,476590	-1,446392	0,0830258
TR41	-1,229495 ^a	0,877854	0,1248566 ^a
TR42	-0,884961 ^b	2,221465	0,1010241 ^b
TR51	-1,043462 ^a	-6,762081	0,1203212 ^a
TR52	-1,339113 ^a	1,372087	0,2308742 ^a
TR61	-0,356697	-12,41555	0,0348062
TR62	-0,631054	-4,517911	0,0885027
TR63	-0,816363 ^b	1,424901	0,1368138 ^b
TR71	-1,007261 ^b	-0,262145	0,1441332 ^b
TR72	-1,297221 ^a	-2,263097	0,1643271 ^a
TR81	-1,005263 ^c	-0,194794	0,1167164
TR82	-0,958404 ^b	0,376827	0,1359532 ^b
TR83	-1,188218 ^a	0,947774	0,1963124 ^a
TR90	-1,374164 ^a	-3,51724 ^c	0,1873314 ^a
TRA1	-0,6143038	0,538863	0,1014582
TRA2	-0,2810508	-2,32237 ^a	0,0478342
TRB1	-0,882803 ^b	2,347415	0,1224739 ^b
TRB2	-1,552040 ^a	-4,257857 ^c	0,2344614 ^a
TRC1	-1,653018 ^a	-0,311432	0,2083639 ^a
TRC2	-1,895253 ^a	-2,20296 ^a	0,2805263 ^a
TRC3	-1,533224 ^a	-1,050561	0,2467471 ^a

Tabloda (c) ile işaretlenen katsayının p değeri % 10, (b) ile % 5 ve (a) ile ise % 1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlıdır.

EK-4

Tablo 52. Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Sonuçları: Bölgelere Göre Kişi Başına Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Harcamalarının Yoksulluk Üzerine Etkileri

Bağımlı Değişken Y_1	Hata Düzeltme Terimi	KBSGSYH $_{-1}$	Sabit Terim
TR10	-1,11254 ^a	-0,000383 ^c	0,114518 ^a
TR21	-1,57069 ^a	-0,000016	0,1925329 ^a
TR22	-1,48766 ^a	0,000006	0,1868838 ^a
TR31	0,02085	-0,000144	-0,0009494
TR32	0,51899	-0,000286 ^c	-0,0598827
TR33	0,12374	-0,000192	-0,0172313
TR41	-1,03812 ^b	0,000061	0,0919263 ^b
TR42	-0,77535 ^c	0,000071	0,0772322 ^c
TR51	-1,13123 ^a	-0,000236	0,1196171 ^a
TR52	-1,35769 ^a	-0,000067	0,2055866 ^a
TR61	-0,55593	0,0000007	0,050146
TR62	-0,66648 ^c	-0,000004	0,0795099 ^c
TR63	-0,71371 ^c	0,000009	0,0949687 ^c
TR71	-1,04695 ^b	-0,000099 ^c	0,1200242 ^a
TR72	-1,11572 ^a	-0,000095	0,1151033 ^a
TR81	-0,85587 ^b	-0,000035	0,0830717 ^b
TR82	-0,84235 ^b	-0,000014	0,0923987 ^b
TR83	-1,16070 ^a	-0,000005	0,1567862 ^a
TR90	-1,11247 ^a	-0,000137 ^a	0,1261984 ^a
TRA1	-0,30262	-0,000021	0,0370999
TRA2	-0,27591	-0,000014	0,0381721
TRB1	-0,64354 ^c	-0,000026	0,0645277 ^c
TRB2	-0,69081 ^b	-0,000020	0,0709772 ^c
TRC1	-1,26029 ^a	-0,000045	0,1199043 ^a
TRC2	-2,12601 ^a	-0,000008	0,2248726 ^a
TRC3	-2,33035 ^a	0,000018	0,2561782 ^a

Tablo 53. Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Sonuçları: Bölgelere Göre Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Harcamaları/GSKD'in Yoksulluk Üzerine Etkileri

Bağımlı Değişken Y_1	Hata Düzeltme Terimi	SGSYH/GSKD $_{-1}$	Sabit Terim
TR10	-1,171375 ^a	-4,315517 ^c	0,1195014 ^a
TR21	-1,412523 ^a	0,3596257	0,1772582 ^a
TR22	-1,468624 ^a	0,0446815	0,1872149 ^a
TR31	-0,4274124	-0,2395149	0,0434258
TR32	0,7922288	-2,268051	-0,0980574
TR33	-0,0542902	-0,8162388	0,0068199
TR41	-1,093285 ^a	0,5052458	0,1006271 ^b
TR42	-0,7703751 ^c	0,6123458	0,0793834 ^c
TR51	-1,122152 ^a	-2,81996 ^c	0,1202265 ^a
TR52	-1,354195 ^a	-0,4086411	0,205142 ^a
TR61	-0,578573 ^c	-0,2375492	0,0540099
TR62	-0,7042645 ^c	-0,1458355	0,0853459 ^c
TR63	-0,7377663 ^b	0,0498219	0,0979342 ^c
TR71	-1,265506 ^a	-0,2328796 ^c	0,1406489 ^a
TR72	-1,177066 ^a	-0,5407481 ^c	0,1200316 ^a
TR81	-0,927146 ^b	-0,2105311	0,0905874 ^b
TR82	-0,8735746 ^b	-0,0963494	0,0963206 ^b
TR83	-1,187956 ^a	-0,0955134	0,1611347 ^a
TR90	-1,12923 ^a	-0,924099 ^a	0,1254974 ^a
TRA1	-0,28066	-0,1267253	0,0325528
TRA2	-0,4056712	0,0730013	0,0491863
TRB1	-0,6556199 ^c	-0,1725526	0,0635734 ^c
TRB2	-0,6921606 ^c	-0,0721045 ^c	0,0563998 ^c
TRC1	-1,126548 ^b	-0,3476362	0,1021193 ^b
TRC2	-1,996263 ^a	-0,2217066 ^b	0,1921313 ^a
TRC3	-2,312841 ^a	-0,0788679 ^c	0,2279964

6. Kaynakça

- Abernethy, V.D. (2002). Population dynamics: poverty, inequality, and self-regulating fertility rates. *Population and Environment*, 24 (1), 69-96.
- Adelantado, J. ve Cuveas, E.C. (2006). Globalization and the welfare state: The same strategies for similar problems?. *Journal of European Social Policy*, 16 (4), 374-386.
- Ahn, S.C. ve Moon, H.R. (2001). *Large-N and large-T properties of panel data estimators and the Hausman test*. USC Center for Law, Economics & Organization, Research Paper No: C01-20.
- Akalın, G. (1981). *Kamu ekonomisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Akarsu, A. (2009). Hukuk devleti ilkesinin dünya ve Türkiye'deki tarihsel gelişimi. *Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Dergisi*, 24.
- Akbay, M. (1947). Kelsen'in hukuk ve devlet teorisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4 (1-4), 29-47.
- Akçacı, T. ve Kocağ, E.K. (2012). *Türkiye'de sosyal harcamalar ve yoksulluk. İnönü Üniversitesi*. II. Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi, 1393-1410.
- Akdur, R. (2006). *Sağlık sektörü: Temel kavramlar, Türkiye ve Avrupa Birliği'nde durum ve Türkiye'nin Birliğe uyumu*. (2. baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ali, E. ve Pernia, E. (2003). *Infrastructure and poverty reduction: What is the connection?*. Manila: Asian Development Bank, ERD (Economics and Research Department) Policy Brief Series, No. 13.
- Alp, S. (2009). Refah devleti düşüncesinin gelişimi ve bir liberal alternatif olarak üçüncü sektör. *Maliye Dergisi*, 156, 265-279.
- Alper, Y.; Değer, Ç. ve Sayan, S. (2012). *2050'ye doğru nüfusbilim ve yönetim: Sosyal güvenlik sistemine bakış*. İstanbul: TÜSİAD.
- Altay, A. (2007). Sağlık hizmetlerinin sunumunda yeni açılımlar ve Türkiye açısından değerlendirilmesi. *Sayıştay Dergisi*, 64, 33-58.

- Altay, A. (2007). Bir kamu malı olarak sosyal sermaye ve yoksulluk ilişkisi. *Ege Akademik Bakış*, 7 (1), 337-362.
- Anderson, G. (2004). Making inferences about the polarization, welfare and poverty of nations: A study of 101 countries 1970-1995. *Journal of Applied Econometrics*, 19 (5), 537-50.
- Arellano, M. (1987). Computing robust standart errors for within-groups estimators. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 49 (4), 431-434.
- Arpacıoğlu, Ö. ve Yıldırım, M. (2011). Dünyada ve Türkiye’de yoksulluğun analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4 (2), 60-16.
- Arslanel, N.M. ve Eryücel, E. (2011). Modern devlet anlayışının felsefi temelleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2), 1-20.
- Ataç, B. (2009). *Maliye politikası* (8.baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Atkinson, A.B.; Marlier, E. ve Nolan, B. (2004). Indicators and targets for social inclusion in the European Union. *Journal of Common Market Studies*, 42 (1), 47-75.
- Avelino, G.; Brown, D.S. ve Hunter, W. (2005). The effects of capital mobility, trade openness, and democracy on social spending in Latin America, 1980-1999. *American Journal of Political Science*, 49 (3), 625-41.
- Awan, M.S.; Iqbal, N.ve Waqas, M. (2011). The impact of human capital on urban poverty: The case of Sargodha City. *Journal of Sustainable Development*, 4 (1), 143-150.
- Backman, O. (2009). Institutions, structures and povery - A comparative study of 16 countries, 1980-2000. *European Sociological Review*, 25 (2), 251-264.
- Baldacci, E.; Clements, B; Gupta, S. ve Cui, Q. (2004). *Social spending, human capital, and growth in developing countries: Implications for achieving the MDGs*. IMF, Working Paper, No: WP/04/217.
- Baldacci, E.; Mello, L. ve Inchauste, G. (2002). *Financial crises, poverty, and income distribution*. IMF, Working Paper, No: WP/02/4.
- Balestra, P. ve Krishnakumar, J. (2008). Fixed effects models and fixed coefficients models. *The econometrics of panel data*. (Ed: L. Matyas ve P. Sevestre). (3. baskı). Verlag: Springer.

- Baltagi, B.H. (2005). *Econometric analysis of panel data*. (3. baskı). West Sussex: John Wiley & Sons Ltd.
- Baltagi, B.H. (2011). *Econometrics*. (5.baskı). Berlin: Springer.
- Baltagi, B.H. ve Wu, P.X. (1999). Unequally spaced panel data regressions with AR(1) disturbances. *Econometric Theory*, 15, 814-823.
- Baltagi, B.H.; Feng, Q. ve Kao, C. (2012). A lagrange multiplier test for cross-sectional dependence in a fixed effects panel data model. *Journal of Econometrics*, 170, 164-177.
- Banks, J. ve Johnson, P. (1994). Equivalence scale relativities revisited. *The Economic Journal*, 104, 883-890.
- Barışık, S. ve Kasap, A. (2012). Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadelede kamu harcamalarının rolü. *Journal of World of Turks*, 4 (3), 27-52.
- Batchelder, A.B. (1971). *The Economics of poverty*. New York: Wiley.
- Baum, C.F. (2001). Efficient management of multi-frequency panel data with stata. *North American Stata Users' Group Meetings, Stata Users Group*, 4 (2).
- Baum, M.A. ve Lake, D.A. (2003). The political economy of growth: Democracy and human capital. *American Journal of Political Science*, 472, 333-47.
- Becker, G.S. (1995). *Human capital and poverty alleviation*. Human Resources Development and Operations Policy, HRO Working Papers, No: 52.
- Behrendt, C. (2000). *Holes in the safety net? Social security and the alleviation of poverty in a comparative perspective*. Helsinki: The Year 2000 International Research Conference on Social Security.
- Belek, İ. (2009). *Sağlığın politik ekonomisi: Sosyal devletin çöküşü*. (3. baskı). İstanbul: Kayhan Matbaacılık.
- Berger, M.T. (1994). The end of the “third world?”. *Third World Quarterly*, 15 (2), 257-275.
- Bhargava, A.; Franzini, L. ve Narendranathan, W. (1982). Serial correlation and the fixed effects model. *The Review of Economic Studies*, 49 (4), 533-549.
- Bianchi, S.M. (1999). Feminization and juvenilization of poverty: Trends, relative risks, causes, and consequences. *Annual Review of Sociology*, 25, 307-333.
- Biber, A.E. (2008). Değişen devlet anlayışı, müdahalecilik ve piyasa ekonomisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (16), 56-69.

- Bilge, O. (2009). *Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri*. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. Ankara: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Blackburn, M.L. (1994). International comparisons of poverty. *The American Economic Review*, 84 (2), 371-74.
- Blundell, R. ve Lewbel, A. (1991). The information content of equivalence scales. *Journal of Econometrics*, 50, 49-68.
- Booth, A. (1998). The impact of the crisis on poverty and equity. *ASEAN Economic Bulletin*, 15 (3), 353-361.
- Bosanquet, B. (2001). *The philosophical theory of the state*. (2. baskı). Ontario: Batoche Books Kitchener.
- Bozkurt, N. (2010). *Immanuel Kant (beş eseri)*. İstanbul: Say Yayınları.
- Böhnke, P. (2004). *Perceptions of social integration and exclusion in an enlarged Europe*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Luxembourg: Office for Official Publications for the European Communities.
- Bradshaw, T.K. (2006). *Theories of poverty and anti-poverty programs in community development*. Rural Poverty Research Center, Working Paper No. 06-05.
- Brady, D. (2003). The politics of poverty: Left political institutions, the welfare state and poverty, *Social Forces*, 82 (2), 557-88.
- Breitung, J. ve Pesaran, M.H. (2008). Unit roots and cointegration in panels. *The econometrics of panel data: Fundamentals and recent developments in theory and practice*. (Ed. L. Matyas ve P. Sevestre). Kluwer Academic Publishers, 279-322.
- Breitung, J. ve Pesaran, M.H. (2005). *Unit roots and cointegration in panels*. CESIFO Working Paper, No. 1565.
- Brenneman, A. ve Kerf, M. (2002). *Infrastructure and poverty linkages: A literature review*. (Mimeograph). Washington, DC: World Bank.
- Brown, D.S. ve Hunter, W. (1999). Democracy and social spending in Latin America, 1980-92. *American Political Science Review*, 93 (4), 779-90.
- Buchanan, J.M. (1999). Politics without romance: A sketch of positive public choice theory and its normative implications. *The Collected Works of James M.*

Buchanan Volume 1. The Logical Foundations of Constitutional Liberty, Indianapolis: Liberty Fund.

Budlender, D. (2005). Women and poverty. *Agenda*, 64, 30-36.

Buğra, A ve Adar, S. (2007). *Türkiye'nin kamu sosyal koruma harcamalarının karşılaştırmalı bir analizi*. Sosyal Politika Forumu, Sosyal Politikaları İzleme Birimi.

Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2005). *Poverty and social policy in contemporary Turkey*. İstanbul: Boğaziçi University Social Policy Forum.

Bulut, N. (2003). Küreselleşme: Sosyal devletin sonu mu?. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52 (2), 173-197.

Bulutoğlu, K. (1977). *Kamu ekonomisine giriş*. İstanbul: Temat Yayınları.

Buvinic, M.; Gupta, M.D. ve Casabonne, U. (2009). Gender, poverty and demography: An overview. *The World Bank Economic Review*, 23 (3), 347-369.

Calderon, C. ve Serven, L. (2005). *The effects of infrastructure development on growth and income distribution*. World Bank Policy Research Working Paper Series, No. 3643, Washington, DC: World Bank.

Callan, T.; Nolan, B. ve Whelan, C.T. (1993). Resources deprivation and the measurement of poverty. *Journal of Social Policy*, 22 (2), 141-172.

Caminada, K. ve Goudswaard, K. (2009). Effectiveness of poverty reduction in the EU: A descriptive analysis, poverty & public policy. *Policy Studies Organization*, 1 (2), 5-64.

Caminada, K. ve Goudswaard, K. (2012). The relationship between alternative measures of social spending and poverty rates. *International Journal of Business and Social Sciences*, 1 (5), 8-25.

Caminada, K.; Goudswaard, K. ve Koster, F. (2011). Social income transfers and poverty: A cross-country analysis for OECD countries. *International Journal of Social Welfare*, 20 (1), 1-12.

Can, Y. (2013). *Sosyal hizmetler ve yoksulluk*. Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Trakya Kalkınma Ajansı.

Cardoso, E. (1992). *Inflation and poverty*. National Bureau of Economic Research NBER Working Papers Series, Working Paper No. 4006.

- Castles, F.G. (2002). Developing new measures of welfare state change and reform. *European Journal of Political Research*, 41, 613-41.
- Choi, I. (2001). Unit root tests for panel data. *Journal of International Money and Finance*, 20, 249-272.
- Chung, H. ve Muntaner, C. (2007). Welfare state matters: A typological multilevel analysis of wealthy countries. *Health Policy*, 80, 328-339.
- Clasen, J. ve Oorschot, W. (2002). Changing principles in European social security. *European Journal of Social Security*, 4 (2), 89-116.
- Clements, B.; Gupta, S. ve Inchauste, G. (2004). Fiscal policy for economic development: An overview. *Helping countries developing the role of fiscal policy*. (Ed. S. Gupta, B. Clements ve G. Inchauste). IMF Press, 1-22.
- Corcoran, M. ve Hill, M.S. (1980). Unemployment and poverty. *Social Service Review*, 54 (3), 407-413.
- Coşkun, S. ve Tireli, M. (2008). *Avrupa Birliği'nde yoksullukla mücadele stratejileri ve Türkiye*. (1. baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Coulter, F.A.E.; Cowell, F.A. ve Jenkins, S.P. (1992). Equivalence scale relativities and the extent of inequality and poverty. *The Economic Journal*, 102 (414), 1067-1082.
- Creedy, J. (1996). Comparing tax and transfer systems: Poverty, inequality and target efficiency. *Economica, New Series*, 63 (250), 163-74.
- Çabuk, N. (2003). Güney Doğu Anadolu'da yoksulluğun sosyal göstergeleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43 (2), 41- 65.
- Çağlayan, S. (2008). Göç ve yoksulluk: Mutlak ve doğrusal olmayan bir ilişki. *Türkiye'de yoksulluk çalışmaları*. (Ed: N. Oktik). İzmir: Yakın Kitabevi.
- Çalışkan, Z. (2012). Refah devletlerinin dinamik dengesi: Sosyal harcamalar için geleneksellik endekslerinin hesaplanması. *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 218-239.
- Çalışkan, A.; Civan, A. ve Karakuyu, M. (2011). Where Should We Spend Government's Money? The Effect Of Public Sector Investments On Socioeconomic Development In Turkey. *European Journal of Economic and Political Studies (EJEPS)*, 4 (1), 1-11.

- Çelikay, F. ve Gümüş, E. (2011). Sağlıkta dönüşümün ampirik analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66 (3), 55-92.
- Çiftçi, B. (2007). Dünya’da sosyal güvenlik: Parametrik evrime bütüncül bakış. *Yaklaşım*, 15 (175), 96-102.
- Dağdemir, Ö. (1999). Türkiye ekonomisinde yoksulluk sorunu ve yoksulluğun analizi: 1987-1994. *Hacettepe İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 23-40.
- Dağdemir, Ö. ve Acaroğlu, H. (2011). Türkiye’de bölgesel gelir dağılımının iller düzeyinde analizi: 1990-2006. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 39-56.
- Daly, M. ve Silver, H. (2008). Social exclusion and social capital: A comparison and critique. *Theory and Society*, 37 (6), 537-566.
- D'Andria, D. (2008). *The debate on the sustainability of social spending*. LUISS Guido Carli - DPTEA Working Papers, No. 157.
- Das, R.J. (1996). State theories: A critical analysis. *Science & Society*, 60 (1), 27-57.
- Das, R.J. (2004). Social capital and poverty of the wage-labour class: Problems with the social capital theory. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 29 (1), 27-45.
- Dilnot, A. (1995). The assesment: The future of the welfare state. *Oxford Review of Economic Policy*, 11 (3), 1-10.
- Dini, A. ve Lippit, V. (2009). *Poverty, from Orthodox to Heterodox approaches: A methodological comparison survey*. University of California, Riverside Working Paper.
- Doehring, K. (2002). *Genel devlet kuramı*. (Çev. A. Mumcu). İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Downs, A. (1957). *An economic theory of democracy*. New York: Harper Press.
- Drewnowski, J. (1977). Poverty: It’s meaning and measurement. *Development and Change*, 8, 183-208.
- Driscoll, J. ve Kraay, A. (1995). *Spatial correlations in panel data*. The World Bank Policy Research Department, Policy Research Working Paper, No: 1553.
- Driscoll, J. ve Kraay, A. C. (1998). Consistent covariance matrix estimation with spatially dependent data. *Review of Economics and Statistics*, 80, 549-560.

- Durdu, Z. (2009). Modern devletin dönüşümünde bir ara dönem: Sosyal refah devleti. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 22, 37-50.
- Durkheim, E. (2003). *Professional ethics and civic morals*. (Çev. C. Brookfield). London: Routledge, The Taylor & Francis Group.
- Easterly, W. ve Fischer, S. (2001). Inflation and the poor. *Journal of Money, Credit, and Banking*, 33 (2), 160-178.
- Eicker, F. (1967). *Limit theorems for regression with unequal and dependent errors*. Proceedings of the Fifth Berkeley Symposium on Mathematical Statistics and Probability, 59-82.
- Eikemo, T.A.; Bambra, C.; Joyce, K. ve Dahl, E. (2008). Welfare state rejimes and income-related health inequalities: A comparison of 23 European countries. *European Journal of Public Health*, 18 (6), 593-599.
- Ener, M. ve Demircan, E. (2008). Küreselleşme sürecinde değişen devlet anlayışından kamu hizmetlerinin dönüşümüne: Sağlık hizmetlerinde piyasa mekanizmaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 57-82.
- Engle, R.F. ve Granger, C.W.J. (1987). Co-integration and error correction: Representation, estimation, and testing. *Econometrica*, 55 (2), 251-276.
- Erdoğan, M. ve Yenigün, E. (2008). *Türkiye’de sosyal bütçe*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Eriksen, S.S. (2011). “State failure” in theory and practice: The idea of the state and the contradictions of state formation. *Review of International Studies*, 37 (1), 229-247.
- Eskridge, W.N. (1988). Politics without romance: Implications of public choice theory for statutory interpretation. Symposium on the Theory of Public Choice, *Virginia Law Review*, 74 (2), 275-338.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Princeton University Press.
- Esping-Andersen, G. ve Myles, J. (2009). Economic inequality and the welfare state. *The Oxford handbook of economic inequality*. (Ed: B.N.Salverda, ve T. Smeeding). Oxford University Press, 639-64.

- Eswaran, M. (2006). Fertility in developing countries. *Understanding poverty*. (Ed: A.V. Banerjee, R. Benabou ve D. Mookherjee). Oxford University Press, 143-160.
- EUROSTAT (2012). Social protection database (ESSPROS). http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/social_protection/data/database, (Erişim tarihi: 28.11.2012).
- Feldstein, M. (1998). *Income inequality and poverty*. National Bureau of Economic Research, NBER Working Papers, No: 6770.
- Ferragina, E. ve Seeleib-Kaiser, M. (2011). Thematic review: Welfare regime debate: Past, present, futures?. *Policy & Politics*, 39 (4), 583-611.
- Foster, J.; Greer, J. ve Thorbecke, E. (1984). A class of decomposable poverty measures. *Econometrica*, 52 (3), 761-766.
- Foster, R. ve Clemens, M. K. (2009). Medicare financial status, budget impact, and sustainability - Which concept is which?. *Health Care Financing Review*, 27 (3), 77-90.
- Fouarge, D. (2003). *Costs of non-social policy: Towards an economic framework of quality social policies - And the costs of not having them*. Report for the Employment and Social Affairs DG, Open Access publications from Maastricht University, Maastricht University, <http://EconPapers.repec.org/RePEc:ner:maastr:urn:nbn:nl:ui:27-17564> (Erişim tarihi: 09.01.2013).
- Franco, S. (2003). *Different concepts of poverty: An empirical investigation and policy implications*. Paper for WIDER Conference on Inequality, Poverty and Human Well-Being, Helsinki, <http://www.wider.unu.edu/conference/conference-2003-2/conference2003-2.htm> (Erişim tarihi: 12.10.2012).
- Frees, E.W. (1995). Assessing cross-sectional correlation in panel data. *Journal of Econometrics*, 69, 393-414.
- Friedman, M. (1962). *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press.
- Froot, K.A. (1989). Consistent covariance matrix estimation with cross-sectional dependence and heteroskedasticity in financial data. *The Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 24 (3), 333-355.
- Galloway, T.A. ve Aaberge, R. (2005). Assimilation effects on poverty among immigrants in Norway. *Journal of Population Economics*, 18 (4), 691-718.

- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. (Ed: H. Özel ve C. Güzel). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gough, I. (2005). *European welfare states: Explanations and lessons for developing countries*. Arusha Conference, "New Frontiers of Social Policy", 12 (15), 39-71.
- Goldstein, J. S. (2005), *International Relations*. (5. baskı). New York: Longman.
- Gökbayrak, Ş. (2010). *Refah devletinin dönüşümü ve özel emeklilik programları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gökbunar, R.; Özdemir, H. ve Uğur, A. (2008). Küreselleşme kısılcındaki refah devletinde sosyal refah harcamaları. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9 (2), 158-173.
- Gözler, K. (2000). *Türk anayasa hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözler, K. (2011). *Devletin genel teorisi*. (3. baskı). Bursa: Ekin Basımevi.
- Greene, W. (2000). *Econometric analysis*. (4. baskı). NJ: Englewood Cliffs, Prentice-Hall.
- Gujarati, D.N. (2006). *Temel ekonometri*. (Çev. Ü.Şenesen ve G.G.Şenesen). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Gupta, S.; Verhoeven, M. ve Tiongson, E.R. (2002). The effectiveness of government spending on education and health care in developing and transition economies. *European Journal of Political Economy*, 18 (4), 717-737.
- Gupta, S.; Verhoeven, M. ve Tiongson, E.R. (2004). The effectiveness of government spending on education and health care in developing and transition economies. *Helping countries develop: The role of fiscal policy*. (Ed: S. Gupta,; C. Benedict ve G. Inchauste). IMF Press, 184-212.
- Gümüş, E. (2004). Sosyal güvenlik sisteminin geleceği ümit veriyor mu?. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (6), 1-16.
- Gümüş, E. (2008). Türk sosyal güvenlik sisteminin değerlendirilmesi ve sosyal güvenlik kurumlarının finansal geleceği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 45 (517), 23-42.
- Gümüş, E. (2010). *Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi: Mevcut durum, sorunlar ve öneriler*. SETA Analiz, Sayı: 24.
- Gümüş, E. (2012). Sosyal güvenlik sistemi ve işleyişi. *Belge Yönetimi ve Ofis Uygulamaları*. (Ed. Polat, H. ve B. Karabey). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, ss. 46-71.

- Güneş, M. (2012). Yoksullukla mücadelede sosyal yardımların bir kamu yönetimi politikası olarak sürdürülebilirliği. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (24), 149-184.
- Güriz, A. (1955). Hobbes, şahsiyeti ve siyasi fikirleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (1-2), 298-315.
- Gürüz, K. (2008). *Yirmi birinci yüzyılın başında Türk milli eğitim sistemi*. (1. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hagenaars, A. ve Vos, K. (1988). The definition and measurement of poverty. *The Journal of Human Resources*, 23 (2), 211-221.
- Harvey, D.L. ve Reed, M.H. (1996). The culture of poverty: An ideological analysis. *Sociological Perspectives*, 39 (4), 465-495.
- Haughton, J. ve Khandker, S.R. (2009). *Handbook of poverty and inequality*. Washington: World Bank - The International Bank for Reconstruction and Development.
- Hausman, J. A. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica*, 46 (6), 1251-1271.
- Hayek, F.A. (1960). *The Constitution of Liberty*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hayes, A.F. ve Cai, L. (2007). Using heteroskedasticity-consistent standard error estimators in OLS regression: An introduction and software implementation. *Behavior Research Methods*, 39 (4), 709-722.
- Hazman, G.G. (2011). Türkiye’de gelir dağılımında adalet ve sosyal güvenlik harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 205-16.
- Headey, B. (2008). Poverty is low consumption and low wealth, not just low income. *Social Indicators Research*, 89 (1), 23-39.
- Hobbes, T. (2012). *Leviathan*. (Çev. S. Lim). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hoechle, D. (2007). Robust standard errors for panel regressions with cross-sectional dependence. *The Stata Journal*, 7 (3), 281-312.
- Hong, H. ve Ahmed, S. (2009). Government spending on public goods: Evidence on growth and poverty. *Economic and Political Weekly*, 44 (31), 102-108.
- Hotelling, H. (1929). Stability in competition. *The Economic Journal*, 39 (153), 41-57.

- Hoyos, R.E. ve Sarafidis, V. (2006). Testing for cross-sectional dependence in panel data models. *The Stata Journal*, 6 (4), 482-496.
- Hsiao, C. (2003). *Analysis of panel data* (2. baskı). Cambridge: Cambridge University Press.
- Huber, E. (1970). Modern endüstri toplumunda hukuk devleti ve sosyal devlet. (Çev. Tuğrul Ansay). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 27 (3-4), 27-51.
- Huber, E. (1996). Options for social policy in Latin America: Neoliberal versus social democratic models. *Welfare States in Transition*. (Ed: G.E. Andersen). London: Sage Publications.
- Huber, E.; Mostrillo, T. ve Stephen, J. (2008). Politics and social spending in Latin America. *The Journal of Politics*, 70, 420-36.
- Huber, P.J. (1967). *The behavior of maximum likelihood estimates under nonstandard conditions*. Proceedings of the Fifth Berkeley Symposium on Mathematical Statistics and Probability, 221-233.
- ILO (2012). *Social security department - social security database (SECSOC)*. http://www.ilo.org/dyn/sesame/SESHelp.socialsec_desc (Erişim tarihi: 28.11.2012).
- Im, K.S.; Pesaran, M.H. ve Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115, 53-74.
- Johansen, S. (1991). Estimation and hypothesis testing of cointegration vectors in gaussian vector autoregressive models. *Econometrica*, 59 (6), 1551-1580.
- Jordan, B. (1996). *A theory of poverty and social exclusion*. Cambridge: Polity Press.
- Juurikkala, O. (2008). Old-age security in less developed countries: Formal versus informal provision. *Pension provision: Government failure around the World*. (Ed: O. Juurikkala ve N. Silver). The Institute of Economic Affairs, 263-285.
- Kakwani, N. (1980). On a class of poverty measures. *Econometrica*, 48 (2), 437-446.
- Kakwani, N. (1995). *Income inequality, welfare and poverty: An illustration using Ukrainian data*. The World Bank, Policy Research Working Paper, No: 1411.
- Kalkınma Bakanlığı (2012). *Sosyal harcamalar - kamu kesimi sosyal harcamaları istatistikleri*. http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/rip/tr/kamu_kesimi_sosyal_harcama_istatistikleri.pdf, (Erişim tarihi: 28.11.2012).
- Kantarıcı, H.B. (2003). Sosyal devlet, sosyal güvenlik ve Türkiye'de zorunlu askerlik hizmeti. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (10), 75-85.

- Kao, C. (1999). Spurious regression and residual-based tests for cointegration in panel data. *Journal of Econometrics*, 90, 1-44.
- Kaufman, R.R. ve Segura-Ubiergo, A. (2001). Globalization, domestic politics, and social spending in Latin America: A time-series cross-section analysis, 1973–97. *World Politics*, 53, 553-587.
- Kerbo, H.R. (2005). *World poverty: The roots of global inequality and the modern world system*. (1. baskı). McGraw-Hill Humanities, Social Sciences, Languages.
- Kılıç, R. ve Çetinkaya, Ş. (2012). Türkiye’de yoksullukla mücadelede sosyal yardım stratejileri ve bir model önerisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 93-114.
- Kızılgöl, Ö.A. (2012). Türkiye’de eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin yoksulluk üzerindeki etkisi. *Yönetim ve Ekonomi*, 19 (1), 179-191.
- Kim, H. (2000). *Anti-poverty effectiveness of taxes and income transfers in welfare states*. New York: Maxwell School of Citizenship and Public Affairs Syracuse University, Working Paper No.228.
- Kulke, U. ve Morales, G.L. (2007). International standards and the right to social security. *Social security as a human right; Draft in a general comment on article 9*. (Ed: R. Eibe). ECESCR-Some Challenges, Springer, 91-103.
- Küçükcalay, A.M. (2008). *İktisadi düşünce tarihi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kühner, S. (2007). Country-level comparisons of welfare state change measures: Another facet of the dependent variable problem within the comparative analysis of the welfare state?. *Journal of European Social Policy*, 17 (5), 6-18.
- Kwiek, M. (2007). The future of the welfare state and democracy: The effects of globalization from a european perspective. *Values and norms in the age of globalization*. (Ed: E. Czerwinska-Schupp). Frankfurt ve New York: Peter Lang., 147-172.
- Lal, P.N.; Singh, R. ve Holland, P. (2009). *Relationship between natural disasters and poverty: A Fiji case study*. UN International Strategy for Disaster Reduction, SOPAC Miscellaneous Report, No: 678.
- Lange, F. ve Topel, R. (2006). The social value of education and human capital. *Handbook of the economics of education volume 1*. (Ed: E.A. Hanushek ve F. Welch). Amsterdam: North Holland, 460-509.

- Lee, Y.J. ve Ku, Y. (2007). East Asian welfare regimes: testing the hypothesis of the developmental welfare state. *Social Policy & Administration*, 41 (2), 197-212.
- Leibfried, S. (1992). Towards a European welfare state? On integrating poverty regimes into the European Community. *Social Policy in a Changing Europe*. (Ed: Z. Ferge ve J. E. Kolberg). Frankfurt: Campus Verlag.
- Levin, A.; Lin, C.F. ve Chu, C.S.J. (2002). Unit root tests in panel data: Asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108, 1-24.
- Lewis, G.W. ve Ulph, D.T. (1988). Poverty, inequality and welfare. *The Economic Journal*, 98(390), 117-31.
- Lewis, O. (1966). The culture of poverty. *Scientific American*, 215 (4), 19-25.
- Limão, N. ve Venables, A.J. (2001). Infrastructure, geographical disadvantage, transport costs, and trade. *The World Bank Economic Review*, 15 (3). 451–479.
- Lindbeck, A. (2003). *An essay on welfare state dynamics*. Cesifo Working Paper No. 976.
- Lindert, P.H. (1996). What limits social spending?. *Explorations in Economic History*, 33 (1), 1-34.
- Logue, J. (1979). The welfare state: Victim of its success. *The MIT Press and American Academy of Arts & Sciences*, 108 (4), 69-87.
- Luhmann, N. (2002). *Refah devletinin siyaset teorisi*. (Çev. M. Beyaztaş). İstanbul: Bakış Yayınları.
- Machiavelli, N. (2011). *Hükümdar*. (Çev: N. Adabağ). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Maddala, G. S. ve Wu, S. (1999). A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Special Issue, No: 0305-9049, 631-652.
- Madden, D. (2000). Relative or absolute poverty lines: A new approach. *Review of Income and Wealth*, 46 (2), 181-199.
- Maldonado, D. (2008). Education policies and optimal taxation. *International Tax Public Finance Review*, 15, 131-143.
- Marcelli, P.M.J.; Musso, J.A. ve Wolch, J.R. (2005). Fiscal consequences of concentrated poverty in a metropolitan region. *Annals of the Association of American Geographers*, 95 (2), 336-356.

- McMahon, W.W. (2004). The social and external benefits of education. *International handbook on the economics of education*. (Ed: G. Johnes ve J. Johnes). Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 211-259.
- Melo, M.A. (2008). *Democracy, social spending and poverty*. Democracy and The Politics of Poverty Reduction Strategies, UNRISD.
- Meny, Y. ve Knapp, A. (1998). *Government and politics in Western Europe: Britain, France, Italy, Germany*. (3. baskı). Oxford: Oxford University Press.
- Mishra, R. (1999). *Globalization and the welfare state*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Mixon, F. (1997). Welfare or welfare state? Contradictions and dilemmas in social policy, by David Marsland: Book Review. *Journal of Socio-Economics*, 26 (3), 352-331.
- Muller, D.C. (1987). The growth of government: A public choice perspective. *Staff Papers - International Monetary Fund*, 34 (1), 115-149.
- Muller, D.C. (1991). *Public choice II*. (3. baskı). Cambridge: Cambridge University Press.
- Müftüoğlu, G. (1996). *Sosyal devlet ve hukuk devleti*. (1. baskı). Ankara: Saypa Yayınevi.
- Myles, J. ve Quadagno, J. (2002). Political theories of the welfare state. *Social Service Review*, 34-57.
- Nadkarni, M.V. (2000). Poverty, environment, development: A many-patterned nexus. *Economic and Political Weekly*, 35 (14), 1184-1190.
- Narain, U.; Gupta, S. ve Veld, K. (2008). Poverty and resource dependence in rural India. *Ecological Economics*, 66 (1), 161-176.
- O'Connor, J. (2009). *The fiscal crisis of the state*. New Jersey: Transaction Publishers.
- OECD (2003). *Poverty and health*. DAC Guidelines and Reference Series, Paris: OECD Publications.
- OECD (2008). *Growing unequal? Income distribution and poverty in OECD countries*. Paris: OECD Publications.
- OECD (2011). *How's life? Measuring well-being*. Paris: OECD Publications.
- OECD (2012). *OECD stat extracts, social expenditure database (SOCX)*. http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG, (Erişim tarihi: 28.11.2012).

- Oktik, N. (2008). Yoksulluk olgusuna kavramsal ve kuramsal bakış. *Türkiye’de yoksulluk çalışmaları*. (Ed: Nurgün Oktik). (1. baskı). İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları.
- Ostaszewski, K. (2008). The great invisible pension reform in the United States. *Pension provision: Government failure around the World*. (Ed: O. Juurikkala ve N. Silver). London: The Institute of Economic Affairs, 35-66.
- Önen, S.M. (2010). Yerel yönetimlerin yoksullukla mücadelesi: Malatya Belediyesi örneği. *Sayıştay Dergisi*, 79, 63-95.
- Özbudun, E. (2009). *Türk anayasa hukuku*. (10. baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme sürecinde refah devleti*. (2. baskı). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Özgüven, A. (2005). *İktisadi düşünceler-doktrinler ve teoriler*. (3. baskı). İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Özkara, Y. (2006). *Birinci basamak sağlık hizmetlerinde hasta memnuniyetinin sağlık ekonomisindeki yeri ve önemi: Bir uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Özsemerci, K. (2004). Sağlık yardımlarının adaletli sunulması: Tedavi yönetmeliklerinin karşılaştırılması. *Sayıştay Dergisi*, 52, 85-99.
- Öztürk, M. ve Altuntepe, N. (2008). Türkiye’de kentsel alanlara göç edenlerin kent ve çalışma hayatına uyum durumları: Bir alan araştırması. *Journal of Yasar University*, 3 (11), 1587-1625.
- Pampel, F.C. ve Williamson, J.B. (1988). Welfare spending in advanced industrial democracies, 1950-1980. *The American Journal of Sociology*, 93 (6), 1424-1456.
- Patrinos, H.A. ve Psacharopoulos, G. (2011). *Education past, present and future global challenges*. Policy Research Working Paper, The World Bank, Human Development Network, No: 5616.
- Spicker, P. (2002). *Poverty and the welfare state*. A Catalyst Working Paper, London.
- Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Special Issue, 653-670.

- Pesaran, M.H. (2004). *General diagnostic tests for cross section dependence in panels*. CESIFO Working Paper, NO. 1229.
- Pesaran, M.H., ve Smith, R. P. (1995). Estimating long-run relationships from dynamic heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 68, 79-113.
- Pesaran, M.H.; Shin, Y. ve Smith, R.P. (1999). Pooled mean group estimation of dynamic heterogeneous panels. *Journal of the American Statistical Association*, 94 (446), 621-634.
- Phillips, P.C.B. (1991). Optimal inference in cointegrated systems. *Econometrica*, 59(2), 283-306.
- Pierson, C. (1998). Contemporary challenges to welfare state development. *Political Studies*, 46, 774-94.
- Polanyi, K. (1957). *The great transformation: The political and economic origins of our time*. Boston: Beacon Press.
- Pradhan, M. ve Ravallion, M. (2000). Measuring poverty using qualitative perceptions of consumption adequacy. *The Review of Economics and Statistics*, 82 (3), 462-471.
- Psacharopoulos, G. (1985). Returns to education: A further international update and implications. *The Journal of Human Resources*, 20 (4), 583-604.
- Ravallion, M. (2005). A poverty-inequality trade-off?. *Journal of Economic Inequality*, 3, 169-181.
- Ravallion, M. (1994). *Poverty Comparisons*. Chur, Switzerland: Harwood Academic Press.
- Ravallion, M.; Datt, G. ve Walle, D.D. (1991). Quantifying absolute poverty in the developing World. *Review of Income and Wealth*, 37 (4), 345-361.
- Reardon, T. ve Vosti, S.A. (1995). Links between rural poverty and the environment in developing countries: Asset categories and investment poverty. *World Development*, 23 (9), 1495-1506.
- Roark, E. (2004). Herbert Spencer's evolutionary individualism. *Quarterly Journal of Ideology*, 27 (3-4), 1-31.
- Rogers, W.H. (1993). Regression standard errors in clustered samples. *Stata Technical Bulletin*, 13 (3), 19-23.

- Rosanvallon, P. (2004). *Refah devletinin krizi*. (Çev. B. Şahinli). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Rowntree, B.S. (1908). *Poverty: A study of town life*. (7. baskı). London: Longman.
- Sahota, G.S. (1978). Theories of personal income distribution: A survey. *Journal of Economic Literature*, 16 (1), 1–55.
- Sarafidis, V; Yamagatab, T. ve Robertson, D. (2009). A test of cross section dependence for a linear dynamic panel model with regressors. *Journal of Econometrics*, 148, 149-161.
- Sarısoy, İ. ve Koç S. (2010). Türkiye’de kamu transfer harcamalarının yoksulluğu azaltmadaki etkilerinin ekonometrik analizi. *Maliye Dergisi*, 158, 326-48.
- Saygılıoğlu, N. ve Arı, S. (2003). *Etkin devlet: Kurumsal bir tasarı ve politika önerisi*. (1. baskı). İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- Scharpf, F.W. (2000a). The viability of advanced welfare states in the international economy: Vulnerabilities and options. *Journal of European Public Policy*, 7 (2), 190-228.
- Scharpf, F.W. (2000b). *Globalization and the welfare state: Constraints, challenges and vulnerabilities*. Helsinki: “Social security in the global village” The Year 2000 International Research Conference on Social Security.
- Schmitt, C. ve Starke, P. (2011). Explaining convergence of OECD welfare states: A conditional approach. *Journal of European Social Policy*, 21 (2), 120-135.
- Schultz, P. (2007). *Population policies, fertility, women’s human capital, and child quality*. Yale University, Economic Growth Center, Discussion Paper, No: 954.
- Segura-Ubiergo, A. (2007). *The political economy of the welfare state in Latin America: Globalization, democracy and development*. Cambridge: Cambridge University.
- Seldon, A. (2005). *The welfare state: Pensions, health, and education*. Indianapolis: Liberty Fund, Inc.
- Sementelli, A. (2007). Toward a taxonomy of disaster and crisis theories. *Administrative Theory and Praxis*, 29 (4), 497-512.
- Sen, A. (1976). An ordinal approach to measurement. *Econometrica*, 44 (2), 219-331.
- Sen, A. (1979). Issues in the measurement of poverty. *The Scandinavian Journal of Economic*, 81 (2), 285-307.
- Sen, A. (1983). Poor, relatively speaking. *Oxford Economic Papers*, 35, 153-169.

- Serter, N. (1994). *Devlet görevlerindeki gelişmelerin sonucu olarak sosyal devlet*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Serven, L. ve Calderon, C. (2004). *The effects of infrastructure development on growth and income distribution*. World Bank Policy Research Working Paper, No: 3400.
- Sinn, H.W. (1995). A theory of the welfare state. *Scandinavian Journal of Economics*, 97 (4), 495–526.
- Smeeding, T.M. (2006). Poor people in rich nations: The United States in comparative perspective. *Journal of Economic Perspectives*, 20 (1), 69-90.
- Songco, J.A. (2002). *Do rural infrastructure investments benefit the poor? Evaluating linkages: A global view, a focus on Vietnam*. The World Bank, Policy Research Working Paper, No: 2796.
- Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı. (2012). Avrupa Birliği'nde Sosyal Güvenlik, Yayın No: 46. Ankara: Tasarım-Baskı: Sistem Ofset Ltd. Şti.
- Spicker, P. (1993). *Poverty and social security: Concepts and principles*. London: Routledge.
- Spicker, P. (2002). *Poverty and the welfare state*. A Catalyst Working Paper London.
- Stasavage, D. (2005). Democracy and education spending in Africa. *American Journal of Political Science*, 49 (2), 343-58.
- Stiglitz, J.E. (2000). *Economics of the public sector*. (3. baskı). New York, London: W.W. Norton & Company.
- Stock, J.H. ve Watson, M.W. (2008). Heteroskedasticity-robust standard errors for fixed effects panel data regression. *Econometrica*, 76 (1), 155-174.
- Şanlıoğlu, Ö. (2011). *Sosyal refah devletinin dünü, bugünü ve geleceği: Almanya örneği*. (1. baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Şencan, Y.C. (2007). *İslamiyet öncesi Türk devlet geleneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Şener, Ü. (2010). *Yoksullukla mücadelede sosyal güvenlik, sosyal yardım mekanizmaları ve iş gücü politikaları*. Ankara: TEPAV Politika Notu.
- Şengür, M. ve Taban, S. (2012). Yoksullukla mücadele stratejisi olarak mikro kredi uygulaması: Eskişehir ili örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (1), 59-89.

- Şeker, S.D. (2008). *Türkiye’de sosyal transferlerin yoksulluk üzerindeki etkileri*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.
- Şenkal, A. ve Sarıipek, D.B. (2007). Avrupa Birliği’nin karşılaştırmalı refah modelleri ve sosyal politikada devletin değişen rolü. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (29), 146-175.
- Şenses, F. (2003). *Küreselleşmenin öteki yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şişman, M. (2000). *Öğretmenliğe giriş*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Şişman, Y. (2002). *Sosyal politika ve iş hukuku*. (1. baskı). Eskişehir: Birlik Ofset Yayıncılık.
- Tatoğlu, F.Y. (2012a). *Panel veri ekonometrisi*. (1. baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Tatoğlu, F.Y. (2012b). *İleri panel veri analizi*. (1. baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Taylor-Gooby, P. (2002). The silver age of the welfare state: Perspectives on resilience. *Journal of Social Policy*, 31 (4), 597-621.
- TDK (2012). *Büyük Türkçe sözlük*. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5264f131803b27.58618505, (Erişim tarihi: 10.12.2012).
- The World Bank (1990). *World development report 1990: Poverty*. Washington D.C.: World Bank and Oxford University Press.
- The World Bank (2000). *World development report 2000/2001: Attacking Poverty*. Washington D.C.: World Bank and Oxford University Press.
- Tomlinson, M. ve Walker, R. (2010). *Recurrent poverty: The impact of family and labour market changes*. (1. baskı). Joseph Rowntree Foundation, Oxford: University of Oxford.
- Toprak, O. (2012). *Refah devleti ve kapitalizm: 2000’li yıllarda Türkiye’de refah devleti*. (1. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Topuz, S. K. (2009). Türkiye’de sosyal devlet harcamalarının genel eğilimi: 2001-2009 yılları arasında yapılan eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamaları. *Alternatif Politika*, 1 (1), 115-136.
- Townsend, P. (1962). The meaning of poverty. *The British Journal of Sociology*, 13 (3), 210-227.

- Turan, S. (1998). *Vergi teorisi ve politikası*. (6. baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- TÜİK (2008). *Tüketim harcamaları, yoksulluk ve gelir dağılımı: Sorularla resmi istatistikler dizisi*. (No: 3186). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- TÜİK, *Gelir, Tüketici, Tüketim ve Yoksulluk, Yoksulluk Analizleri-Metaveri*, http://www.tuik.gov.tr/MetaVeri.do?tb_id=23&ust_id=7, (Erişim tarihi: 29.11.2011).
- Ubierno, A.S. (2007). *The political economy of the welfare state in Latin America: Globalization, democracy and development*. Cambridge: Cambridge University Press, Cambridge.
- UN (2012). *Macroeconomic policy and social protection systems for poverty*. http://www.un.org/en/development/desa/policy/capacity/projects_socialprotection.shtml, (Erişim, 28.11.2012).
- Uşan, M. F. (2009). *Türk sosyal güvenlik hukukunun temel esasları*. Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Uzun, A.M. (2003). Yoksulluk olgusu ve dünya bankası. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2), 155-173.
- Wagle, U. (2002). Rethinking poverty: Definition and measurement. *International Social Science Journal*, 54 (171), 155-165.
- Wagstaff, A. (2002). Poverty and health sector inequalities. *Bulletin of the World Health Organization*, 80 (2), 97-105.
- Weiss, J. (2008). The aid paradigm for poverty reduction: Does it make sense?. *Development Policy Review*, 26 (4), 407-426.
- Wheeler, R.S.; Sabates, R. ve Castaldo, A. (2008). Tackling poverty-migration linkages: Evidence from Ghana and Egypt. *Social Indicators Research*, 87 (2), 307-328.
- White, H. (1980). A Heteroskedasticity-consistent covariance matrix estimator and a direct tests for heteroskedasticity. *Econometrica*, 48, 817-838.
- Wibbels, E. (2006). Dependency revisited: International markets, business cycles, and social spending in the developing World. *International Organization*, 433-469.
- Williams, R. L. 2000. A note on robust variance estimation for cluster-correlated data. *Biometrics*, 56: 645–646.
- Wooldridge, J.M. (2003). Cluster-sample methods in applied econometrics. *The American Economic Review*, 93 (2), 133-138.

Wooldridge, J.M., (2002). *Econometric analysis of cross section and panel data*.
London: The MIT Press.

World Health Organization (1981). *Global strategy for health all by the year 2000*.
<http://whqlibdoc.who.int/publications/9241800038.pdf>, (Erişim tarihi:
10.09.2012).

Yayla, A. (2002). *Siyaset teorisine giriş*. (2. baskı). Ankara: Liberte Yayınları.

Yıldırım, S. (1994). *Sağlık hizmetlerinde harcama ve maliyet analizi*. Sosyal Sektörler
ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi.

Zafir, C.Z. (2009). Neoliberalizmin minimal devlet yaklaşımına bir eleştiri. *Yönetim
Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 65-82.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

T.C. Kalkınma Bakanlığı

T.C. Maliye Bakanlığı

T.C. Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü

T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

T.C. Sağlık Bakanlığı

Türkiye İstatistik Kurumu